ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

* * * — Աւարայրէն մինչեւ Սարդարապատ՝ միեւնոյն հաւատարմութեամբ 401

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ 404

ՀԱՅՐԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԹԱՄԱՐ ՏԱՍՆԱՊԵՏԵԱՆ — Հայ Սուրբեր մինչեւ ԺԵ. դար (վաւերագիրներ) 408

ՍՈՒՐԲ ԳՐԱՅԻՆ

ՎԱՂԻՆԱԿ Ծ. ՎՐԴ. ՄԵԼՈՅԵԱՆ — Մոգերուն այցը 413

ՄԱԿԱՐ ԵՊՍ. ԱՇԳԱՐԵԱՆ — Ամենասրբուհի Մարիամ Աստուածածինի յաւերժ կուսութիւնը 426

ՄԵԿՆԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՁԱՐԵՀ ԱՐՔ. ԱԶՆԱՒՈՐԵԱՆ — Մեկնաբանութեան պատմութիւն 435

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ԴՈԿՏ. Ս. Ա. ՔԷՀԵԱԵԱՆ — Բարոյական դատողութիւն եւ բարոյական վարմունք 444

ՊԱՏՄԱ-ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՐԵԿ ԱՐՔ. ԱԼԵԷՄԷԶԵԱՆ — Եկեղեցւոյ պատմութիւն (Թրգմ.) 453

ՊԱՐՈՅՐ ԱԲՂ. ՇԷՐՆԷԶԵԱՆ — Հմայիլի արուեստը 466

ԱՐԽԻՒԱՅԻՆ

ՆԵՐՍԷՍ ԳԱՍԱՊԵԱՆ — Խմբ.՝ Շնորհք Աղբ. Աշըգեան — Բառարան՝ հայ գրական ծածկանուններու 472

ՆԻՒԹԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՄՕ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ — Հայ ժողովուրդի ազնիւ բարեկամը՝ Փրոֆ. Դոկտ. Հերման Կոլց (1946-2010) 477

* * * — Սուրիահայութեան տագնապը եւ Քէսապահայութեան տեղահանութիւնը ամփոփ տեղեկագիր 482

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ

ՏԱԹԵՒԻԿ ԱՐԹԻՆԵԱՆ — «Պախի 77-րդ կանտատի երաժշտա-իմաստաբանական վերլուծութիւն» 487

ՏՕՆԱԿԱՆ 502

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ 508

ԼՈՒՐԵՐ ԴՊՐԵՎԱՆՔԷՆ 509

ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ 510

ՄԻՋ-ԿՐՕՆԱԿԱՆ 511

ԼՈՒՐԵՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆԷՆ 517

ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՔԱՐՈԶ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՄԻԱԲԱՆՆԵՐՈՒՆ ԿՈՂՄԷ 522

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՒԱՐԱՅՐԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՍԱՐԴԱՐԱՊԱՏ՝ ՄԻԵԻՆՈՅՆ ՀԱՒԱՏԱՐՄՈՒԹԵԱՄԲ

Հայոց Պատմութեան վեց հազարամեայ ազատատենչ կանչերն ու երազները, մարտահրաւէրներն ու մաբառումները, ուխտերն ու դասերը սարդարապատեան հրաշամարտին մէջ խտացուցած պատմակերտ խորհուրդն է, որ ամէն Մայիս 28-ին կը հասնի ամէնուրեք՝ Երեւանէն մինչեւ Պէյրութ, Ստեփանակերտէն մինչեւ Սիտնի եւ Լոս Անճելըսէն մինչեւ հեռաւորագոյն ծագերն աշխարհի, անգամ մը եւս ազգային գիտակցութեան վառ հաւատքով հրդեհելու համար սրտերը այն բոլոր հայորդիներուն, որոնք, Ամբողջական Հայաստանի եւ Ամբողջական Հայութեան գերագոյն տեսլականով առաւել հայացած՝ ամբողջական հաւատարմութեամբ կը հաղորդուին Արարատի ալեփառ պատգամով եւ Սարդարապատի յաւերժաձայն զանգերուն անլռելի խորհուրդով, զիրար ամբողջացնող այս զոյգ ակունքէն յաւելեալ վճռականութիւն, առաւել հաւատք եւ սխրագործութեան նոյնքան մը ինքնավստահութիւն եւ ոգի ստանալու համար:

28 Մայիս 1918-ի Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան հայրենակերտ խորհուրդն է ատիկա, որ մանաւանդ այս օրերուն, երբ ողջ հայ ժողովուրդը կը պատրաստուի նշելու Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակը՝ իբրեւ պահանջատէր ու մեր առաւել քան մէկուկէս միլիոն նահատակներու կտակին աւանդապահ ուխտեալներու բանակ, կը ստանայ կրկնակ արժէք ու խորհուրդ: Գոյատեւելու, գոյատեւումը պահանջատիրական հոգեշարժի վերածելու, համազգային խիզախումը իրերայաջորդ քաղաքական յաղթա-

նակներու մակարդակներուն բարձրացնելու շոնդալից պոռթկումներուն սրբազան խորհուրդն է ատիկա, որ հայկական անկախ պետականութիւն կերտելու իր կամքը դրսեւորեց Սարդարապատի, Բաշ-Ապարանի եւ Ղարաբիլիսայի բաց դաշտերուն վրայ, Զանգեզուրի երկնամերձ կատարներուն եւ մահ ու կենաց մարտերու հրեղէն օղակներուն մէջ, ազգովին, համաժողովրդային ամբողջական հաւատարմութեամբ, միասնականութեան բացառիկ օրինապահութեամբ՝ իբրեւ Հայաստան աշխարհի անպարտելի բարձունքներէն կոփուած պատգամ, Արարատի բար պոռթկումը աղաղակող Աստուածաշնչական աւանդ եւ Արամներու «Երեւանը չենք դատարկի» հայրենակերտ երդումէն սաւառնած անհաւատալի յաղթանակ:

Պատմութիւնը կամեցաւ, որ Ապրիլեան գորշ գիշերին յաջորդէ Մայիսեան վարդահեղեղ արշալոյսը: Եւ մահուան դատապարտուած ու իր հայրենիքի վերջին ափ մը հողակտորին իսկ վրայ ցանուցիր եղած ազգ մը ամբողջ, Հայոց Պատմութեան առասպելական հերոսներուն գերմարդկային լարումով, կեանքի՛ն վերադարձաւ՝ շունչ ու աւիւն փչելով բառսային պայմաններու մէջ իր սեփական, անկախ եւ ինքիշխան պետութիւնը կերտելու Հայկեան հաւաբական կամքին:

Հայութի՛ւնը կամեցաւ եւ Հայաստան եղա՛ւ:

Որովհետեւ հո՛ն, ուր մահը կը թուէր անդիմադրելի, համայնակուլ իրողութիւն, իսկ վերջնական պարտութիւնը անխուսափելի, դաժան դատավճիռ, հայ ժողովուրդին ապրելու եւ յաղթանակելու կամքը դարձաւ անհերքելի պատմական եղելոյթ, «մահուամբ զմահ կոխելու» սխրալի ուխտ ու դիւցազնավէպ, առանցքը ամէն սրբութեան եւ աներեր վէմը իր իսկ մոխիրներէն փիւնիկի մը պէս հրաշափառ յարութիւն առնող նոր հայութեան, վերածնեալ հայկական թագաւորութեան եւ անոր լուսապայծառ ապագային:

«Մահ ո՛չ իմացեալ՝ մա՛հ է, մահ իմացեալ՝ անմահութի՛ւն»: Աւարայրի դաշտէն բարձրացող այս պատգամին ունկնդիր՝ Սարդարապատի հրաշքը յաղթակերտած հայ ժողովուրդի անձնուրաց քաջերը ո՛չ միայն ձախողութեան դատապարտեցին Հայաստանն ու Հայութիւնը աշխարհի քարտէսէն ընդմիշտ ջնջելու փանթուրանականութեան հայաջինջ ծրագիրը, այլեւ մեր սրբայիշատակ նահատակներուն թանկ արիւնով վերանորոգեցին Աւարայրի անլռելի ուխտը: Աւելի՛ն. *հողահաւատ*ն ու *հայահաւատ*ը առաջնահերթ եւ գերագոյն նպատակ յայտարարելով՝ Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան սքանչելի մեր կերտիչները, իրենց կեանքի կենդանի եւ պերճախօս օրինակով, մէն մի հայու համար եղան ամբողջական հաւատարմութեան, անմնացորդ նուիրումի եւ առաքելավայել ծառայութեան գաղափարի մկրտարան, յարատեւ պայքարի քաղցր հրաւէր եւ ճշմարիտ կեանքի լուսապայծառ ճանապարհ եւ ուղեցոյց:

Որովհետեւ Սարդարապատի հրաշամարտի կերտիչները, բոլորը անխտիր՝ ֆետայի ու մտաւորական, զօրավար ու հոգեւորական, բժիշկ ու

ռանչպար, կին ու տղամարդ, պատանի ու ծերունի, այո՛, բոլորը անխտի՛ր, իրենց սեփական կենսափորձով գոյացուցած էին այն հաստա՛տ համոզումը, որ ժողովուրդները իրենց անկախութեան ձգտելուն համար չէ, որ կը մեռնին եւ կ'անցնին պատմութեան գունաթափ էջերուն: Ընդհակառակն, կը մեռնին ապրելու կամք ու վճռականութիւն չունեցող մարդկային կամազուրկ հաւաքականութիւնները, անմիաբան ու աղերսարկու բազմութիւնները, մինչդեռ կ'ապրին եւ իրենց քաղաքակիրթ նուաճումներով ողջ մարդկութեան գանձարանը կը հարստացնեն այն արդարատենչ ազգերը, որոնք քաջ են ո՛չ միայն իրենց բազուկով, այլեւ՝ մտքով, հոգիով եւ իրենց մարդավայել ազնիւ նկարագրով:

Այլ խօսքով՝ կ'ապրին ու համայն մարդկութեան նոր շունչ եւ վերանորոգ որակ կը պարգեւեն միմիայն այն գիտակից, միակամ, վեհոգի եւ խիզախ ազգերը, որոնք իրենց մագիլներով կը կառչին հայրենի հողին ու ժայռին, կը պայքարին ամէն տեսակի թշնամիներու ու դժուարութիւններու դէմ եւ հայրենի հողին վրայ ազա՛տօրէն ու անկա՛խօրէն ապրելու իրենց ի վերուստ շնորհուած աստուածատուր իրաւունքը կը վերածեն նահատակներու թանկ արեամբ նուիրականացած անսակարկելի սրբազան հանգանակի:

Ահա թէ ինչու, ինչպէս ամենայն իրաւունքով կը շեշտագրէ Կիլիկեան Ս. Աթոռոյն գահակալը՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետը՝ *«Մայիս 28-ը սոսկ պայծառ թուական մը չէ, վճռադրոշմ դէպք մը չէ, լուսափայլ էջ մը չէ հայոց արդի պատմութեան տարագրութեանց մէջ: Մեր պատմութեան բոլոր թուականներն ու դէպքերը լուսաւորող, իմաստաւորող ու հունաւորող ոգի է, խորհուրդ է ու մարտահրաւէր է Մայիս 28-ը, որ տիրական ներկայութիւն էր մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ 1918-էն իսկ առաջ եւ մնաց այդպէս 1918-էն ետք եւս»:*

Եւ պիտի՛ մնայ: Երեւանէն մինչեւ Փարիզ եւ Ստեփանակերտէն մինչեւ Անթիլիաս, այնքան ատեն որ Արամ Մանուկեանի բարձրացուցած յաղթապանծ Եռագոյնը նոր յաղթանակներու գագաթներն ի վեր առաջնորդելու ուխտով տոգորուած նոր Արամներ հայ իրականութեան խաւար գիշերները լուսաւորելու կու գան, ոգի ու վերանորոգ հաւատք կը ներշնչեն ողջ հայութեան, Հայաստանի Հանրապետութեան պետական կառոյցներուն, բանակին ու ժողովուրդին ընկերատնտեսական մակարդակի բարգաւաճման ու զօրացման ի խնդիր ոչ մէկ զոհողութիւն կը խնայեն եւ Հայ Դատի պահանջատիրական երթին նոր թափ ու նպատակասլաց թռիչք կու տան:

ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՅԱՐԴ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՃ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐԵՐՈՒՆ ՀԱՒԱՔԱՃՈՆ*

ԳԻՐ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻ

(Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան
Թեմերու հիմնադրութեան 50-ամեակին առիթով)

Մեզի ուղղած ձեր նամակէն ուրախութեամբ իմացանք, որ յառաջիկայ տարի, 2008 թուին, յատուկ ձեռնարկներու ու ծրագիրներու ճամբով հանդիսաւոր կերպով պիտի նշէք ձեր թեմերու հիմնադրութեան 50-րդ տարեդարձը:

Արդարեւ, թեմի մը գոյաւորման ամեակը նշել կը նշանակէ համայնքի մը հոգեւոր շինութեան ու ծառայական կեանքին հաւաքական արժեւորումը կատարել: Թեմը սոսկ վարչակազմակերպչական կառոյց չէ: Թեմին սիրտը, անոր գոյութեան պատճառն ու նպատակը ժողովո՛ւրդն է: Թեմ մը, մանաւանդ Հայ Եկեղեցւոյ պարագային, եկեղեցւոյ ու Առաջնորդարանին առընթեր ինքզինք կ՚արտայայտէ նաե՛ւ իր շուրջ համախմբուած համայնքային կառոյցներով ու անոնց գործունէութեամբ: Ահա թէ ինչու 50-ամեայ յոբելեանը ձեր թեմերուն յոբելեանն է ամբո՛ղջ համայնքին:

Եկեղեցւոյ կեանքին ու առաքելութեան առանցքը ծառայութիւն է: Քրիստոսի կողմէ ծառայութիւնը որպէս սրբազան կոչում տրուած է իր խորհրդական մարմնոյն՝ եկեղեցւոյ: Արդ, ոեւէ եկեղեցի, մեծ թէ փոքր, հին թէ նոր, չի կրնար եկեղեցի դառնալ, բառին վաւերական հասկացողութեամբ, երբ ինքզինք չիրագործեր որպէս ծառայութիւն Աստուծոյ ու ծառայութիւն մարդոց:

50 տարիներ շարունակ ձեր թեմերը ա՛յս յանձնառութեամբ գործեցին՝ մեր ժողովուրդի համայնական կեանքը դարձնելով իրենց աշխատանքին դաշտը ու միայն ծառայութի՛ւնը՝ իրենց նպատակը: Առաջնորդ թէ քահանայ, վարչական թէ երեսփոխան, հոգաբարձու թէ խնամակալ բարձրագոյն աստիճանի նուիրումով մեր հոգեւոր, մշակութային ու ազգային արժէքները մեր ժողովուրդի զաւակներուն փոխանցելու սրբազան առաքելութեան լծուեցան: Դէպի ժողովուրդ ուղղուած ձեր թե-

---

* Յունուար 2010-ի թիւով սկսանք հրատարակել Ս. Աթոռոյս Վեհափառ Հայրապետ՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի Կոնդակներու հաւաքածոն, սկսեալ 1995 թուականէն: Սոյն շարքը շարունակութիւնն է ընդհանուր հաւաքածոյին: ԽՄԲ.:

մերու ծառայութիւնը, ժողովական կառոյցներու լայն ցանցի հաստատումէն ու կազմակերպչական-վարչական բազմաթիւ նախաձեռնութիւններէն անդին, ունեցաւ իր շօշափելի ու մնայուն արտայայտութիւնը մեր ժողովուրդի ամէնօրեայ կեանքի այլազան մարզերէն ներս:

50 տարիներ շարունակ ձեր թեմերէն ներս նոր եկեղեցիներ շինուեցան ու առաւել ուժգնութեամբ հնչեցին հայ եկեղեցւոյ կոչնակները՝ քրիստոնէական հաւատքը աւելի զօրացնելով մեր ժողովուրդի զաւակներու կեանքին մէջ. հայ մանուկներու շրթներուն վրայ բարբառեցաւ հայ լեզուն՝ բազմաթիւ դպրոցներու կառուցումով. եւ մեր մշակութային արժէքները վառ մնացին մեր զաւակներու կեանքին մէջ՝ մեծ թիւով համայնքային կեդրոններու հաստատումով:

50 տարիներ շարունակ ձեր թեմերը, հաւատարիմ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հաւատքի առաքելութեան, քրիստոնէական դաստիարակութեան, հայկերտումի ու ընկերային ծառայութեան ծաւալուն գործունէութեան կողքին, նաեւ իրենց գործօն նպաստը բերին մեր ժողովուրդի պահանջատիրական պայքարին:

Ձեր թեմերու ծառայութիւնը եղաւ ամբողջական ու համապարփակ, ուր մեր եկեղեցւոյ ու ժողովուրդին կարիքներն ու սպասումները, իրենց սերտ ու ներդաշնակ միութեամբ, մնացին տիրական ներկայութիւն:

Մեծ ու մնայուն իրագործումները, խոր հաւատքի, ամուր վճռակամութեան, վառ տեսիլքի ու հետեւողական ջանքի արդիւնք են: Արդարեւ, ձեր թեմերուն կողմէ հաւաքական ծառայութեամբ կեանքի կոչուած ծրագիրներու իրականացումը դիւրին չեղաւ: Անոնք շօշափելի իրականութիւն դարձան հոգեւոր թէ ազգային, բարոյական թէ նիւթական հսկայ զոհողութեամբ: Ձեր թեմերու բազմերես ու բազմաձաւալ ծառայութիւնը անջնջելի կերպով արձանագրուած պիտի մնայ Հիւսիսային Ամերիկայի մեր ժողովուրդի վերջին յիսուն տարիներու պատմութեան էջերուն վրայ:

Երբ 50 տարիներու մեր ժողովուրդին մատուցած ձեր յանձնառու ու հաւատաւոր ծառայութիւնը կը նշէք, այս առիթով վստահ ենք որ պիտի յիշէք հեռաւոր թէ մօտաւոր անցեալի այն բոլոր «*անչինք նուիրեալք*»ները, հոգեւորական թէ աշխարհական, ժողովական թէ բարերար, կազմակերպութիւն թէ անհատ, որոնք իրենց անսակարկ մասնակցութիւնը բերին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հոգեւոր ու ազգային ծառայութեան ձեր թեմերէն ներս: Ծառայութիւնը կարելի չէ ամբողջականօրէն գնահատել ոե՛ւէ չափանիշով: Ծառայութեան դիմաց պէտք է խոնարհիլ ու գոհութիւն տալ Աստուծոյ, որ Իր եկեղեցւոյ ու ժողովուրդին ծառայութեան գանձանակին մէջ մեր «այրիի լուման» (Մարկ. ԺԲ. 41-44) դնելու մեծ պատիւին արժանացուց մեզ: Վստահ ենք որ ա՛յս ոգիով ու գիտակցութեամբ, ինչպէս նաեւ մեր եկեղեցւոյ ու ազգին միասնականութիւնը ամրապնդելու, Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ մեր եկեղեցւոյ առաքելութիւնը հզօրացնելու եւ հայրենակերտումի ու ազգակերտումի համազգային առաքելութեան աւելի գործօն մասնակցութիւն բերելու նպատակասլաց տեսիլքով պիտի ողջունէք 50-ամեակը:

Այս առիթով, Մեր աղօթքը կը բարձրացնենք առ Աստուած, հոգիներուն համար այն բոլոր հոգեւորական թէ աշխարհական մշակներուն, որոնք ձեր թեմերու ճամբով ծառայեցին մեր եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդին ու այսօր հեռացած են այս աշխարհէն:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Մայրավանքէն Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ու գնահատանքը կ՚առաքենք Առաջնորդ Սրբազաններուն, Կրօնական Ժողովներուն, Ազգ. Վարչութեանց, Ազգ. Երեսփոխանական ժողովներուն եւ

մեր բոլոր կառոյցներուն, միութիւններուն ու կազմակերպութիւններուն, որոնք կը շարունակեն իրենց ամբողջանուէր ծառայութիւնը մեր Սուրբ Աթոռի հոգեւոր խնամքին յանձնուած մեր ժողովուրդի սիրելի զաւակներուն:

Հայրապետական օրհնութեամբ կ՚ողջունենք մեր թեմերու ժողովուրդի բոլոր զաւակները՝ իրենց մաղթելով երկնային բարիքներով լեցուն պայծառ օրեր:

Ողջ լերուք ի Տէր, զօրացեալ շնորհօք Ս. Հոգւոյն եւ յաւէտ օրհնեալ ի Մէնջ. Ամէն:

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Տուաւ Կոնդակս ի Կաթողիկոսարանիս
Ի դուռն Մայր Տաճարիս Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին
* Որ յԱնթիլիաս, Լիբանան*
Ի 15-ն Նոյեմբերի, 2007 թուին Քրիստոսի, եւ
Ի թուին Հայոց ՌՆԾԶ.
Ընդ Համարաւ Շ/ՅՀԱ.

ԳԻՐ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻ

(Տիար Ժիրայր Ռէյիսեանին «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց Շքանշան» տուչութեան առիթով)

Գոհունակութեամբ կարդացինք Բերիոյ Հայոց թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Եպս. Սարգիսեանի վկայութիւնը՝ երկար տարիներու Ձեր անսակարկ ու նուիրեալ ծառայութեան մասին՝ կրթական-մշակութային մարզէն ներս:

Հալէպի Ազգ. Սահակեան վարժարանի հաւատարիմ սպասաւորներէն մէկը եղաք դուք, եւ երկար տարիներ շարունակ Ձեր ուսումն ու կրթական մարզէն ներս ձեռք ձգած փորձառութիւնը ի սպաս դրիք Ձեր խնամքին յանձնուած մեր նոր սերունդի դաստիարակութեան, թէ՛ որպէս ուսուցիչ եւ թէ որպէս Տնօրէն: Ձեր սատարը բերիք նաեւ Բերիոյ թեմի ընկերային-մշակութային կեանքին՝ յօդուածներով, դասախօսութիւններով թէ զանազան միութիւններու գործունէութեանց Ձեր մասնակցութեամբ:

Արդ, ընդառաջելով Առաջնորդ Սրբազանի խնդրանքին, եւ անոր միացնելով Մեր բարձր գնահատանքը, այսու Հայրապետական Կոնդակաւ Ձեզի կը շնորհենք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան

Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՇՔԱՆՇԱՆ

Կ՚աղօթենք առ Բարձրեալն Աստուած, որ Ձեզի եւ Ձեր ընտանեկան պարագաներուն պարգեւէ քաջառողջութեան, յաջողութեան եւ երջանկութեան բարիքներով լեցուն երկար տարիներ:

Ողջ լերուք ի Տէր, զօրացեալ շնորհօք Ս. Հոգւոյն եւ յաւէտ օրհնեալ ի Մէնջ. Ամէն:

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Տուաւ Կոնդակս ի Կաթողիկոսարանիս
Ի դուռն Մայր Տաճարիս Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին
Որ յԱնթիլիաս, Լիբանան
Ի 24-ն Նոյեմբերի, 2007 թուին Քրիստոսի, եւ
Ի թուին Հայոց ՌՆԾԶ.
Ընդ համարաւ Շ/ՅՀԲ.

ԳԻՐ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻ

(Բժիշկ Սարգիս Ֆապրիքաճեանին բազմավաստակ ծառայութեան առիթով)

Հայրապետական օրհնութեամբ եւ հայրական ջերմ սիրով կ՚ողջունենք Ձեզ: Սոյն Օրհնութեան Գիրը կը յղենք Ձեզի ընդառաջելով Բերիոյ Հայոց թեմի Առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Շահան Եպս. Սարգիսեանի խնդրանքին:

Առաջնորդ Սրբազանին Մեզի յղած նամակէն ուրախութեամբ իմացանք, որ հինգ տասնամեակներ շարունակ, դուք Թէքէեան Մշակութային Միութեան Հալէպի Տեղական Վարչութեան եւ Հ.Բ.Ը. Միութեան Սուրիոյ Շրջանակային ու Կրթական Յանձնաժողովներուն ճամբով ծառայած էք հաւատարմութեամբ ու նուիրումով, եւ Ձեր ներդրումը կատարած Հալէպահայութեան կրթական, մշակութային ու ընկերային կեանքի բնագաւառներէն ներս:

Արդարեւ, ծառայութիւնը անձի մը գերագոյն արժանիքն է ու արժէքը, երբ այդ անձը նուիրումի գիտակից ոգիով իր ժամանակէն ու հանգիստէն կարեւոր բաժին մը կը յատկացնէ իր ազգին ու եկեղեցւոյն: Դուք ա՛յս հաւատքով ու նախանձախնդրութեամբ ապրեցաք Ձեր կեանքը ու զայն հարստացուցիք անձնուէր գործունէութեամբ եւ անսակարկ ծառայութեամբ:

Արդարեւ, Աստուծոյ օրհնութիւնը կը վայելեն բոլոր անոնք, որոնք իրենց կեանքը կ՚արժեւորեն սէր եւ ծառայութիւն բաշխելով իրենց շուրջ: Վստահ ենք, որ Թէքէեան Մշակութային Միութեան եւ Հ.Բ.Ը. Միութեան պատմութեան մէջ անջնջելիօրէն արձանագրուած պիտի մնայ Ձեր անունը, որպէս երախտարժան սպասաւոր այս երկու ազգօգուտ միութիւններուն:

Այս առիթով, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Անթիլիասի Մայրավանքէն Ձեզի կը փոխանցենք Մեր հայրապետական բարձր գնահատանքը: Կ՚աղօթենք առ Բարձրեալն Աստուած, որ ֆիզիքապէս ու հոգեպէս առողջ պահէ Ձեզ, եւ բազմապատիկ վարձահատոյց ըլլայ Ձեզի Ձեր ազգանուէր գործունէութեան համար:

Հայրական սիրոյ ջերմ ողջունիւ,

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Տուաւ Օրհնութեան Գիրս այս
Ի Կաթողիկոսարանիս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ
Որ յԱնթիլիաս, Լիբանան
Ի 26-ն Նոյեմբերի, 2007 թուին Քրիստոսի, եւ
Ի թուին Հայոց ՌՆԾԶ.

ՀԱՅՐԱՊԱՆԱԿԱՆ

ՀԱՅ ՍՈՒՐԲԵՐ
Մինչեւ ԺԵ. Դար (Վաւերագիրներ)

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅ ԳԱՅԻԱՆԵԱՆՑ ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ ՍՐԲՈՅ ԳԱՅԻԱՆԵԱՆՑ:

26.9 Յայսմաւուրք, Հրատ. Մարզուանեցի, էջ 109-111:

Հոռի Իէ. եւ Հոկտեմբերի Զ: Վկայաբանութիւն Սրբոց Կուսանացն Գայիանեանց.

Յետ կատարման սրբոց հռիփսիմեանց՝ հրաման ետ թագաւորն 'ի վաղւեան օրին սպանանել զսուրբ մայրն գայիանէ: Եւ պատուէր ետ դահճացն՝ նա՛խ զլեգուն ընդ ծոծրակն քարշել՝ եւ ապա՛ սպանանել: Զի իշխեա՛ց ասէ խրատել զչքնաղագեղն հռիփսիմէ արհամարհել զիս: Եւ կալեալ հանին զսուրբն գայիանէ Բ ընկերօքն արտաքոյ քաղաքին ընդ դուռն հարաւոյ. եւ վարեցին Դ ցիցս միոյ միոյ երից կուսանացն. եւ արկեալ զնոսա յորսայս պրկեցին 'ի վայր. եւ ծակեցին զծոծրակն գայիանեայ եւ ընդ այն հանին զլեգուն եւ հատին: Վարեցին քարինս 'ի գոգս նոցա՝ եւ 'ի վա՛յր վայթեցին զաղիս նոցա. եւ ապա սրով բարձին զգլուխս նոցա, եւ այնպիսի բարի խոստովանութեամբ կատարեցան 'ի քրիստոս: Եւ յետ Գ աւուրց նահատակութեան նոցա, աստուածասաստ բարկութիւն հարեալ զթագաւորն. եւ փոխեալ նա 'ի կերպարանս վարազ խոզի, եւ ամենայն զօրօքն այսահարեալ չարաչար՝ ուտէին զմարմինս իւրեանց: Եւ կիսոց երեսքն ծռեցան. եւ կէսք միակողմանիք դարձան. եւ ամենեքեան առ հասարակ մոլեգնեցան: Եւ տեսիլ երեւեալ քեռ թագաւորին խոսրովիդխտոյ միանգամ եւ երկիցս՝ եւ մինչեւ Ե անգամն եւ ասաց՝ յղել յարտաչատ քաղաք եւ հանել 'ի վիրապէն զկապեալն գրիգորիոս. եւ նա՛ եկեալ բժշկէ զհարւածեալսդ: Եւ խոսրովիդուխտ՝ հրամայէր իշխանացն եւ ո՛չ հաւատային նմա: Ապա յետոյ իշխան ոմն օտա անուն որ էր աթաբէկ եւ դայեակ խոսրովիդխտոյ. նա՛ գնացեալ էհան զդատապարեալն գրիգոր 'ի վիրապէն՝ եւ երեր 'ի վաղարշապատ քաղաք: Եւ յորժամ եկն սուրբն գրիգոր՝ Թ օր էր ակտարման սրբոցն՝ որ կային անթաղ մարմինք սրբոց կուսանացն: Եւ նա՛ եկեալ եհարց զնոսա թէ ո՞ւր են վկայքն սուրբք, եւ նոքա ասեն՝ զորո՞ց վկայիցն ասես տէր: Ասէ գրիգորիոս զվկայիցն որ վասն քրիստոսի կատարեցան եւ նահատակեցան՝ եւ 'ի ձէնջ սպանան վասն անուան նորա: Եւ նոքա ասեն՝ է՛կ եւ տե՛ս. եւ բերեալ ցուցին զմարմին սուրբ կուսանացն: Եւ եկեալ սուրբն գրիգոր յիւրաքանչիւր տեղիս վկայութեան, եգիտ զնոսա անապական եւ անմերձ 'ի գազանաց.

ժողովեաց ողջունիւ գամենեսեան՝ իւրեանց պատառատուն եւ արիւնաթաթախ զգեստիւն՝ եւ ետ 'ի միում տեղւոջ եւ ո՛չ թաղեաց։ Եւ ապա՛ կացեալ 'ի յոտին զաւուրս Կ, զցերեկն վարդապետէր՝ եւ զգիշերն աղօթէր։ Եւ թագաւորն կայր անկեալ առ ոտս սրբոյն խոզաձեւ մարմնով. ծածկեալ զգեստուք 'ի տեսողաց ռամկացն։ Եւ 'ի գալն սրբոյն գրիգորի՝ խոզակերպ արքայն ինքն իւրովի շարժեալ 'ի դիւաց եկն անկաւ առաջի սրբոյն գրիգորի։ Եւ սուրբն գրիգոր դիւացն որ յռամկին՝ սաստեալ հալածեաց 'ի նոցանէ. բայց զթագաւորն եթող այնու ձեւովն խոզենի Կ եւ Ե օր։ Ապա՛ եւ գնա՛ բժշկեաց եւ փոխեաց 'ի մարդկային ձեւ եւ 'ի կերպարանս. եւ այլ գեղեցկատեսիլ քան զոր էրն յառաջագոյն։ Եւ յետ Հ աւուր խոզ դառնալոյ թագաւորին հրամայեաց նմա հաց ուտել։

Եւ 'ի մէջ Կ աւուրն որ եկաց յոտին սուրբն գրիգոր՝ տեսիլ ետես ահեղ եւ զարմանալի։ Զի պատառեցաւ կապոյտ եթերն հաստատութեան, եւ էջ միածին բանն աստուած 'ի նմանութիւն առնն. եւ 'ի ձեռին իւրում ունէր ուռն մի ոսկի. եւ ունէր զառաջս լուսոյն։ Զի լոյս սաստիկ եւ պայծառ զկնի նորա յերկնից 'ի վայր թափեցաւ։ Եւ բազմութիւնք զօրաց երկնաւորաց իջին ընդ նմա։ Եւ նմա՛ զառաջ լուսոյն ունէր, բախեաց ոսկի ուռամբն զերկիր 'ի մէջ քաղաքին։ Եւ 'ի բախմանէ անտի՝ ձայնք մեծ հնչեցին 'ի սանդարամետս անդնդոց։ Եւ ընդ ձայնին կառուցաւ եկեղեցին 'ի լուսափայլ ամպոյ իբր զպղպճակս անձրեւոյ. եւ ձեւացաւ կամարանման գըմբէթն եւ սագերն ամպեղէն. եւ իւրաքանչիւր կամարի՝ խաչ լուսեղէն 'ի վերայ ամպեղէն կամարացն՝ ձեւացաւ։ Նոյնպէս եւ 'ի տեղիս կատարման կուսանացն ձեւացան եկեղեցիք իբրեւ զկամարս երկնից ամպեղէն. եւ խաչ լուսեղէն 'ի վերայ կամարացն։ Զա՛յս տեսիլ ետես սուրբն գրիգոր յետ Լ աւուր ելանելոյ նորա 'ի վիրապէն։ Եւ Լ օր այլ եկաց 'ի յոտին. աղօթեաց եւ վարդապետեաց. եւ ապա՛ ողջացոյց զթագաւորն յետ Կ աւուրն։ Զի Ե օր յառաջ քան զգալն սրբոյն գրիգորի արքայն խոզացեալ էր եւ 'իշամբն անկեալ 'ի մէջ ընական խոզիցն։ Եւ 'ի գալ սրբոյն գրիգորի՝ գոռաց սաստիկ եւ ահագին՝ եւ ել 'ի շամբէ եղեգանցն՝ եւ եկեալ անկաւ առաջի լուսաւորչին։ Այն տրդատ արքայն գոռոզ եւ ամբարտաւան, զիա՞րդ խոնարհեալ գայ ահա խոզաձեւ մարմնով։ Որ զարքունական պատիւն որպէս մարդոյ ո՛չ ծանեաւ. արդ անասնական դիմօք անկեալ գոտիւքն փարէր։ Կա՛յր պատկառանօք ընդդէմ սրբոյն եւ աղերսէր Բանիւ աղաչել կամէր եւ ո՛չ հասանէր։ Ծունր առ 'ի խոնարհ նմա կրկնել փափագէր, եւ ձեռն անպատշաճ կամացն ո՛չ օժանդակէր։ Զտարակոյս սրտին միայն արտասուօքն յայտնէր. եւ յախտակցութիւն զսուրբն ինքեան ստիպէր։ Եւ սուրբն զբազուկսն առ տէրն իւր տարածանէր եւ զարքայն 'ի մարդկային կերպ դարձեալ կրկին նորոգէր։ Դիւացն որ յռամիկսն՝ սաստելա բանիւ հալածէր. եւ զխաղաղութիւն վերին՝ նոցա պարգեւէր։ Աւետարանել նոցին ապա՛ սկսանէր. զվեց դարուն հրաչս 'ի Կ օրն ուսուցանէր։ Եւ ապա՛ սկսաւ շինել եկեղեցի 'ի վերայ սուրբ կուսանացն։ Եւ արար տօնախմբութիւնս զենմամբ խոյոց եւ զուարակաց։ Եւ ասաց 'ի պատիւ սուրբ կուսանացն զերգս զայս։ Աստուած մեր հզօր եւ փառաւորեալ լուսաւորիչ սրբոց եւ 'ի սուրբս հանգուցեալ։ Զճգնութիւն սրբոց հռիփսիմեանցն բարեխօս ունիմք առ քեզ։ Եւ եղ զնշխարս նոցա պատուով յեկեղեցիսն զոր շինեաց տեսլեամբ երեւմանն։ Յարեւելից կուսէ քաղաքին զսրբուհին հռիփսիմէ ԼԲ ընկերօքն։ Եւ զսուրբ մայրն գայիանէ Բ ընկերօքն 'ի հարաւոյ կողմանէն։ Եւ զմիննն որ 'ի հնձանին կատարեցաւ 'ի նոյն տեղւոջն եղեալ։ Եւ 'ի վերայ իւրաքանչիւրոցն շինեաց եկեղեցի մեծավայե-

լուչ. յորս կան նշխարք սրբոցն մինչեւ ցայսօր. եւ ընձեռեն մարդկան գրժշկութիւն ամենայն ցաւոց եւ առողջութիւն ամենայն հաւատացելոց։ Իսկ Գ քահանայքն որ էին ընդ ԼԷ կուսանացն որովք լինին Խ վկայք։ Ի կատարման սրբոց կուսանացն՝ նոքա փախստական եղեն 'ի սահմանս գիւղաքաղաքին գառնոյ. եւ անդէն կեցեալ փոխեցան խաղաղական մահուամբ առ քրիստոս։ Եւ զի անուն միոյն ստեփաննո՛ս էր վասն այնորիկ կոչի անուն վանացն աղջոց սուրբ ստեփաննոս։ Եւ է՛ մեծափառ վանք եւ վայելուչ. եւ մինչեւ ցայսօր աղջոց վանք ասի։ Իսկ յայնցանէ որ 'ի վարագ մնացին, եկեալ 'ի գիշերի առին զհոդաթափ սրբոյն հռիփսիմեայ եւ զպերոզ պարանոցի նորա եւ այլ ինչ օրհնութիւնս 'ի գգեստուց սուրբ կուսանացն եւ տարան 'ի վարագ։ Եւ յետոյ եկեալ սուրբն գրիգոր եգիտ զոմանս 'ի նոցանէ 'ի վարագ 'ի քահանից եւ 'ի կուսանաց. եւ մխիթարեալ ուրախացոյց զնոսա։ Եւ չինեաց նոցա եկեղեցի 'ի փառս ամենազօր սուրբ նշանին։ Եւ անտի գնացեալ եգիտ զսուրբ կոյսն մանի 'ի սեպուհ լեառն կամախու. եւ թաղեալ ամփոփեաց զնա։ Իսկ սուրբն նունի որ գնաց տարադէպ փախստական. եւ հասեալ 'ի մըծխիթայ առ թագաւորն վրաց միհրան պարսկորդի. եւ քարոզեաց նոցա զքրիստոս եւ էած 'ի հաւատս աստուածպաշտութեան։ Եւ յղեաց առ սուրբն գրիգոր երթալ մկրտել զնոսա։ Եւ նա՛ վասն զի ոչ ունէր զպատիւ քահանայութեան՝ ո՛չ գնաց. այլ պատուիրեաց նունեայ՝ խաչ կանգնել եւ ուսուցանել նոցա երկիրպագանել խաչին քրիստոսի մինչեւ ինքն երթայ եւ առնու զպատիւ քահանայութեան, եւ ապա երթայ մկրտել զնո՛ր հաւատացեալսն 'ի վրաց եւ 'ի հայոց. եւ լուսաւորել զամենեսեան չնորհօք սուրբ աւազանին։ Եւ արարին այնպէս 'ի փառս ամենասուրբ երրորդութեանն։

Եւ արդ՝ զիա՞րդ գովեսցուք զայնս որ 'ի վեր են քան զգովութիւնս՝ եւ անհաս են տկար բանից մերոց։ Զկոյսն ասեմ զհռիփսիմէ զգեղեցկութեամբ հրաչակեալն որ յարեւ մտից արեգակն ծագել արեւելեան աշխարհիս հանդերձ լուսափայլ աստեղովքն որ ընդ նմին։ Հռիփսիմէ կուսանաց վայելչութիւնն։ Մարտիրոսաց պարծանքն։ Հրեշտակաց ուրախութիւնն։ Դիւաց ահարկուն։ Հրռիփսիմէ երկնաւոր փեսային հարսնացեալն։ Եւ աստուծոյ ինքնանուէր ընծայն։ Սրբութեան սիրօղն։ Գայիանէ ամենամաքուր խորհուրդն եւ առաքինասէ՛ր հոգին եւ արիական պատերազմօղն։ Հակառակամարտից յաղթօղն։ Հռիփսիմէ պայծառագոյն շառաւիղն. քաջատոհմից ոստն. պտղաբեր ձիթենին. քաղցրապտուղ արմաւենին։ Գայիանէ նախանձելի վարքն՝ պարկեշտութեան օրինակն. արեւմտից նորաբոյս ծաղիկն արեւելից զարդարիչն։ Հռիփսիմէ վայելչագեղ տիպն։ Աստուածագոյն միտքն։ Անդամանդեայ պնդութիւնն։ Որ զանբաւ զօրութիւն հսկայագուն բռնաւորին 'ի պարտութիւն մատնեաց իբրեւ զտղայ մի անզօր. վասն որոյ երգէ՛ աստուածահայրն դաւիթ եւ ասէ, ամենայն փառք դստեր թագաւորի 'ի ներքոյ 'ի վերջաւորս յոսկէհուռն զարդարեալ եւ պսակեալ։ Զի՞նչ ասացից եւ վասն իմաստնախոհ նորուն դայեկին գայիանեայ։ Աստուածահաճոյ դաստիարակին. ողջախոհութեանց մօրն։ Ամէնիմաստ ուսուցողին։ Գայիանեա՛յ ասեմ պնդագոյն հոգւոյն։ Անփոխադրելի խրատուն։ Որ ո՛չ յաղթիւր 'ի փաղաքչանաց ամբարշտացն։ Եւ ո՛չ կասէր 'ի պատրանաց բռնաւորին։ Այլ շուրջ փարէր պաղատէր բանիւք. եւ մարդէ՛ր զկոյսն առ 'ի յաղթութիւն։ Զօրանալ քաջալերէր գեղեցիկդ ինձ ասէր՝ դուստր ցանկալի կոյսդ հռիփսիմէ, սնոտի է կենցաղս եւ ըստ երեն խոստացեալքդ։ Ունայնութեան են պատրանքդ, ժուժկալեա՛ սակաւիկ մի եւ զօրացիր 'ի սէրն

աստուծոյ։ Դուստր իմ ցանկալի, եւ հոգեւոր մօրս բաղձալի. բարո՛ք է անմահ փեսային հարսնանալ։ Լաւագոյն է ընդ իմաստուն կուսանսն մտանել յառագաստ երկնաւորին։ Այսպիսի խանդաղատական բանիւք արգահատէր գայիանէ եւ յորդորէր զկոյսն հռիփսիմէ։ Անխոնարհելի ունել զմտացն դիտաւորութիւն որ առ աստուած՝ մինչեւ ցկատարումն։ Որով արիաբար ճգնութեամբ եւ վկայական հանդիսիւ ամենեքեան կատարեցան 'ի քրիստոս եւ պսակեցան 'ի նմանէ. որում փա՛ռք յաւիտեան։

26.10 Յայսմաւուրք, Հրատ. Փէշտիմալճեան, էջ 179:

Յայսմ աւուր վկայութիւն սրբոյն Գայիանեայ եւ երկու ընկերաց իւրոց։

Յետ կատարման կուսին սրբոյն հռիփսիմեայ, վաղիւն առ դահճապետն եհաս հրաման 'ի թագաւորէն սպանանել զսուրբն գայիանէ, եւ պատուէր ետ նախ զլեգուն ընդ ծոծրակն քարշել, եւ ապա սպանանել. զի իշխեաց ասէ խրատել զչքնաղագեղն հռիփսիմեա եւ արհամարհել զիս։

Եւ ապա հանին զնա երկու ընկերօքն արտաքոյ քաղաքին ընդ դուռն հարաւոյ, եւ վարեցին չորս չորս ցիցս երից սուրբ կուսանացն, եւ պատառեալ զհանդերձսն պրկեցին 'ի վեր։ Եւ ծակեալ զպճդունս եդին փող՝ եւ փչելով մորթեցին գերանելիսն կենդանոյն մինչեւ 'ի ստինսն։ Եւ ծակեալ զծոծրակսն զլեգուն ընդ այն հանին. եւ վարեցին քարինս ընդ գոգսն եւ ցրուեցին զաղիս նորա. եւ քանզի դեռ եւս կային կենդանի՝ բարձին զգլուխս նոցա սրով։ Եւ այսպէս բարի խոստովանութեամբ կատարեցան 'ի քրիստոս՝ հոռի Իէ, եւ հոկտեմբերի Զ։

Եւ յետ վեց աւուր նահատակութեան սոցա՝ աստուածեղէն բարկութեան հարեալ զթագաւորն փոխեաց 'ի կերպարանս խոզի, եւ ամենայն զօրքն այսահարեցան չարաչար։ Յայնժամ տեսիլ երեւեցաւ միանգամ եւ երկիցս քուեր թագաւորին խոսրովիդխտոյ յղել յարտաչատ եւ հանել զսուրբն գրիգոր, որ եկեալ բժշկեսցէ զհարուածս նոցա։

Եւ մինչեւ եկն սուրբն գրիգոր՝ զաւուրս ինն կային անթաղ մարմինք սուրբ կուսանացն. իսկ նա եկեալ խնդրեաց թէ ո՞ւր են։ Եւ եկեալ յիւրաքանչիւր տեղիս վկայութեան՝ եգիտ անմերձ 'ի գազանաց եւ անապական. ժողովեաց ինքնին միայն իւրեանց զգեստուքն եւ եդ 'ի տապանի՝ մինչեւ հաւատացին 'ի քրիստոս։

Եւ չինեաց երիս տաճարս նոցա 'ի վկայութեան տեղիսն ըստ աստուածային տեսլեանն երեւման. անդ եդ զմարմինս նոցա պատուով՝ յորս կան մինչեւ ցայսօր, եւ ընձեռեն բժշկութիւն ամէն ցաւոց։

26.11 Յայսմաւուրք Տէր-Իսրայէլի, PO 21, էջ [1138-1139]:

Մեհեկի Ի եւ Փետրուարի ԻԶ։ Տօն է Վարագայ խաչին։

Սուրբ տիկնայքն Գայիանէ եւ Հռիփսիմէ ի գալն իւրեանց յերկիրն Հայոց՝ ունէին մասն ինչ ի Քրիստոսի խաչափայտէն, զոր տարաւ Պատրոնիկէ տիկինն յԵրուսաղեմէ ի Հռոմ կինն Կղաւդիայ կայսեր։ Եւ զի էր սուրբն Հռիփսիմէ թոռն նորա՝ կապեցին գայն ի պարանոց նորա պահապան կուսին։

Եւ յորժամ եկին ի Տոսբ գաւառն, ի լեառն Վարագ, քահանայքն որ ընդ նոսա էին եւ ոմանք ի քերցն մնացին անդ ունելով զսուրբ խաչն։ Եւ կացեալ գժամանակս իւրեանց միայնակեցութեամբ՝ վախճանեցան անդէն. եւ մնաց սուրբ խաչն ի վերայ վիմի միոյ անգիտելի ի մարդկանէ, զի սուրբ տիկնայքն ի Վաղարշապատ կատարեցան նահատակութեամբ։

Եւ աշխարհն ի կռապաշտութեան էր եւ ոչ ոք գիտէր թէ ո՞ւր է. զի ի համբաւէ լուեալ էին թէ ի լեառն Վարագայ է։ Եւ յետ բազում ժամանակաց յաւուրս Թոթ-կայ միայնակեցի, եւ ի հայրապետութեանն Ներսիսի Շինողի, եւ Վարդ պատրկի, մինչդեռ կային յաղօթս սուրբ միայնակեացքն Թոթիկ եւ Յովէլ աշակերտն իւր, յերրորդ ժամու՝ լցաւ լեառն Վարագայ լուսով, եւ ձայնք հրեշտակաց լսելի լինէր որք օրհնէին զԱստուած անճառելի ձայնիւ։ Եւ վերացեալ խաչն ի վիմէն՝ եւ լոյսն զկնի նորա, եւ եկն եմուտ յեկեղեցին եւ նստաւ ի վերայ սուրբ սեղանոյն. եւ եկեղեցին լցաւ լուսով եւ անուշահոտութեամբ, եւ եկաց մինչեւ յերեկոյն, եւ ապա անյայտ եղեւ։

Եւ ժողովեցան յամենայն կողմանց, եկին անդ եւ կաթողիկոսն Ներսէս եւ Վարդ պատրիկն. եւ կարգեցին ամ յամէ տօն յաւուր Ի Մեհեկի եւ ԻԶ Փետրուարի, ի փառս Քրիստոսի։

ԹԱՄԱՐ ՏԱՄՆԱՊԵՏԵԱՆ

(*Շար.* 65)

ՄՈՒՐՐԱ ԳՐԱՅԻՆ

ՄՈԳԵՐՈՒՆ ԱՅՑԸ
(Մատթէոս 2.1-12)

«Կանչեց ժողովուրդի բոլոր աւագ քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները եւ հարցուց անոնց, թէ ո՛ւր պիտի ծնէր Քրիստոսը» (*Մատթէոս* 2.4)։

1) «Կանչեց»։ *Զար մարդիկ միշտ համախոհներ կը փնտռեն, զիրենք լսել ուզող ու սիրող մարդիկ կը փնտռեն, որպէսզի իրենց սրտի ամբողջ դառնութիւնը թափեն անոնց առջեւ։ Մենք չկանչենք չար մարդիկ, ոչ ալ ընդառաջենք չար մարդոց կանչին։ Հերովդէս լսեց Քրիստոսի մասին եւ կանչել տուաւ աւագ քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները, որպէսզի անոնցմէ գիտնար Յիսուսի ծննդեան տեղը եւ կարգադրէր անոր մահը. գալով մեզի, մենք որո՞ւ կը կանչենք երբ կը լսենք Քրիստոսի մասին. կը կանչենք այնպիսի մարդիկ, որոնք կրնան օգնել մեզի մօտենալու Քրիստոսի՞, թէ՝ կը փնտռենք այնպիսի մարդիկ, որոնք կրնան գործակցիլ մեր հետ Յիսուսի անունը ջնջելու մեր միջավայրէն։*

2) *Յիշեալ աւագ քահանաներէն ու Օրէնքի ուսուցիչներէն շատերը որոնք կանչուեցան Հերովդէսի կողմէ՝ նոյնինքն Հերովդէսի մարդիկն էին, այլ խօսքով, մարդիկ՝ որոնք պատրաստ էին ամէն ինչ ընելու միայն թէ Հերովդէսին հաճութիւնը շահէին։ Անոնք դաղրած էին երկնաւոր Թագաւորին ծառաները ըլլալէ, որովհետեւ դարձած էին ծառաները երկրաւոր թագաւորին* (*Համեմատել՝ Գաղատացիս* 1.10)։ *Զգոյշ ըլլանք որ մենք եւս չըլլանք այս կամ այն մարդուն ծառան եւ անոր հաճութիւնը շահելու համար ուրանանք զԱստուած։*

3) *Հերովդէս քահանաներուն եւ Օրէնքի ուսուցիչներուն հարցուց թէ ո՛ւր պիտի ծնէր Քրիստոսը։ Հերովդէս կ՚ակնկալէր որ քահանաները յստակ պատասխան ունենային Քրիստոսի անձին մասին եւ կարենային պատասխանել իր հարցումին։ Այս կէտին պատգամը այն է՝ որ եկեղեցականը եւ Աստուծոյ Խօսքին քարոզիչը պէտք է յստակ պատասխան ունենայ իրեն ուղղուած հոգեւոր, աստուածաշնչական կամ վարդապետական ոեւէ հարցի գծով։ Աստուծոյ Խօսքին քարոզիչը պէտք է լայն գիտութիւն ունենայ Աստուածաշունչին ու անոր մեկնութեան մասին, որպէսզի կարենայ օգտակար դառնալ հարցի մը գծով իրեն մօտեցող մարդոց. այս ճշմարտութիւնն է որ կը բացայայտէ Աստուած երբ կ՚ըսէ.* «Քահանային շրթունքները գիտութիւն պահելու են, մարդիկ անոր բերնէն օրէնք փնտռելու են, քանզի անիկա զօրքերու Տիրոջ դեսպանն է» (*Մաղաքիա* 3.7)։

4) «Ժողովուրդի… քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները»։ *Քահանաները ժողովուրդին քահանաներն էին, ինչպէս բնագիրը զանոնք կը կոչէ, բայց անոնք ուրիշին կը ծառայէին։ Ժողովուրդին համար քահանայութեան կանչուած էին, բայց իրենց անձնական շահին, հանգիստին ու ապահովութեան համար աւելի Հերովդէսին կը ծառայէին քան ժողովուրդին։ Այսօր որքա՜ն եկեղեցականներ կան, հայ թէ օտար, որոնք Աստուծոյ ու ժողովուրդին ծառայութեան կոչուած են, բայց իրենց սեփական շահին ու հանգիստին համար, Աստուծոյ ու ժողովուրդին ծառայելու փոխարէն՝ աշխարհային կազմակերպութեանց կը ծառայեն. Քրիստոսի ծառայելու փոխարէն՝ նոր օրերու Հերովդէսներու կը ծառայեն. աշխարհի Տիրոջ ծառայելու փոխարէն՝ աշխարհին կը ծառայեն. աղքատներուն ծառայելու փոխարէն՝ աղքատները ճզմող հարուստներուն կը ծառայեն։ Ասիկա կրնայ ճշմարիտ ըլլալ նաեւ աշխարհական հաւատացեալ դասուն համար։ Որքա՜ն հաւատացեալներ ունինք, որոնք Տիրոջ անունով կը խօսին՝ ու կը գործեն, որոնք սակայն, իրենց անձնական շահը կը հետապնդեն։ Որքա՜ն մարդիկ կան որոնք իրենք զիրենք հոգեւոր կը նկատեն, եւ սակայն մարմնաւորին հետամուտ են։*

5) «Ո՛ւր պիտի ծնէր Քրիստոսը»։ *Հերովդէս ուզեց գիտնալ Քրիստոսի ծննդեան տեղը, ո՛չ թէ որպէսզի երթար ու պաշտէր զայն, այլ՝ որպէսզի մարդ դրկէր ու սպաննել տար զայն։ Անոնք որոնք կը փնտռեն Յիսուսը, առանց զայն պաշտելու եւ անոր ծառայութիւն ու երկրպագութիւն մատուցելու նպատակ ունենալու՝ դասակից են Քրիստոսասպան Հերովդէսին։ Ինչո՞վ կը տարբերին Հերովդէսէն անոնք՝ որոնք եկեղեցի կու գան, բայց Քրիստոսը պաշտելու, երկրպագելու, բարձրացնելու ու մեծարելու նպատակով չէ որ կու գան։*

«Անոնք պատասխանեցին.–

“Հրէաստանի Բեթլեհէմ քաղաքին մէջ, որովհետեւ Միքիա մարգարէն այսպէս գրած է… ”» (*Մատթէոս* 2.5)։

1) *Առաջին երեւոյթը որ պէտք է մեր ուշադրութիւնը գրաւէ ու մեզ զարմացնէ, այն է՝ որ քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները երբ լսեցին Յիսուսի ծնունդին մասին՝ ուրախութեան կամ հետաքրքրութեան ո՛չ մէկ նշոյլ ցոյց տուին։ Երբ Հերովդէս հարցուց իրենց թէ ո՛ւր պիտի ծնէր Յիսուս՝ անոնք չզարմացան ու չցնծացին։ Քահանաները որոնք խոստացեալ Մեսիայի ծնունդը աւետող առաջին մարդիկը պէտք էր ըլլային, երբեք չխանդավառուեցան անոր ծնունդով։ Զկա՞ն այսօր մեր կեանքին մէջ մարդիկ, որոնք կը լսեն Յիսուսի ծնունդին մասին, բայց ո՛չ կ՚ուրախանան եւ ո՛չ ալ կը խանդավառուին։ Զկա՞ն մարդիկ, որոնք կը լսեն Յիսուսի սիրոյն ու գորովին մասին, բայց չեն ազդուիր ու իրենց ընթացքը չեն փոխեր։ Զկա՞ն մարդիկ, որոնք կը լսեն Քրիստոսի դատաստանին մասին, բայց չեն վախնար ու չեն փոխուիր։*

2) *Քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները գիտէին թէ ո՛ւր պիտի ծնէր Յիսուս, բայց իրենք անձնապէս չէին հետաքրքրուած Յիսուսով եւ փափաք չունէին հետե-*

ւելու անոր, փաստօրէն անոնք ո՛չ ընկերացան մոգերուն եւ ո՛չ ալ գանոնք առաջնորդեցին։ Այսօր ալ շատ մարդիկ կան, որոնք շատ բան գիտեն Քրիստոսի մասին, բայց երբեք սէր ու հետաքրքրութիւն չունին Քրիստոսի հանդէպ։ Այո՛, կան մարդիկ, որոնք կը ճանչնան Աստուածաշունչը, բայց չեն ճանչնար Հեղինակը Աստուածաշունչին։ Կան մարդիկ, որոնք ունին գիտութիւնը Աստուածաշունչին, բայց չունին գիտութիւնը Աստուծոյ։ Մենք չըլլանք անոնցմէ։

3) «Հրէաստանի Բեթլեհէմ քաղաքին մէջ»։ *Քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները Յիսուսի ծննդատեղին գիտցան Աստուածաշունչին միջոցաւ։ Այսօր ալ Աստուածաշունչն է որ ցոյց կու տայ մեզի Յիսուսի տեղը, այլ խօսքով՝ Յիսուսը գտնելու կերպը, Յիսուսը ընդունելու ձեւն ու արդիւնքը, Յիսուսին հետեւելու պայմանները, Յիսուսին հնազանդելու անհրաժեշտութիւնը։*

4) *Քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները Հերովդէսի հարցումին ճիշդ պատասխան տուին։ Մենք ալ կրնանք շատ մը հարցումներու պատասխանները ճշգրիտ կերպով գիտնալ, բայց ատիկա չի նշանակեր թէ մենք ուղղափառ հաւատքի մէջ ենք։ Կրնայ մեր հաւատքի հանգանակը ուղղափառ ըլլալ, բայց մեր կեանքը՝ անուղղափառ։ Կրնանք մեզի ուղղուած բոլոր հարցումներուն պատասխանները ունենալ, առանց ունենալու մեր սրտի պատասխանը՝ Քրիստոսը։*

5) *Քահանաները կեանքի Հացի ճամբան ցոյց տուին մոգերուն, բայց իրենք չգացին ճաշակելու այդ Հացէն։ Այսօր որքա՜ն մարդիկ կան որոնք կեանքի Հացին մասին կը խօսին բայց իրենք անձնապէս այդ Հացէն ո՛չ ճաշակած են եւ ո՛չ ալ կը փորձեն ճաշակել։ Մարդիկ՝ որոնք Քրիստոսի անունով ու Քրիստոսի մասին կը խօսին՝ բայց իրենք ոեւէ յարաբերութիւն չունին Քրիստոսի հետ։*

6) *Խոստացեալ Մեսիան պատգամելու ու աւետելու կոչուած քահանաները չգացին Յիսուսը գտնելու, եւ ահա զԱստուած չճանչցող մոգերը իրե՛նք գացին ծնեալ Յիսուսին պատգամատարներն ու աւետաբերները ըլլալու։ Մովսիսական Օրէնքի մասնագէտ ուսուցիչները չգացին Օրէնսդիր Յիսուսը տեսնելու, եւ ահա Մովսէսի Օրէնքը չունեցող ու չգիտցող մոգերը՝ անսալով իրենց սրտի տախտակներուն վրայ գրուած Աստուծոյ օրէնքին՝ իրե՛նք գացին։ Ճիշդ այսպիսիներուն համար է որ Պօղոս առաքեալ կ՝ըսէ. «Հեթանոսները Աստուծոյ Օրէնքը չունին. բայց երբ բնականօրէն Օրէնքին պահանջները կը գործադրեն, Օրէնքը չունենալով՝ նոյնինքն իրենք են իրենց Օրէնքը։ Անոնք ցոյց կու տան որ Աստուծոյ Օրէնքին պահանջները իրենց սիրտերուն մէջ գրուած ունին»* (Հռոմայեցիս 2.14-15)։ *Մեր կեանքին մէջ շատ մարդիկ կան որոնք Աստուծոյ կամքը կը կատարեն՝ առանց Աստուծոյ կամքին գիտութիւնը ունենալու, Աստուծոյ օրէնքները կը գործադրեն, առանց Աստուծոյ օրէնքները ճանչնալու։ Արդարեւ, «Օրէնքը գիտցողները չէ՛ որ կ՝արդարանան Աստուծոյ առջեւ, այլ՝ Օրէնքը գործադրողները պիտի արդարանան»* (Հռոմայեցիս 2.14)։

7) *Աստուծոյ Բանին վկաները ըլլալու կոչուած աւագ քահանաներն ու Օրէնքի*

ուսուցիչները չգացին մարդեղացեալ Բանին քով, բայց անբան աստղը գնաց։ Շնչաւոր էակներ չպատուեցին Յիսուսը, եւ ահա անշունչ բնութիւնը ինք պատուեց։ Աստուածաշունչը ցոյց կու տայ, որ ամբողջ բնութիւնը եւ ամբողջ համաստեղութիւնը կը փառաբանեն ու կը գովերգեն զԱստուած (Սաղմոս 148.1-5, 19.1 *եւլն)։ Երանի թէ մարդիկ անբան բնութենէն սորվին զԱստուած փառաբանել։*

8) *Քահանաները որոնք խոստացեալ Մեսիայի ծննդեան աւետիսը պէտք էր աղքատ դասակարգի մարդոց փոխանցէին, գայն «փոխանցեցին» մարդասպան Հերովդէսին միայն։ Աստուծոյ Խօսքի քարոզիչները, պէտք է ուշադիր ըլլան, որ Աւետարանի մարգարիտները «շուներու» ու «խոզերու» առջեւ չնետեն (Մատթէոս* 7.6), *որոնք Աստուծոյ Խօսքին հանդէպ ծաղրածու վերաբերմունք ունին, այլ զանոնք փոխանցեն միայն անոնց՝ որոնց արժէքը գիտեն եւ որոնց կարիքը ունին։*

9) *Քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները շատ լաւ գիտէին, որ Հերովդէս արիւնահեղ մարդ էր, ուստի, խոստացեալ Մեսիային ծննդեան տեղը բացայայտելը՝ դաւաճանութիւն էր։ Այսօրուայ աշխարհը նաեւ արիւնահեղ Հերովդէսի նման է. ով որ իր հաւատակից եղբայրը կը մատնէ անգութ աշխարհին ձեռքը՝ դաւաճան է։*

10) *Ճիշդ է որ յիշեալ քահանաները չսպաննեցին մանուկ Յիսուսը, բայց անոնց յաջորդներն էին որ պահանջեցին անոր մահը (Մատթէոս* 26.57, 59)։ *Զգոյշ ըլլանք թէ ինչպիսի դաստիարակութիւն կը ջամբենք մեր զաւակներուն ու թոռնիկներուն, որովհետեւ անոնք պիտի ըլլան մեզ յաջորդող Քրիստոսապաշտ կամ Քրիստոսասպան սերունդները։*

11) *Հերովդէս չար մէկն էր, բայց ունէր նաեւ իր չար համակիրները՝ քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները։ Այո՛, չար մարդիկ միշտ իրենց հետեւորդներն ու համակիրները կ՚ունենան։ Մենք երբեք համակիր կամ համաձայն չըլլանք չար մարդոց ու անոնց չար խորհուրդներուն։*

«Դո՛ւն, Բեթլեհէ՛մ, Յուդայի քաղաք,
հոչակով նուազ չես Յուդայի միւս քաղաքներէն.
որովհետեւ քեզմէ պիտի ելլէ իշխան մը,
որ պիտի հովուէ իմ ժողովուրդս՝ Իսրայէլը» (*Մատթէոս* 2.6)։

1) *Բեթլեհէմ կը նշանակէ՝ "հացի տուն"։ Բեթլեհէմը նախապէս կը կոչուէր՝ "Եփրաթ" տեղւոյն պարարտութեան ու պտղաբերութեան պատճառով. "Եփրաթ" կը նշանակէ՝ "պարարտութիւն, պտղաբերութիւն"։ Այս գիւղը շինող մարդուն անունը նաեւ Եփրաթ էր, իսկ անոր որդիին անունը՝ Բեթլեհէմ էր (Ա.Մնացորդաց* 4.4)։ *Այս իմաստով, Եփրաթ իր շինած գիւղը՝ իր որդիին անունով Բեթլեհէմ կոչեց, բայց միաժամանակ կը կոչուէր Եփրաթ։ Հետեւաբար, Եփրաթին կողմէ շինուած այս գիւղը կը կոչուէր թէ՛ Եփրաթ եւ թէ Բեթլեհէմ, ինչպէս կը կարդանք Ծննդոց* 35.19*-ին մէջ. "Ռաքէլ մեռաւ ու թաղուեցաւ Եփրաթայի մէջ, որ Բեթլեհէմ է"։ Կը*

կարդանք նաեւ Միքիայի 5.2-*ին մէջ*. “*Եւ դո՛ւն, ո՛վ Բեթլեհէմ Եփրաթա*”։ *Նոյն գիւղը Եփրաթ կը կոչուէր՝ որովհետեւ Եփրաթին կողմէ չինուեցաւ, եւ Բեթլեհէմ կը կոչուէր՝ որովհետեւ Եփրաթ գայն իր որդիին անունով՝ Բեթլեհէմ կոչեց։*

2) «Դո՛ւն, Բեթլեհէ՛մ, Յուդայի քաղաք»։ *Բեթլեհէմը կը կոչուի «Յուդայի քաղաք», որովհետեւ կը գտնուէր Յուդայի երկրին մէջ, այլ խօսքով՝ Յուդայի ցեղին յատկացուած քաղաքներուն շարքին, թէպէտ երբ կը կարդանք Յուդային սահմանուած երկրի սահմաններուն մասին՝ հոն չենք հանդիպիր Բեթլեհէմ անունին, Յեսու գայն չի յիշեր* (*Յեսու* 15.1-12)։ *Նէեմիա նաեւ երբ կը յիշէ Յուդայի բնակիչներուն գիւղերուն ու քաղաքներուն անունները, ակնարկութիւն չ՚ըներ Բեթլեհէմ անունին* (*Նէեմիա* 11.25-36). *իսկ պատճա՞ռը. հաւանաբար անոր համար, որ աննշան էր համեմատաբար այն գիւղերուն ու քաղաքներուն, որոնք կը յիշուին իբրեւ բնակութեան վայրեր Յուդայի բնակիչներուն։ Իսկ ինչո՞ւ աննշան էր կամ աննշան կը նկատուէր։ Այս հարցումին պատասխանը կը գտնենք, երբ ուշադրութեամբ կարդանք Միքիա մարգարէին խօսքը.* «Եւ դո՛ւն, ո՛վ Բեթլեհէմ Եփրաթա, թէեւ *Յուդայի հազարաւորներուն մէջ* պզտիկ ես, բայց քեզմէ պիտի ելլէ Ան, որ Իսրայէլի վրայ իշխան պիտի ըլլայ։ Ու անոր ելքը հինէն, յաւիտենական օրերէն է» (*Միքիա* 5.2)։ *Ուշադրութիւն դարձնենք ընդգծուած բաժինին։ Ինչո՞ւ համար Բեթլեհէմը «Յուդայի հազարաւորներուն մէջ պզտիկ» կը կոչուի։ Ասիկա յատակ կը դառնայ եթէ երբեք գիտնանք իմաստը կամ նշանակութիւնը «Յուդայի հազարաւորներ» բառերուն։ «Յուդայի հազարաւորներ» բացատրութեամբ կ՚ակնարկուի Յուդայի ցեղի իշխաններուն եւ այդ իշխաններու զինուորներուն, զինեալ դասակարգի բոլոր մարդոց, ինչպէս նաեւ կռուիլ գիտցող բոլոր մարդոց։ Ասոնք ընդհանրապէս չէին բնակեր Բեթլեհէմի մէջ, որովհետեւ թշնամիներուն կողմէ Բեթլեհէմի վրայ յարձակում գործելու վախ չկար։ Հետեւաբար, Բեթլեհէմը աննշան նկատուած է, քանի հոն բնակող զինուորներու գունդեր չկային, հոն Յուդայի ցեղը յատուկ բանակներ չէր հաստատած։ Եւ սակայն, աննշան այս քաղաքը շուտով պիտի դառնար նշանաւոր, որովհետեւ հո՛ն էր որ պիտի ծնէր մեծամեծ նշաններ գործող Աստուծոյ Որդին։ Անհռչակ այս քաղաքը պիտի դառնար հռչակաւոր, որովհետեւ հո՛ն էր որ առաջին անգամ մարդեղացեալ Աստուծոյ փառքը պիտի հռչակուէր հովիւներուն ու մոգերուն կողմէ։ Անտեսուած այս քաղաքը պիտի դառնար համայն մարդկութեան տեսութեան արժանի վայրը, որովհետեւ հո՛ն էր որ անտեսանելին Աստուած պիտի տեսնուէր մարդոց նմանութեամբ։ Զինուորական իշխանութենէ ու ներկայութենէ հեռու եղող այս քաղաքը, պիտի դառնար բնակավայրը աստուածային իշխանութեան ու զօրութեան, որովհետեւ հո՛ն էր որ հզօր Տէրը ու հզօրներու Տէրը պիտի երեւէր, հո՛ն էր որ երկնային բանակներու Աստուածը ու Աստուծոյ երկնային բանակները պիտի յայտնուէին։ Պզտիկ նկատուած ու կոչուած այս քաղաքը պիտի դառնար մեծ ու մեծութեան խորհրդանիշ, որովհետեւ հոնկէ՛ էր որ պիտի գար մեր մեծ Աստուածը՝ Քրիստոս, որ մեծերուն վրայ՝ մեծ իշխողը պիտի ըլլար։ Ահա թէ ինչո՛ւ Աստուած Միքիա մարգարէին միջոցաւ խօսքը ուղղելով Բեթլեհէմին՝ կ՚ըսէ.* «...Թէեւ... պզտիկ ես, բայց քեզմէ պիտի ելլէ Ան, որ Իսրայէլի վրայ իշխան պիտի ըլլայ։...»։

3) ***Անգամ մը եւս յիշենք Աստուծոյ խօսքը Միքիա մարգարէին միջոցաւ ըսուած***. «Եւ դո՛ւն, ո՛վ Բեթլեհէմ Եփրաթա, թէեւ Յուդայի հազարաւորներուն մէջ պզտիկ ես, բայց քեզմէ պիտի ելլէ Ան, որ Իսրայէլի վրայ իշխան պիտի ըլլայ։ Ու անոր ելքը հինէն, յաւիտենական օրերէն է» (***Միքիա*** 5.2)։ ***Այս համարին բառերուն վրայ կանգ չեմ ուզեր առնել, քանի անիկա արդէն յիշուած է Մատթէոս Աւետարանիչին կողմէ թէպէտ թեթեւակի տարբերութեամբ, բայց կայ հիմնական ճշմարտութիւն մը որ Աստուած կ՚ուզէ բացայայտել ու փոխանցել մեզի, որ պէտք չէ մեր ուշադրութենէն վրիպի։ Երբ Աստուած կը գործածէ «Յուդայի հազարաւորներ» բացատրութիւնը, եւ անկէ անմիջապէս ետք կը խօսի Բեթլեհէմէն դուրս գալիք նոր Իշխանի մը մասին որ Իսրայէլի Իշխանը պիտի ըլլայ, խորքին մէջ, լռելեայն կերպով կ՚ուզէ ցոյց տալ հրեաներուն, թէ անցեալին իրենց հայրերն ու իրենց ղեկավարները, իրենց առաջնորդներն ու իրենց իշխանները, իրենց թագաւորներն ու իրենց հազարապետները, չկրցան զիրենք փրկել, ազատել, պաշտպանել, ղեկավարել, հովուել, առաջնորդել. եւ ահա Աստուած կը խոստանայ նո՛ր Իշխան մը ու նո՛ր Հովիւ մը ղրկել իրենց, որ կարող պիտի ըլլայ զիրենք առաջնորդելու դէպի ճշմարիտ ազատագրութիւն, դէպի իսկական փրկութիւն, եւ դէպի անանց հացը։ Աստուած կը բացայայտէ հրեաներուն, թէ իրենց նախկին հովիւները չյաջողեցան լաւ հովուութիւն ընել, ո՛չ ալ իրենց իշխանները կրցան արդարութեամբ իշխել, եւ ահա իր Որդին կու գայ՝ ըլլալու հովիւ ոչխարներուն, իշխան՝ տիրութիւն ու պաշտպանութիւն փնտռողներուն, առաջնորդ մոլորածներուն, գտիչ կորուսեալներուն։ Թէ ինչպիսի հովիւ մը պիտի ըլլար Քրիստոս, Եսայի մարգարէն շատ գեղեցիկ կերպով կը պատկերացնէ.-***

«Անիկա հովիւի պէս իր հօտը պիտի հովուէ.
գառնուկները իր բազուկովը պիտի հաւաքէ
ու զանոնք իր գրկին մէջ պիտի կրէ,
եւ ծիծ տուողները կամաց պիտի քշէ» (***Եսայի*** 40.11)։

Իսկ Եզեկիէլ մարգարէին միջոցաւ խօսելով իր հովուական պաշտօնին մասին՝ կ՚ըսէ.-

«Կորսուածը պիտի փնտռեմ,
մոլորածը պիտի դարձնեմ,
կոտրածը պիտի փաթթեմ,
հիւանդը պիտի առողջացնեմ,
բայց պարարտն ու զօրաւորը պիտի պահեմ.
զանոնք իրաւունքով պիտի արածեմ» (***Եզեկիէլ*** 34.16)։

Այսօր ալ քրիստոնեաները կարիքը ունին Քրիստոսի հովուութեան, որովհետեւ, հրեայ հովիւներուն ու իշխաններուն նման, այսօրուան հովիւներն ու իշխաններն ալ կը թերանան իրենց առաքելութեան մէջ։ Եթէ Քրիստոս ինք չէ հովիւը հովիւներուն, հովիւները չեն կրնար հովուել իրենց խնամքին յանձնուած հօտը։ Քրիստոսի կողմէ չառաջնորդուող հովիւը՝ չի կրնար իր հօտի անդամները առաջնորդել Քրիստոսի։

4) *Ասկէ առաջ յիշեցինք, թէ Աստուածաշունչին մէջ յիշուած են երկու Բեթլեհէմներ, մին Յուդայի քաղաքին մէջ (Միքեայ* 5.2), *իսկ միւսը՝ Զաբուղոնի մէջ (Յեսու* 19.15)։ *Յուդայի Բեթլեհէմ քաղաքը դարձաւ նշանաւոր որովհետեւ դարձաւ ծննդավայրը Յիսուսի, մինչդեռ Զաբուղոնի Բեթլեհէմ քաղաքը կորսուեցաւ պատմութեան փոշիին մէջ։ Հոսկէ կը սորվինք, թէ անոնք որոնք իրենց սիրտը չեն դարձներ Բեթլեհէմը Յիսուսի, այլ խօսքով՝ ծննդավայրը Յիսուսի, անոնք դատապարտուած են կորսուելու պատմութեան փոշիին մէջ։ Յաւերժապէս կը մնան միայն անոնք՝ որոնք Յաւերժը կ'առնեն իրենց սրտին մէջ։*

5) «Հոչակով նուազ չես Յուդայի միւս քաղաքներէն»։ *Բեթլեհէմ անհռչակ ու աննշան քաղաք մըն էր, բայց դարձաւ հռչակաւոր ու նշանաւոր քաղաք մը, երբ Յիսուս անոր մէջ ծնաւ։ Մենք եւս Աստուծոյ համար աննշան ու «անկարեւոր» ենք, բայց երբ Յիսուս ծնի մեր մէջ՝ Աստուծոյ հայեացքով կը դառնանք մեծ արժէք, որովհետեւ իր Որդիին արեան գինը եղող թանկագին արարած մը կ'ըլլանք, աւելի թանկագին քան հրեշտակները, աւելի գեղեցիկ քան երկինքը։ Հաւատացեալ մարդը պէտք է գիտնայ թէ ինք Աստուծոյ համար արժէք է, ուստի պէտք է ինքզինք հեռու պահէ բոլոր այն երեւոյթներէն եւ բոլոր այն խօսքերէն ու գործերէն՝ որոնք կ'արժեզրկեն զինք։*

Մխիթար Վրդ. Սեբաստացին խօսելով այս հաստատումին մասին՝ կ'ըսէ. «"Բեթլեհէմ" կը նշանակէ՝ Հացի տուն։ Եւ Բեթլեհէմը հացի ու պարարտութեան տուն ըլլալով՝ բուսցուց անմահութեան հացը, եւ հրեշտակներուն հացը. եւ անկէ ետոյ, այնքան ազնուացաւ եւ մեծցաւ, որ մինչեւ իսկ ամբողջ տիեզերքի մէջ անոր նման ազնիւ ու մեծ քաղաք չէ եղած ու պիտի չըլլայ. որովհետեւ երբ Ծնածը ազնիւ ու մեծ է, քաղաքն ալ որուն մէջ կը ծնի անիկա՝ կ'ըլլայ ազնիւ ու մեծ, եւ ուստի կը դառնայ հոչակաւոր ու բարեհամբաւ։ Միքիա մարգարէն սկիզբէն տեսնելով գալիք Մեսիային ազնուութիւնն ու հզօրութիւնը, կանուխէն կը գովէ Բեթլեհէմ քաղաքը, զայն կոչելով հզօր ու ազնիւ համեմատաբար Յուդայի բոլոր միւս քաղաքներուն։ Մեր Տէրը ծնաւ Բեթլեհէմի մէջ. ըլլալով "Դաւիթի Որդի", ինչպէս Դաւիթ Բեթլեհէմի մէջ ծնաւ, ի՛նքն ալ պէտք էր հոն ծնէր. Բեթլեհէմ որ ամենէն խոնարհ ու ամենէն նուաստ քաղաքն էր, երբ ծնունդ տուաւ Դաւիթին՝ դարձաւ ամենէն նշանաւորը Յուդայի մէջ, բայց երբ ծնունդ տուաւ Յիսուսին՝ դարձաւ ամենէն նշանաւորը աշխարհի մէջ։ Մեր Տէրը ծնաւ փոքրիկ ու նուաստ քաղաքի մը մէջ, բայց իր փառքով աւելի բարձրացաւ քան հրեշտակները, եւ ասով, օրինակ տուաւ մեզի, թէ ինչպէս եթէ ընտրենք խոնարհութեան ճամբան՝ կը բարձրանանք...»։

6) «Որովհետեւ քեզմէ պիտի ելլէ իշխան մը, որ պիտի հովուէ իմ ժողովուրդս»։ *Տուեալ համարին մէջ կը հաստատուի թէ Յիսուս իշխան մըն է։ Այնպիսի՛ իշխան մը՝ որ կարող է հովուել իր ժողովուրդը։ Արդարեւ, Յիսուսի համար գործածուած «իշխան» եւ «հովիւ» բնորոշումները, կը պարզեն թէ Յիսուս ծնաւ ըլլալու Իշխան եւ Հովիւ բոլոր անոնց՝ որոնք իրենք զիրենք Աստուծոյ հետեւորդ կը դաւանին։ Նախ խօսինք «իշխան» բնորոշումին մասին։ «Իշխան» բառը ցոյց կու տայ, թէ*

Յիսուս ի՛նքն է որ կ՚իշխէ հաւատացեալին կեանքին մէջ, անոր կեանքի որոշումներուն վրայ, անոր ներկային ու ապագային վրայ։ Հաւանաբար պէտք չէ ըսենք՝ «ի՛նքն է որ կ՚իշխէ»։ գուցէ պէտք է ըսենք՝ «ինքն է որ պէ՛տք է իշխէ»։ Որովհետեւ, իրենք զիրենք հաւատացեալ կոչող մարդոց մեծ տոկոսը, իրե՛նք են որ ամէն որոշում կ՝առնեն իրենց կեանքին մէջ։ Անոնք կը յայտարարեն թէ Յիսուս իրենց իշխանն է ու իրենց կեանքին վրայ իշխողն է, բայց երբ կը դիտենք իրենց կեանքը, չենք տեսներ որ Յիսուս ի՛նքն է որ կ՝իշխէ իրենց կեանքին մէջ, այլ իրե՛նք են որ կ՝իշխեն, քանի ամէն ինչ իրե՛նք են որ կը ծրագրեն ու կը գործադրեն, իրե՛նք են որ կ՝որոշեն ու կը կատարեն, եւ այս բոլորը կ՝ընեն առանց աղօթքի։ Քանի՞ հաւատացեալներ ունինք, որոնք ոեւէ որոշում առնելէ ու ոեւէ ծրագիր մշակելէ առաջ, աղօթքով Աստուծոյ առաջնորդութիւնը կը խնդրեն, որպէսզի գիտնան իրենց ընելիքը։ Շատեր բան մը կ՝որոշեն եւ Աստուծոյ օրհնութիւնը կը խնդրեն, եւ ասիկա սխալ է։ Ինչո՞ւ խնդրել Աստուծոյ օրհնութիւնը երբ արդէն մեր որոշումը առած ենք։ Երբ բան մը կ՝որոշենք եւ Աստուծոյ օրհնութիւնը կը խնդրենք, կը նշանակէ թէ մեր սեփական կամքին կատարումն է որ կը հետապնդենք. կարծէք Աստուծոյ ըսած կ՝ըլլանք. «Մենք որոշեցինք, իսկ դուն, Տէր, օրհնութիւնդ տուր մեզի, որպէսզի մեր առած որոշումը կատարուի»։ *Մենք Աստուծոյ օրհնութիւնը խնդրելէ առաջ, նախ Աստուծոյ առաջնորդութիւնը պէտք է խնդրենք, Աստուծոյ կամքը պէտք է խնդրենք։ Ըսել ուզածս հետեւեալն է.- Մենք մեր որոշումները առնելէ ետք չէ որ Աստուծոյ օրհնութիւնը պէտք է խնդրենք, այլ՝ նախքան մեր որոշումները առնելը պէտք է Աստուծոյ օրհնութիւնն ու առաջնորդութիւնը խնդրենք, որպէսզի ինք առաջնորդէ մեզ ճիշդ որոշումներ առնելու։ Իր առաջնորդութեամբ ճիշդ որոշումներ առնելէ ետք միայն կրնանք իր օրհնութիւնը խնդրել մեր որոշումներու գործադրման համար։*

Յիսուսի համար գործածուած «իշխան» բառը, միաժամանակ, կը պարզէ թէ ան ունի իշխանութիւն՝ որուն իշխանը ի՛նքն է, ունի թագաւորութիւն՝ որուն թագաւորը ի՛նքն է, ունի տէրութիւն՝ որուն Տէրն ու տիրողը ի՛նքն է, ունի զօրութիւն՝ եւ այդ զօրութեան աղբիւրը նոյնինքն իր անձն է։

7) Գանք «հովուել» բառին։ «Հովուել» բառը կը յիշեցնէ մեզի, թէ Յիսուս ի՛նքն է որ կը հովուէ, այսինքն՝ կ՝առաջնորդէ, կը կերակրէ, կը խնամէ, կը պաշտպանէ ու կը պահպանէ իր հաւատացեալները։ Տարբեր գիրքերու մէջ ընդարձակ կերպով խօսած ենք Քրիստոսի հովուական պաշտօնին մասին, այստեղ կը բաւարարուիմ յիշեցնելով, թէ Յիսուս իբրեւ հովիւ տարբեր է բանաւոր բոլոր հովիւներէն, որովհետեւ.-

ա) Բոլոր հովիւները հոգ կը տանին իրենց ծուխի անդամներուն, որպէսզի անոնք ալ իրենց կարգին հոգ տանին իրեն։ Ան կ՝օգնէ անոնց ու կ՝օգտուի անոնցմէ։ Յիսուս սակայն, տէր ու պաշտպան կը կանգնի մեզի, եւ կ՝օգնէ ու կը խնամէ մեզ առանց ակնկալութեան, քանի գիտէ որ մենք ոչինչով կրնանք օգնել կամ օգտակար դառնալ իրեն։

բ) Գրեթէ բոլոր հովիւները յատուկ ուշադրութիւն կը դարձնեն հարուստ-

ներուն, բայց Յիսուս առաւելաբար աղքատներուն ու անտեսուածներուն է որ ուշադրութիւն կը դարձնէ։

գ) Հովիւներ կրնան մոլորիլ եւ մոլորեցնել, Յիսուս սակայն մոլորածները դարձի բերող անսխալական հովիւն է։

դ) Հովիւներ վտանգի կամ նեղութեան դիմաց կրնան լքել իրենց հօտի անդամները եւ փախչիլ, մինչդեռ Յիսուս իրաւ հովիւ ըլլալով՝ «իր կեանքը կու տայ ոչխարներուն համար» (Յովհաննէս 10.11-12), որպէսզի պահպանէ զանոնք։ Յիշենք որ երբ գինուորներու գունդ մը եկաւ Յիսուսը ձերբակալելու, Յիսուս ընդառաջ գնաց անոնց եւ ըսաւ. «Եթէ զիս կը փնտռէք՝ ձգեցէք որ ասոնք [աշակերտները] երթան» (Յովհաննէս 18.8)։ Ասիկա ամենէն գեղեցիկ վկայութիւնն է, որ ցոյց կու տայ թէ ինչպէս Յիսուս իր կեանքը կու տայ՝ իր հետեւորդներուն կեանքը պահպանելու համար։

ե) Հովիւներ կրնան յուսախաբ ընել իրենց հաւատացեալները, մինչդեռ Յիսուս՝ յաւիտենական կեանքի մեր յոյսը, ո՛չ թէ յուսախաբ չ՝ըներ, այլ՝ յուսախաբ եղածները յոյսով կը գօտեպնդէ ու երկնային յոյսի ջահակիր կը դարձնէ։

8) «Որ պիտի հովուէ իմ ժողովուրդս՝ Իսրայէլը»։ *Այս հաստատումը ցոյց չի տար թէ Յիսուս աշխարհ եկաւ լոկ Իսրայէլի ժողովուրդին հովիւը ըլլալու։ Բնականօրէն առաջին հերթին զանո՛նք հովուելու պիտի սկսէր, որպէսզի Հին Կտակարանի մէջ անոնց հայրերուն հետ իր կատարած երդումներն ու խոստումները պահած ըլլար, բայց որովհետեւ անոնք պիտի մերժէին զինք ճանչնալ իբրեւ հովիւ, ինքն ալ իր կարգին պիտի մերժէր զանոնք ճանչնալ իբրեւ իր ժողովուրդը, եւ կեանքի պիտի կոչէր նոր Իսրայէլ մը, որ պիտի կազմուէր աշխարհի բոլոր ազգերէն ու ժողովուրդներէն, ցեղերէն ու սերունդներէն։*

9) *Յաւելեալ երկու նշումներ.-*

ա) Քահանաներն ու Օրէնքի ուսուցիչները Հին Կտակարանի Միքիա մարգարէէն մէջբերում ըրին։ Այսօր անհաշիւ թիւով մարդիկ մէջբերումներ կ՝ընեն Աստուածաշունչէն, կը խօսին ու կը պատգամեն Աստուածաշունչին անունով։ Եւ սակայն, ամէն մարդ որ Աստուածաշունչէն մէջբերում կ՝ընէ, չի նշանակեր թէ Աստուծոյ կողմէ ղրկուած քարոզիչ մըն է։ Քարոզիչը՝ Քրիստոսի կողմէ ղրկուած մարդ պէտք է ըլլայ (Հռոմայեցիս 10.15)։ Եթէ քարոզիչ մը Քրիստոսի կողմէ ընտրուած ու ղրկուած չըլլայ՝ չի կրնար պտղաբեր առաքելութիւն ունենալ (Յովհաննէս 15.16)։

բ) Յիսուս ծնաւ Բեթլեհէմի մէջ։ Բեթլեհէմ կը նշանակէ՝ հացի տուն։ Յիսուս ո՛չ միայն Բեթլեհէմի մէջ ծնաւ, այլ ի՛նքն էր ու է՛ Բեթլեհէմը, այլ խօսքով՝ Հացի տունը. այն տունը՝ որուն մէջ միշտ հա՛ց կայ, երկնայի՛ն հաց, փրկարա՛ր հաց, կենսատո՛ւ հաց (Յովհաննէս 6.48)։ Հաց մը՝ որ երկինքէն իջաւ կշտացնելու համար անօթի հոգիները (Յովհաննէս 6.33-35)։ Մեր սովահար սիրտերը Բեթլեհէմի, այլ խօսքով՝ կենաց Հացի ընակարան կ՝ըլլան, եթէ Յիսուս հոն ծնի ու իր ծնունդով՝ ծնունդ տայ մեզի։

«Այն ատեն Հերովդէս գաղտնաբար իր մօտ կանչեց մոգերը եւ անոնցմէ ստուգեց աստղին երեւելուն ժամանակը» (*Մատթէոս* 2.7)։

1) *Ինչո՞ւ համար* «Հերովդէս գաղտնաբար իր մօտ կանչեց մոգերը»։ *Մխիթար Վրդ. Սեբաստացին կը բացատրէ, թէ Հերովդէս գաղտնաբար կանչեց մոգերը եւ ուզեց գիտնալ Մեսիայի ծնունդին ու ծննդեան ժամանակին մասին, որովհետեւ գիտէր թէ կային մեծ թիւով հրեաներ, որոնք իրենք զիրենք հեռու կը պահէին հեշտութիւններէ, մոլութիւններէ ու մեղքերէ, եւ ակնկալութեամբ կը սպասէին խոստացուած Մեսիային յայտնուելուն։ Ուստի, եթէ Հերովդէս յայտնապէս ու հրապարակաւ կանչէր մոգերը եւ հարցնէր անոնց Յիսուսի ծնունդին ու աստղին երեւելուն մասին, Մեսիան սպասող բոլոր հրեաները ոտքի պիտի ելլէին ու երթային Մեսիան տեսնելու ու պաշտելու, եւ ասիկա պատճառ պիտի ըլլար որ Հերովդէս չկարենար իր ծրագիրը իրագործել ու սպաննել զայն, եւ տակաւին Մեսիան սիրող բոլոր հրեաները դէմ պիտի ելլէին Հերովդէսին, եւ Հերովդէս չէր ուզեր որ նման բան պատահի։*

2) «Գաղտնաբար»։ *Եթէ Հերովդէսի դիտումը լաւ ըլլար, եւ եթէ ան ուրախացած ըլլար նոր Թագաւորին ծնունդին համար՝ ան գաղտնաբար պիտի չկանչէր մոգերը, այլ՝ բացայայտօրէն, հրապարակաւ։ Իսկ մենք, գաղտնի՞ հետեւորդներն ենք Քրիստոսի, թէ՝ յայտնի։ Այլ խօսքով՝ կը վախնա՞նք հրապարակաւ խոստովանելու Քրիստոսը, կը վախնա՞նք հրապարակելու Քրիստոսի հանդէպ մեր ունեցած հաւատքը։ Եթէ կը գտնուինք տեղ մը ուր յանկարծ Քրիստոս ծաղրուեցաւ՝ ի՞նչ կ՚ընենք, լո՞ւռ կը մնանք, անտարբե՞ր կը մնանք, թէ՝ կը պաշտպանենք Տիրոջ սուրբ անունը։ Եթէ կը գտնուինք տեղ մը ուր քրիստոնեաներ սկսան հալածուիլ՝ ի՞նչ կ՚ընենք, կը ջանանք մեր հաւատքը թաքո՞ւն պահել, կը ջանանք Քրիստոսի մեր հետեւորդութիւնը ծածկե՞լ։*

3) «Գաղտնաբար»։ *Այս բառը ցոյց կու տայ, թէ Զարն ու չար մարդիկ գաղտնաբար կը գործեն, այլ խօսքով՝ ծածուկ կերպով, ծածկելով իրենց իսկական ինքնութիւնը, դիտումը, չարամտութիւնը, նպատակը։ Այս ճշմարտութիւնն է որ կը բացայայտէ որոմին առակը, ուր ցոյց կը տրուի մեզի, թէ Զարը գիշերով է որ իր որոմները, այլ խօսքով՝ իր չար մտածումներն ու չար խորհուրդները կը ցանէ մարդոց սրտին մէջ* (*Մատթէոս* 13.25)։ *Յիշեալ համարին մէջ գործածուած «գիշերով» բառը ցոյց կու տայ, թէ Սատանան կը գործէ գաղտնաբար, ծածուկ կերպով, աներեւելի ձեւով։ Նոյն ձեւով գործեց Հերովդէս ինք։ Այսօր շատ է թիւը այն անձերուն ու գաղտնօրէն գործող այն կազմակերպութիւններուն, որոնք ճիշդ Հերովդէսի նման գաղտնաբար կը ծրագրեն ու կը գործեն, վերջ դնելու համար Քրիստոսի ու քրիստոնեաներու ներկայութեան այս աշխարհի մէջ, ընկերութեանց կեանքին մէջ, դպրոցներու ու դատարաններու մէջ, կազմակերպութիւններու ու կառոյցներու մէջ։*

4) «Անոնցմէ ստուգեց աստղին երեւելուն ժամանակը»։ *Հերովդէս ուզեց գիտնալ աստղին երեւելուն ժամանակը, որպէսզի անով գիտնար Յիսուսի ծննդեան*

ժամանակը։ Ան գիտէր որ մոգերը աստղագէտներ էին. անոնց միջոցաւ աստղին երեւելուն ժամանակը ստուգելը՝ պիտի դիւրացնէր ու արագացնէր Յիսուս մանուկը գտնելու աշխատանքը։ Աշխարհի մարդիկ շատ լաւ գիտեն թէ Քրիստոսի հետեւորդները ի՛նչ բան կը սիրեն եւ ի՛նչ բաներով հետաքրքրուած են, եւ ճիշդ ատոնց միջոցաւ է որ կը փորձեն մօտենալ անոնց՝ հարուածելու համար զանոնք։

5) «Ստուգեց»։ *Հերովդէս ուզեց ստոյգ տեղեկութիւններ քաղել մանուկին մասին, որպէսզի անոր մահը դարձնէր անխուսափելի։ «Ստուգել» բառը ցոյց կու տայ, թէ Զարն ու չարագործ մարդիկ, կազմակերպուած եւ հետապնդողական կերպով կ՚աշխատին։ Անոնք կ՚ուզեն ամէն ինչ քննել եւ ամէն բան ստոյգ կերպով գիտնալ հաւատացեալներուն կապակցաբար, որպէսզի ճիշդ ատենին՝ իրենց նետը արձակեն մեր վրայ։*

«Ապա զանոնք Բեթլեհէմ ղրկեց, պատուիրելով.–

“Գացէք եւ ստոյգ տեղեկութիւններ քաղելով գտէ՛ք երեխան, եւ երբ գտնէք՝ ինծի իմացուցէք, որպէսզի ես ալ գամ եւ երկրպագեմ իրեն”» (*Մատթէոս* 2.8)։

1) *Հերովդէս մոգերը Բեթլեհէմ ղրկեց բայց ինք չընկերացաւ անոնց։ Ան ըսաւ «գացէ՛ք» փոխանակ ըսելու՝ «երթանք»։ Եթէ Հերովդէս ուրախացած ըլլար ծնած Փրկիչով, կամ եթէ հետաքրքրուած ըլլար իր անձին փրկութեամբ՝ «երթա՛նք» պիտի ըսէր, եւ ո՛չ թէ՝ «գացէ՛ք». բայց մէկը որ իր անձին փրկութեամբ չէ հետաքրքրուած, ի՞նչպէս կրնայ հետաքրքրուած ըլլալ զինք փրկելու համար ծնունդ առած Փրկիչով։ Արդարեւ, միշտ եղած են եւ այսօր ալ կան մարդիկ, որոնք չեն հետաքրքրուած Յիսուսով, պարզ այն պատճառով՝ որ անոնք հետաքրքրութիւն չունին իրենց անձերուն փրկութեան կապակցաբար։ Մէկը որ իր կեանքին նպատակը չէ դարձուցած յաւիտենական կեանքին ձեռքբերումը, ի՞նչպէս կրնայ հետաքրքրութիւն ցուցաբերել այդ յաւիտենական կեանքի Պարգեւիչին հանդէպ։ Մէկը որուն համար փրկութիւնը երկրորդական է, ի՞նչպէս կրնայ իր կեանքին մէջ առաջնահերթ տեղ տալ Փրկիչին։*

2) «Գացէ՛ք»։ *Այսօր մեր կեանքին մէջ շատ է թիւը Հերովդէսական հոգի ունեցողներուն։ Մարդիկ՝ որոնք ճիշդ Հերովդէսի նման ուրիշները կը ղրկեն Յիսուսի մօտ, բայց իրենք չեն երթար։ Մարդիկ՝ որոնք ուրիշներուն կը պատուիրեն յանձնուիլ Յիսուսի, բայց իրենք չեն յանձնուիր։ Մարդիկ՝ որոնք հրաւէր կը կարդան փնտռելու ու գտնելու Յիսուսը, բայց իրենք ոչ մէկ ճիգ կը թափեն փնտռելու ու գտնելու զայն։ Մարդիկ՝ որոնք Տիրոջ վստահելու կոչ կ՚ուղղեն, բայց իրենք չեն վստահիր անոր։*

3) «Գացէք եւ... գտէ՛ք երեխան»։ *Հերովդէս մոգերը չղրկեց Յիսուսի մօտ որպէսզի գտնեն ու պաշտեն զայն, այլ՝ որպէսզի զայն գտնելէ ետք, զինք տեղեակ պահեն անոր մասին, անոր ո՛րտեղ ըլլալուն մասին։ Զանոնք իբրեւ երկրպագողներ չղրկեց, այլ՝ իբրեւ լրտեսներ։ Զանոնք Մանուկը պաշտելու համար չղրկեց, այլ՝ զայն մատնելու համար։ Մոգերը չանդրադարձան Հերովդէսի նենգամտու-*

թեան ու խորհած չարութեան, մինչեւ որ Աստուած երագով խօսեցաւ անոնց հետ (12-րդ համար)։ *Ինչ կը վերաբերի մեզի, մեր ալ կեանքին մէջ կան Հերովդէսներ որոնք մեծ ճարտարութեամբ կրնան ծածկել իրենց խօսքերուն ետին կանգնող ճշգրիտ իմաստը. կրնան արտայայտութիւններ ունենալ ու խօսքեր արտասանել, եւ մենք չանդրադառնանք անոնց միտումին, իմաստին, նշանակութեան, նպատակին ու պատճառին. կ'անդրադառնանք միայն այն ատեն՝ երբ Աստուած ի՛նք յայտնէ մեզի անոնց յստակ միտումն ու դիտումը, այլ խօսքով՝ հետապնդած նպատակը։ Պէտք է աղօթքով առատ ժամանակ անցնենք Տիրոջ հետ, որպէսզի կարենանք ճանչնալ մարդիկը, ներթափանցել անոնց խօսքերուն խորքը, գիտնալ անոնց դիտումը։ Քրիստոսէ հեռու եւ առանց Քրիստոսի ապրող մարդոց խորհուրդը կրնանք ճանչնալ միայն ատեն՝ երբ սերտ յարաբերութեան մէջ կ'ըլլանք Քրիստոսի հետ։*

4) «Ստոյգ տեղեկութիւններ քաղելով գտէ՛ք երեխան»։ *Հատուածի բացատրութեան սկիզբին, տեսանք որ Հերովդէս* «Յիսուսի ծննդեան ժամանակը… ստուգած էր մոգերէն» (*Մատթէոս* 2.16), *իսկ այստեղ, ան Յիսուսի ծննդեան վայրն ու ապրած տեղն է որ կ'ուզէ գիտնալ։ Այլ բացատրութեամբ մը, ան գիտէր որ Յիսուս ծնած էր, բայց չէր գիտեր թէ ո՛ւր կը գտնուէր։* «*Գտէք երեխան*» *բառերն իսկ յստակօրէն կը պարզեն, թէ Հերովդէս ամենայն վստահութեամբ արդէն գիտէր որ Յիսուս ծնած էր, բայց պէտք էր զայն գտնել։* «*Ստոյգ տեղեկութիւններ*» *բառերը նաեւ ցոյց կու տան, որ ան գիտէր թէ Յիսուս ծնած էր, բայց կ'ուզէր տեղեակ ըլլալ անոր կապուած որոշ մանրամասնութիւններու կամ բոլոր մանրամասնութիւններուն, ինչպէս օրինակ՝ ո՞ւր ծնած էր* (*որպէսզի վստահօրէն գիտնար որ Միքիա մարգարէին ակնարկած անձն էր*, 5 *եւ* 6 *համարներ*), *ի՞նչ պայմաններու տակ ծնած էր, որո՞նք էին անոր ծնողները, եւ ո՞ւր կը գտնուէր այժմ։ Զար մարդիկ կ'ուզեն «ստոյգ տեղեկութիւններ» ունենալ Տէր Յիսուսի հետեւորդներուն ու զայն պաշտողներուն մասին, որպէսզի հալածեն զանոնք, որպէսզի խանգարեն անոնց ծրագիրները ու արգելք ըլլան անոնց գործերուն։*

5) «Եւ երբ գտնէք՝ ինծի իմացուցէք»։ *Հերովդէս ուզեց որ մոգերը գտնելէ ետք Յիսուսը՝ իմաց տան իրեն։ Աստուծոյ թշնամիները միշտ կ'ուզեն գիտնալ Աստուծոյ հետեւորդներուն մասին, բայց ո՛չ թէ որպէսզի օգտուին անոնցմէ, այլ որպէսզի զանոնք իրենց թիրախը դարձնեն. ո՛չ թէ որպէսզի քաջալերեն զանոնք կամ քաջալերուին անոնցմով, այլ որպէսզի պայքարին անոնց դէմ։ Այսօր հոգեւոր անձեր ու ընտանիքներ, հոգեւոր խումբեր ու շարժումներ, հոգեւոր ուղղութիւններ ու եկեղեցիներ, ունին իրենց մօտ յաճախող լրտեսները, որոնք գալով կը քննեն, կը դիտեն, ստոյգ տեղեկութիւններ կը քաղեն, եւ ապա կ'երթան գիրենք ղրկողներուն մօտ՝ իմացնելու ու հաղորդելու անոնց իրենց տեսածն ու լսածը, իրենց իմացածն ու հանդէս բերածը։*

6) «Որպէսզի ես ալ գամ եւ երկրպագեմ իրեն»։ *Սո՛ւտ էր Հերովդէսի այս խօսքը։ Ան եթէ գտնէր Յիսուսը՝ պիտի չերկրպագէր անոր, այլ՝ պիտի սպաննէր։ Այսօր*

որքա՛ն մարդիկ կան, որոնք աստուածպաշտութիւն կը քարոզեն՝ բայց իրենք «աստուածասպան» կեանք մը կ՚ապրին. որքա՛ն մարդիկ կան, որոնք զՔրիստոս երկրպագելու մասին կը խօսին, բայց իրենք զՔրիստոս անարգող մարդիկ են։ Ահա այսպիսիներուն համար է, որ Պօղոս առաքեալ կ՚ըսէ. «Երեւութապէս աստուածապաշտ են անոնք, բայց խորքին մէջ չեն հաւատար աստուածպաշտութեան զօրութեան» (*Բ.Տիմոթէոս* 3.5)։

7) *Հերովդէս իր իսկական ինքնութիւնը ծածկած կեղծաւոր մըն էր, որովհետեւ կը խօսէր զՔրիստոս երկրպագելու մասին, բայց իր նպատակը Քրիստոսը սպաննելն էր։ Ամէն կեղծաւոր հաւատացեալ՝ Քրիստոսասպան մարդ է։ Կեղծաւորութիւնը կը խոցոտէ Աստուծոյ սիրտը։ Կեղծաւորութիւնը կը վիրաւորէ Սուրբ Հոգին։ Կեղծաւորութիւնը մեզ Քրիստոսի ու զՔրիստոս մեր հակառակորդը կը դարձնէ։ Կեղծաւորութիւնը մեզ մերժելի ու զզուելի կը դարձնէ երկինքին ու անոր բնակիչներուն համար։*

8) *Պատմութիւնը Հերովդէսը կոչած է «Մեծն Հերովդէս», հաւանաբար իր ձեռք ձգած զինուորական յաղթանակներուն համար, եւ կամ, հրեաներուն տաճարի վերակառուցման աշխատանքին ձեռնարկելուն համար։ Բայց պէ՞տք էր որ պատմութիւնը «մեծ» կոչէր զայն, պարզապէս որովհետեւ հրեաներուն տաճարը վերակառուցելու աշխատանքին ձեռնարկեց։ Ան ի՞նչպէս կրնար «մեծ» կոչուիլ տաճարի վերակառուցման աշխատանքին համար, երբ հիմա կը փորձէր տաճարին մարդեղացեալ Տէրն ու Աստուածը սպաննել։ Այսօր շատ է թիւը այն մեծահարուստներուն, որոնք կը սիրեն «մեծ» անունը ստանալ, կամ որոնք կը սիրեն «մեծ» կոչուիլ, իրենց կառուցած կամ նորոգած այս կամ այդ դպրոցին համար, եկեղեցիին համար, ազգային շէնքին համար, ակումբին համար, կամ ուեւէ այլ կառոյցի համար, որոնց սրտին մէջ սակայն սէր չկայ իրենց նմանին հանդէպ, եւ որոնք բոլորովին հեռու են հոգեկան մեծութենէն։ Մեծ մարդիկը դրամ տուող ու շէնքեր կառուցող մարդիկը չեն անպայմանօրէն, այլ հաւատքի, սիրոյ, խոնարհութեան օրինակ եղող ու նկարագի՛ր կերտող մարդիկն են։*

9) *Մխիթար Վրդ. Սեբաստացին դիտել կու տայ, թէ Հերովդէս ուզեց մոգերը դարձնել գործիք՝ անոնց միջոցաւ սպաննելու Քրիստոսը։ Ան կ՚ըսէ, թէ չար մարդիկը երբ լսեն բարի մարդու մը մասին, անոր մէկ բարի արարքին մասին, կը փնտռեն իրենց նման չար մարդիկ, որպէսզի անոնց միջոցաւ հալածեն ու հարուածեն զանոնք։ Մենք սիրելիներ, զգոյշ ըլլանք որ բարիները հալածող ու հարուածող գործիքներ չըլլանք չար մարդոց ձեռքին մէջ։*

ՎԱՂԻՆԱԿ Ծ. ՎՐԴ. ՄԵԼՈՅԵԱՆ

(*Շար.* 3)

ԱՄԵՆԱՍՐԲՈՒՀԻ ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆԻ ՅԱՒԵՐԺ ԿՈՒՍՈՒԹԻՆԸ

Բ. ՄԱՍ

ՄԱՐԻԱՄԻ ԱՆՁԸ

Սուրբ Կոյս Մարիամի մասին գիտնալը կարեւոր է, որովհետեւ անոր ինքնութիւնը իբրեւ մարդեղացեալ Բանն Աստուծոյ՝ Յիսուս Քրիստոսի մայր, կը յայտնէ իր ունեցած կենսական դերը յարաբերաբար Քրիստոսի եւ իր Եկեղեցիին։

Արդ, Եկեղեցին Քրիստոսի հետեւելով Եկեղեցին ինչո՞ւ զԱյն կը մեծարէ եւ բոլոր արարածներէն գերիվեր կը դասէ. պատճառը մեր փրկութիւնն է։ Որովհետեւ Ան բոլոր մարդոց փրկութեան համար մարդացաւ[1]։

ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ

Ուղղափառ աստուածաբանութեան մէջ Աստուածածին (Theotokos- θεοτοκος) *տիտղոսը մեծապէս կարեւոր է։ Այնքան ատեն որ Ուղղափառ քրիստոնէութեան մէջ Քրիստոս ըմբռնուած է իբրեւ կատարեալ Աստուած եւ կատարեալ մարդ, ուստի Մարիամ Աստուածածին Աստուծոյ մայր* «θεοτοκος» *կոչուած է, հաստատելու համար Աստուծոյ մարդեղութեան կատարումն ու ամբողջութիւնը*[2]։

---

[1] «Փրկարար տնօրինութեան մէջ, Մարիամ դեր ունեցաւ Աստուծոյ մարդկային բնութիւնը տալու, որու միջոցով ան պիտի ճաշակէ չարչարանքը եւ մահը» (*Տե՛ս Թամար Տասնապետեան, Աստուածամօր Վարդապետութիւնը Եփեսոսի մէջ, Կրօնական մտածումներ, էջ* 13)։

[2] *Հինգերորդ դարու սկզբնաւորութեան Նեստորականներ մերժեցին Մարիամը կոչել «Աստուածածին», այլ զայն կոչեցին* «Քրիստոսածին», *այսինքն՝ Քրիստոսի մէջ մարդուն ծնունդ տուողը* (*Յիսուսի անձը երկուքի բաժնեցին*), *հաստատելով, թէ Մարիամ Յիսուսի մարդկային անձին միայն ծնունդ տուաւ, բայց ոչ իր Աստուածութեան։ Հակադրուելով Նեստորականներուն՝ Եփեսոսի Տիեզերական Ժողովը* (431) *յայտարարեց, որ Մարիամ Աստուածածին է, որովհետեւ անոր Որդին՝ Յիսուս մէկ անձ է, այսինքն՝ միաժամանակ թէ՛ Աստուած եւ թէ մարդ։ Սուրբ Կիւրեղ Աղեքսանդրացի կը գրէ.* «Կը զարմանամ, թէ ոմանք կը կասկածին, թէ Սուրբ Կոյսը պէ՞տք է Աստուածածին կոչել կամ ոչ։ Եթէ մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս Աստուած է, ապա ինչպէ՞ս Սուրբ Կոյսը, որ զայն ծնաւ, "Աստուածածին" չէ»։

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՄԱՅՐ

Սուրբ Մարիամի մասին առաջին եւ ամենէն կարեւոր բացայայտումը, որմէ կը բխին իր միւս դերերն ու պատիւները, անոր Աստուծոյ մայրութիւնն է։ Սուրբ Կոյս Մարիամ ճշմարտապէս մարդացեալ Աստուածորդիին՝ Յիսուս Քրիստոսի մայրն է։ Ասիկա հաստատապէս տրուած է Աստուածաշունչ Մատեանին մէջ։ Աւետման պահուն Սուրբ Գաբրիէլ հրեշտակը հետեւեալը կը յայտնէ Մարիամին՝ ըսելով. «Ահա պիտի յղանաս եւ զաւակ մը ծնիս, որ Յիսուս պիտի կոչես... Ուստի ծնելիք զաւակդ սուրբ է եւ Աստուծոյ Որդի պիտի կոչուի»[3]։

Հրեշտակին պատգամը, որուն ծագումը Աստուծմէ է, կը հաստատէ, որ Մարիամ Քրիստոսի ճշմարիտ մայրն է եւ Յիսուսն ալ՝ Աստուծոյ ճշմարիտ Որդին։ Հրեշտակին յայտարարած այս բառերէն մեկնած, կրնանք քաղել աստուածաբանական հետեւեալ պարզ հետեւութիւնները.-

Մարիամ Յիսուսի մայրն է. Յիսուս Աստուած է, հետեւաբար՝ Մարիամ Աստուծոյ մայրն է[4]*։ Այնքան ատեն որ Յիսուս ճշմարտապէս Որդի Աստուածն է եւ Սուրբ գիրքերուն մէջ շարունակ Մարիամի ակնարկուած է որպէս* «Յիսուսի Մայրը»[5]*, հետեւաբար պէտք է, որ Մարիամ մարդացեալ Աստուծոյ ճշմարիտ մայրը ըլլայ։*

Մարիամի աստուածային մայրութեան մասին աւանդութեան մէջ առաջին անգամ կը հանդիպինք Առաքելական Հանգանակին մէջ։ Առաքելական Եկեղեցւոյ անհրաժեշտ վարդապետական հաւատալիքներուն այս հոյակապ բանաձեւը կը դաւանի, թէ «մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս, Աստուծոյ Միածին Որդին, Սուրբ Հոգիէն յղացաւ եւ Մարիամ Սուրբ Կոյսէն ծնաւ»։

Մարիամի մասին Եկեղեցւոյ հեղինակաւոր ուսուցումներէն նաեւ ունինք Եփեսոսի Տիեզերական Երրորդ Ժողովի յայտարարութիւնները (431)։ *Ժողովը կը յայտարարէ Մարիամը որպէս Աստուծոյ մայրը կամ* «Աստուածածին» «θεοτοκος», *ինչպէս նաեւ կը վաւերացնէ Սուրբ Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի ուսուցումը, որ Նեստորի սխալ ուսուցումներուն դէմ հետեւեալը կը յայտարարէր.* «Ով որ չի՛ խոստովանիր, թէ Էմմանուէլը (Քրիստոս) ճշմարիտ Աստուած է եւ այս հասկացողութեամբ ալ Սուրբ Կոյսը Աստուծոյ մայրն է (θεοτοκος), որ ծնունդ տուաւ Մարդացեալ Բանին Աստուծոյ, ապա թող որ նզովեալ ըլլայ»[6]։ *Գիրքի աւարտին, առանձին գլուխով մը այս նիւթին լայնօրէն պիտի անդրադառնանք։*

Վերոյիշեալ հարցին անդրադարձող վճռական յայտարարութիւն մը կը գտնենք նաեւ վեցերորդ Համաժողովի (680-1) *առաջին կանոնին մէջ, որ հետեւեալը*

---

[3] (*Ղկ* 1.31,35)։

[4] *Տաթեւացի, Գիրք Հարցմանց, էջ* 466։

[5] (*Մտ* 2.13,20։ *Յհ* 2.1,3։ *Գրծ* 1.14)։

[6] The Council of Ephesus, The XII. Anathematisms of St. Cyril Against Nestorius, I, Nicene And Post -Nicene Fathers, Second Serires, Vol. 14, p. 206։

Կ՚ըսէ. «Մենք միաձայնութեամբ կը հաստատենք երկու հարիւր Աստուածակիր Հայրերուն (Եփեսոսի Ժողովին) յատարարած վարդապետութիւնը, իբրեւ բարեպաշտութեան անխորտակելի աղբիւր, դաւանելու համար մէկ եւ միակ Քրիստոսը Աստուծոյ Որդին, որ մարդացաւ, եւ խոստովանելու՝ Մարիամ անարատ Յաւէտ Կոյսը, որ առանց մարդկային միջամտութեան Քրիստոսը իր արգանդին մէջ կրեց, իբրեւ ճշմարիտ Աստուածամայր»։

Ստորեւ, թարգմանաբար իբրեւ ծանօթագրութիւն կը նշենք Սուրբ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին խմբագրած՝ «Հայ Եկեղեցւոյ հաւատքի դաւանութիւնը» ***ներկայացնող նամակէն քաղուած ամփոփ քանի մը հատուածներ, Բիւզանդիոնի Մանուէլ Կոմնենոս Կայսեր ուղղուած։***

«Հոռոմների մեծ թագաւոր Կիր[7] Մանուէլի նամակի պատասխանը՝ գրուած Սուրբ Ներսէս Կաթողիկոսի կողմից, Հայաստանեայց Եկեղեցիի հաւատքի ճշմարիտ դաւանութեան վերաբերեալ»[8]։

Տառացիութենէն դուրս գալով՝ արեւմտահայերէնի վերածումը կատարած ենք ազատ թարգմանութեամբ.

«Կը խոստովանիմք անեղծ եւ համագոյակից Սուրբ Երրորդութիւնը, որ երեք անձեր, մէկ բնութիւն եւ մէկ Աստուածութիւն է։ Ան անժամանակ է ու անփոփոխ։ Հայր Աստուած անեղ է եւ ո՛չ ոքէ ծնած։ Որդին Հօրմէն ծնած է անմարմին կերպով, ինչպէս մտածումը՝ միտքէն։ Հոգին Հօրմէն կը բխի՝ անընմբռնելի եւ խորհրդաւոր կերպով։ Հայրը անսկիզբ է, Որդին եւ Սուրբ Հոգին անսկիզբ Հօրմէն սկիզբ առած են՝ անեղ են ու անժամանակ։ Ասիկա մարդկային միտքին համար անհասանելի է եւ բառերով ալ՝ անճառելի։ Սուրբ Երրորդութիւնը մէկ կամք է, մէկ թագաւորութիւն, մէկ իշխանութիւն, արարիչ եւ նախախնամող՝ տեսանելի եւ անտեսանելի բոլոր արարածներուն։ Երկինքն ու երկիրը անոր փառքովը լեցուն են։ Ժամանակներու վախճանին [լրումին], Երրորդութեան մէկ անձը՝ Որդին, Հօրը եւ Սուրբ Հոգիին համաձայնութեամբ մեր փրկութեան համար երկինքէն [երկիր] խոնարհեցաւ եւ մարմին առաւ։ Կատարեալ Աստուածութիւնը Սուրբ Կոյս Մարիամի արիւնէն առնելով՝ մեր մարդկային կատարեալ բնութիւնը իւրացուց, այսինքն՝ հոգի, միտք եւ մարմին, եւ աստուածային ու մարդկային երկու կատարեալ եւ անբաժանելի բնութիւնները մէկ անձին մէջ միաւորելով՝ Սուրբ Կոյս Մարիամէն ծնաւ իբրեւ մարդացեալ Աստուած։ Աստուծոյ Որդին, Մարդու Որդի կոչուեցաւ՝ առանց երբեք մարմինը փոխուելու եւ աստուածային բնութեան մէջ այլայլութիւն կրելու։

Աստուածային եւ մարդկային բնութիւններէն միաւորեալ մէկ բնութիւնը մնաց անփոփոխ, անշփոթ, անխառն, անբաժանելի եւ երեւելի՝ միտքի աչքերուն միայն։ Որովհետեւ Արարիչին բնութեան արարածին հետ միաւորումը շատ աւելի գերազանց է, քան արարածներուն իրար հետ միաւորումը։ Որովհետեւ արարածները իրենց

---

[7] [*Ցունարէն բառ է, որ կը նշանակէ՝ տէր*]։

[8] ***Սուրբ Ներսէս Շնորհալի, Նամականի, էջեր*** 99-108։ ***Տե՛ս նաեւ՝*** St. Nersēs the Gracious, pp. 185-191.

միաւորումէն ետք կա՛մ իրարմէ կը բաժնուին եւ կամ ալ իրար մէջ կը լուծուին՝ փոփոխութիւն կրելով. մինչ Արարիչին բնութեան զօրութիւնը, որ որեւէ տկարութեան ենթակայ չէ, անբաժանելիօրէն միաւորուած էր մեր բնութեան հետ: Ո՛չ աստուածային բնութիւնը մարդկային բնութեան հետ միաւորուելով եւ ոչ ալ մարդկային բնութիւնը աստուածային բնութեան հետ միաւորուելով փոփոխութիւն կրեց, այլ՝ մարդացեալ Բանին միաւորեալ բնութիւնը մնաց անշփոթ եւ անբաժան: Այդ պատճառով ալ, ո՛չ երկու բնութիւններու եւ երկու անձերու կը բաժնենք մէկ Քրիստոսը, ինչպէս ըրաւ Նեստոր, եւ ոչ ալ աստուածային եւ մարդկային բնութիւնները կը միացնենք մէկ բնութեան մէջ, շփոթութեամբ, խառնուելով եւ փոփոխութիւն կրելով, ինչպէս Եւտիքէսն ու իր հետեւորդները ըրին:

Մենք Գրիգոր մեծ աստուածաբանին հետեւելով՝ երկու բնութիւն կ'ըսենք, որ Կղէտոնիուսի ուղղած իր նամակին մէջ, Ապողինարի եւ անոր հետեւորդներուն դէմ գրելով՝ կ'ըսէ. "Բնութիւնները երկու են", եւ կը բացատրէ պատճառը, ըսելով. "Որովհետեւ Քրիստոս թէ՛ Աստուած է եւ թէ՛ մարդ": Ասիկա ճիշդ է, որովհետեւ եթէ Ան միայն Աստուած կամ միայն մարդ ըլլար, այն ատեն ճիշդ պիտի ըլլար ըսել, որ մէկ բնութիւն ունի, եւ այդ ալ՝ կամ աստուածային եւ կամ մարդկային: Բայց այնքան ատեն որ Ան թէ՛ Աստուած է եւ թէ մարդ՝ անպատմելի եւ անփոփոխելի միութեամբ միաւորուած, ուստի ակնյայտ է, որ ան թէ՛ աստուածային եւ թէ մարդկային բնութիւններ ունի, բայց անոնք միաւորուած են ու անբաժան՝ համաձայն հոգիի ու մարմինի եղանակին: Իրականութեան մէջ, երկու բնութիւններուն միաւորումը շատ աւելի գերազանց է, քան այս օրինակը, որ Եկեղեցական Հայրը (Գրիգոր Մեծ Աստուածաբան) կ'ըսէ. "Զկայ մէկը եւ ուրիշ մէկը. քա՛ւ լիցի, որովհետեւ միաւորումէն ետք, այսինքն՝ Աստուծոյ (Բանն Աստուծոյ) մարդանալէն եւ մարդուն (մարդկային բնութեան) աստուածանալէն ետք, անոնք մէկ են": Ուրիշ տեղ մը նոյն հայրը կ'ըսէ. "Եւ եթէ Ան երկու էր, յստակօրէն բնութեամբ երկու էր եւ ո՛չ թէ՝ անձով": Այդ պատճառով ալ, երբ մէկ բնութիւն կ'ըսենք, ո՛չ ոք թող ատիկա ռեւէ անձի ուղղուած նկատէ, այլ՝ երկու բնութիւններուն անբաժանելի միութեան, որ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Սուրբ Հայրերէն սորվեցանք, յատկապէս՝ Նեստորի դէմ Սուրբ Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի գրութիւններէն: Ան կ'ըսէ. "Միածինին մարդանալուն եղանակին կապուած, մենք կ'ըսենք, թէ երկու բնութիւններ կան, որոնք սակայն միաւորուած են, եւ մէկ Քրիստոս՝ Որդին եւ Տէրը՝ մարդացեալ Բանը":

Կը հաւատանք, որ բոլոր ժամանակներէն առաջ Հօրմէն ծնած Բանն Աստուածը, աներեւոյթը, անչարչարելին ու անմահը, Սուրբ Կոյս Մարիամի արիւնէն առնելով՝ կատարելապէս իւրացուց մեր բնութիւնը եւ անշփոթ ու անբաժանելի միութեամբ մը զայն իր աստուածային բնութեան հետ միաւորեց: Աներեւոյթը, ըստ իր աստուածային բնութեան, երեւելի դարձաւ ըստ մեր մարդկային բնութեան, անշօշափելին շօշափելի դարձաւ, եւ անչարչարելին ու անմահը, ըստ Իր աստուածային բնութեան, տառապեցաւ եւ մեռաւ մեր մարդկային բնութեան ճամբով: Մենք չենք բաժներ բնութիւնները, իբրեւ թէ մէկը չարչարելի ըլլար, իսկ միւսը՝ անչարչարելի, մէկը անմահ ըլլար եւ միւսը՝ մեռած կամ մահկանացու: Ան, որ չարչարելի էր եւ մեռաւ իր մարդկային բնութեամբ – որ Իր կողմէ իւրացուած էր–, նոյն անչարչարելին էր եւ անմահ՝

համաձայն իր աստուածային բնութեան: Այս պատճառով ալ ըսուած է. "Տիրոջ [Աստուծոյ] արիւնը"[9], "Տիրոջ [Աստուծոյ] չարչարանքներն ու մահը"[10], "Խաչուած Տէրը [Աստուածը]"[11] եւ նման արտայայտութիւններ, որոնք սակայն, բնաւ առանձինն աստուածային բնութեան չենք վերագրեր, այլ՝ [աստուածային եւ մարդկային բնութիւններու] անպատմելի միաւորութեան: Օրինակի համար, այնպէս՝ ինչպէս անկարելի էր, որ աստուածային բնութիւնը չարչարուէր եւ մեռնէր, նոյնպէս ալ անկարելի էր, որ մարդկային բնութիւնը առանձինն, իր մահով, կեանք տար մարդ արարածին: Բայց Բանն Աստուծոյ մարդկային բանական բնութեան հետ միաւորումով, անհաւատալին հաւատալի դարձաւ եւ անկարելին՝ կարելի: Որովհետեւ, անչարչարելին չարչարելի բնութեան միջոցաւ չարչարուեցաւ եւ անմահը մահկանացուին ճամբով մեռաւ, որուն միջոցաւ վերստին կեանքի կոչուեցանք[12]. մենք, որ իր մարմինն ու անդամներն ենք, միացած՝ մեր կենդանի ու կենսատու Գլուխին, Քրիստոսի[13], որ յաւէտ օրհնեալ է: Ամէն»:

Նեստոր մերժեց Մարիամը «Աստուածամայր» ***կոչել, ո՛չ գլխաւորաբար Մարեմաբանական իբրեւ սխալ, այլ՝ Քրիստոսաբանական սխալ: Նեստոր մեծապէս սխալեցաւ, որովհետեւ Յիսուս Քրիստոսի մէկ անձը երկու տարբեր անձերու բաժնեց եւ այսպիսով, Մարիամը ներկայացուց որպէս*** «Յիսուսի մարդկային անձին» ***մայրը, եւ ո՛չ թէ Աստուծոյ մայրը***[14]:

Եփեսոսի Ժողովին մէջ Մարիամի մասին յայտարարուած բանաձեւումը՝ «θεοτοκος» ***Աստուածամայրն է, որ ինքնին Յիսուսի մասին յայտնուած ճշմարտութեան պաշտպանութիւնն է: Այսինքն՝ Յիսուս մէկ աստուածային անձ է՝ երկու բնութիւններով (մէկ աստուածային բնութիւն եւ մէկ մարդկային բնութիւն, որոնք անբաժանելիօրէն միացած են Յիսուսի մէկ աստուածային անձին մէջ):***

Աւելի լաւ հասկնալու համար, իբրեւ ծանօթագրութիւն ստորեւ կը մէջբերենք Դոկտ. Թամար Տասնապետեանի «Աստուածամօր Վարդապետութիւնը Եփեսոսի մէջ, Կրօնական մտածումներ» ***գրքոյկէն քաղուած բաժին մը, էջեր*** 17-19[15]:

---

[9] (Գրծ 20.28: Եբր 9.12):

[10] (Գրծ 20.28: Եբր 9.12–14: Եփ 1.7):

[11] (Ա.Կր 1.23: Եբր 6.6):

[12] (Կղ 2.20, 3.1–2):

[13] (Եփ 4.25):

[14] *Համաձայն Նեստորի, Քրիստոսի մէջ կային իրարմէ անջատ երկու բնութիւններ՝ մարդկայինը եւ աստուածայինը, եւ Մարիամ մայրն էր կա՛մ Յիսուս մարդուն (անթրոբոդոքոս), կա՛մ Քրիստոսին (Քրիստոդոդոքոս), բայց ոչ Աստուածամայրը (Թէոդոքոս), ինչպէս Ան մինչ այդ ճանչցուած էր տիեզերքի մէջ: (Տասնապետեան, Աստուածամօր Վարդապետութիւնը..., էջ* 35):

[15] «Նեստոր կը հաւատար, թէ Աստուծոյ Որդին, իսկապէս համագոյակից՝ Հօր եւ Աստուած՝ իրեն պէս, եկած էր մարմինին մէջ: Գիտէր նաեւ որ այս մարմնացումը աւելի "վերառում" մըն էր, քան թէ "մարդեղացում": Բայց ինչպէ՞ս տեսնել Խօսքին միացումը Մարիամի արգանդէն ծնած այս մարդկային էակին հետ: Նեստորի համար, ասիկա միացումն էր երկու էակներու – ամբողջութեամբ տարբեր, որոնցմէ մէկը մարդն էր, եւ նոյնիսկ մարդկային անձ մը, եւ միւսը՝ Խօսքը (=Բանը): Բնակելով այս մարդուն մէջ ինչպէս տաճարի մը մէջ – զայն ծառայեցնելով իբրեւ գործիք մը –, եզակի – յատուկ սիրով մը զայն պատելով, Աստուծոյ Բանը այս մարդը չէր, եւ չէիք կրնար

ՈՒՍՏԻ Ո՞Վ Է ՄԱՐԻԱՄ

Եթէ կոյս Մարիամէն ծնածը Էմմանուէլն է, որ համաձայն Մատթէոս Աւետարանիչին կը նշանակէ «Աստուած մեզի հետ»[16], *ամենակարող ու յաւիտենական Բարձրեալ Աստուծոյ Որդին, ապա անոր մայրն ալ բնականաբար* «Աստուծոյ մայրն» *է։*

Այս գծով Ղուկաս Աւետարանիչ շատ կարեւոր ճշմարտութիւններ կը փոխանցէ մեզի։ Ան կ'ըսէ, թէ երբ Եղիսաբէթ լսեց Սուրբ Կոյս Մարիամի ողջոյնը, երեխան անոր որովայնին մէջ շարժեցաւ եւ ինք ալ Սուրբ Հոգիով ներշնչուած՝ ըսաւ. «Կիներուն մէջ օրհնեա՛լ ես դուն եւ օրհնեա՛լ է զաւակը, որ կը կրես որովայնիդ մէջ։ Ի՛նչ երջանկութիւն, որ *Տիրոջս* մայրը ինծի կ'այցելէ» (*Ղկ* 1.42-43)։ *Այստեղ յիշուած* «Տէրը» *նոյնինքն Աստուած է, որովհետեւ Տէր երրայերէնով* «Ատոնայ» *բառն է, որ Աստուծոյ վերագրուած անուններէն մէկն է։ Աստուծոյ անունը Եհովա* «יהוה» *է, որ կը նշանակէ Զօրութեան Տէրը, ամենակարողը, յաւիտենականը, անսկիզբն ու անվախճանը եւ միշտ ներկան։ Ուստի, Տիրոջս մայրը արտայայտութիւնը նոյնինքն Աստուծոյս մայրը կը նշանակէ։ Ասիկա ցոյց կու տայ Եղիսաբէթի ունեցած խոր յարգանքն ու զգացումը հանդէպ Մարիամի, հակառակ անոր, որ Մարիամ տարիքով շատ փոքր էր Եղիսաբէթէն եւ անոր թոռնիկը կրնար ըլլալ։*

Երբ Սուրբ Կոյս Մարիամը «Աստուածամայր» *կամ* «Աստուածածին» *կը կոչենք, ասիկա բնականաբար չի՛ նշանակեր, որ ան, այսինքն՝ Սուրբ Կոյսը Աստուածութեան սկիզբ տուողն է. քա՛ւ լիցի։ Մարիամ Աստուծոյ մայրն է, որովհետեւ Աստուծոյ Բանը (Խօսքը՝ Յիսուս Քրիստոս) անոր արգանդին մէջ հանգչեցաւ եւ*

ըսել, թէ ան կը ծնէր եւ կը մեռնէր, երբ այս մարդը կը ծնէր եւ կը մեռնէր, այլ միայն թէ՝ կ'ընկերակցէր իրեն ծնունդին եւ մահուան մէջ։

Կարելի էր իրարու առ յաւէտ միացած մարդը եւ Աստուածը միեւնոյն անհատականութեամբ մը կոչել՝ Քրիստոս։ Բայց հարցը չէր կրնար վերաբերիլ անձի մը, էաբանական ճշգրիտ իմաստով, որովհետեւ երկու անձեր կային։ Մանաւանդ, Նեստոր կ'ըսէր, թէ Մարիամի որդին միայն Խօսքին միացած մարդն էր։ Արդ, մարդուն եւ Աստուծոյ միջեւ, զանազանումը այս է. մէկը Մարիամի որդի է, միւսը՝ Աստուծոյ Որդի։ Որովհետեւ Աստուծոյ միացած այս մարդը իրապէս Աստուած չէր, Մարիամ ալ Աստուամայր չէր։ Քրիստոսաբանական վարդապետութիւնը ասոր դէմ զարգացաւ։ Յիսուս, Մարիամի Որդին, միայն մարդ մը չէ, թէկուզ սերտօրէն միացած Աստուծոյ, այլ՝ մարդ մըն է, որ Աստուած է։ Եւ ասիկա, որովհետեւ Աստուած ինքզինք այս մարդը դարձուց, իր կազմութեան վայրկեանին իսկ։ Խօսքը կ'իւրացնէ իր ստեղծած մարմինը։ Այս մարմինը գոյութիւն չունի եւ երբեք գոյութիւն չէ ունեցած ինք իր մէջ, այլ՝ Իր, իր Անձին մէջ։

Ինչպէ՞ս չըսել, թէ Աստուծոյ Որդին կնոջ զաւակն է, որովհետեւ կ'իւրացնէ կնոջ մէջ իր կազմած մարմինը... Ի՛նչպէս ուրեմն, կինը մայր չէ Անոր՝ որ Աստուած է...։

Խնդիրը բարդ է, կամ Աստուած կը միանայ մարդուն, ինչպէս անձ մը՝ ուրիշ անձի մը, եւ այս պարագային, Մարիամի յղացածը եւ աշխարհ բերածը միայն մարդն է, որուն մայրն է ինք։ Կամ Աստուած ինքն է այս մարդը, որ կը ծնի Մարիամէն, որովհետեւ կ'իւրացնէ բնութիւնը, ըստ որում մարդ ենք։ Եւ այն ատեն, Մարիամ Աստուծոյ մայրն է»։

[16] (*տե՛ս Մտ* 1.23)։

անոր արիւնէն առած մարմինին հետ միաւորեցաւ եւ ապա միայն իբրեւ մարդացեալ Աստուած ծնաւ։ Ուստի Մարիամ իր արգանդին մէջ Բանն Աստուածը կրելուն եւ մարդացեալ Աստուծոյն ծնունդ տալուն համար է միայն, որ «Աստուածամայր» *կամ* «Աստուածածին» *կը կոչուի։*

Նախապէս Նեստոր այդ սխալին մէջ ինկաւ, կարծելով որ Կոյսին Աստուածամայրութիւնը նաեւ կը նշանակէ, թէ ան է Աստուածութեան սկիզբը, իրողութիւն, որ Եկեղեցին Եփեսոսի Ժողովին մէջ խստիւ մերժեց եւ նզովեց թէ՛ զինք եւ թէ՛ իր վարդապետութիւնը, եւ սուրբագումար հայրերը միաբերան ըսին. «Կը մեծարենք քեզ ո՛վ ճշմարիտ Լոյսին մայրը եւ կը փառաւորենք քեզ, ո՛վ Սուրբ "Աստուածամայր"»։

Դժբախտաբար, մինչեւ այսօր կը գտնուին մարդիկ, որոնք կը մերժեն Սուրբ Կոյս Մարիամը «Աստուածածին» *կամ* «Աստուածամայր» *կոչել, եւ կ'ըսեն՝ թէ ան սոսկ Յիսուսի մայրն է, առանց անդրադառնալու սակայն, որ այդպէս արտայայտուելով՝ անոնք կը մերժեն եւ կ'ուրանան նաեւ Յիսուս Քրիստոսի Աստուածութիւնը։ Որովհետեւ եթէ ըսենք՝ Մարիամ միայն Յիսուսի մայրն է, այս պարագային ո՞վ է Յիսուս։ Պէտք է գիտնանք, որ Յիսուս Քրիստոսն է՝ կենդանի Աստուծոյ Որդին*[17]*։ Յովհաննէս Առաքեալ հետեւեալը կը գրէ.* «Այսքանը գրուեցաւ, որպէսզի հաւատաք, թէ Յիսուսն է Քրիստոսը, Աստուծոյ Որդին, եւ իրեն հանդէպ ձեր ունեցած հաւատքին միջոցաւ յաւիտենական կեանք ունենաք»[18]։

Եթէ տակաւին այս ըսուածներուն չեն հաւատար, ապա անոնք ուղղակիօրէն կ'իյնան հերձուածողութեան մէջ Արիոսի եւ Նեստորի, որոնք ուրացան Որդիին Աստուածութիւնը եւ կամ ալ՝ Եհովայի վկաներու մոլորեցուցիչ վարդապետութեան մէջ, որոնք ներկայ ժամանակներու Արիոսականներն են։

Եթէ Յիսուս Քրիստոսն է եւ Յիսուս Քրիստոսն ալ՝ մարդկային բնութեան [մարմինին] մէջ ծածկուած մարդացեալ Աստուածը, ապա արդարացիօրէն Մարիամ, որ Յիսուսի ծնունդ տուողն է, կը կոչուի «Աստուածամայր»։ *Որովհետեւ Յիսուս մարդացեալ Աստուածն է, եւ այս ճշմարտութեան է, որ կ'ակնարկէ Եսայի մարգարէն, երբ Յիսուսի ծնունդէն շուրջ* 700 *տարի առաջ կը մարգարէանայ ըսելով.* «Ահա կոյսը պիտի յղանայ եւ որդի մը ծնի եւ զայն պիտի կոչեն Էմմանուէլ»[19], *որ կը նշանակէ* «Աստուած մեզի հետ»[20]։

Մատթէոս Աւետարանիչ Յիսուսի ծնունդը ներկայացնելու ընթացքին կը հաստատէ, որ կոյսէն ծնածը Աստուած է։ Այդ իմաստով ալ Մարիամ կը կոչուի «Աստուածածին», «Աստուածամայր» *եւ* «Աստուածակիր»։

Եսայի Մարգարէ իր անունը կրող գիրքին 9-*րդ գլխուն մէջ դարձեալ կը մարգարէանայ Քրիստոսի ծնունդին մասին՝ ըսելով.* «Վասն զի մեզի մանուկ մը ծնաւ, մեզի որդի մը տրուեցաւ եւ իշխանութիւնը անոր ուսին վրայ պիտի ըլլայ։

---

[17] (*Մտ* 16.16)։
[18] (*Յհ* 21.30-31)։
[19] (*Ես* 7.14)։
[20] (*Մտ* 1.23)։

Անոր անունը պիտի կոչուի Սմանչելի, Խորհրդակից, *Հզօր Աստուած, Յաւիտենականութեան Հայր,* եւ Խաղաղութեան Իշխան»[21]։ ***Ուստի այս մարգարէութեան մէջ ծնող մանուկը նկարագրուած է որպէս Աստուած եւ յաւիտենական։ Իսկ յաւիտենականութիւնը Աստուծմէ գատ ուրիշ ո՛չ ոքի կը վայելէ կամ կը վերագրուի։***

Ահաւասիկ, վերեւ յիշուածներու լոյսին տակ ծնող մանուկը Աստուած է եւ զայն ծնողը՝ «Աստուծոյ մայր»-ն է, ***սակայն ոչ Աստուածութեան սկիզբ տուող իմաստով, որովհետեւ Մարիամէ ծնողը*** մարդացեալ ***Աստուածն է։ Այս առումով, Մարիամ Աստուծոյ մայրն է։ Որովհետեւ ինչպէս Մարգարէն կը յիշեցնէ, որ Քրիստոս յաւիտենական ու անվախճան է եւ անոր գոյութիւնը նախայաւիտեան է եւ բնականաբար նաեւ՝ Մարիամի ծնունդէն առաջ է։ Բայց Աստուածութիւնը Մարիամի արգանդին մէջ հանգչեցաւ եւ Սուրբ Հոգիին միջոցաւ անոր արիւնէն իրեն համար պատրաստուած մարմինին հետ միաւորուելով՝ անով ծածկուեցաւ եւ ինը ամիսներու լրումէն ետք, որպէս մարդացեալ Աստուած ծնաւ։ Ուստի, այս իմաստով, Մարիամ*** «Աստուծոյ մայր» ***կը կոչուի։***

Կիւրեղ Աղեքսանդրացի, որուն օրերուն առաջ եկան Նեստորականութիւնն ու անոր անուղղայ վարդապետութիւնը, իր նամակներէն մէկուն մէջ հետեւեալը կ՚ըսէ. «Մօրը որովայնին մէջ կազմուող մանուկին մարմինը իր հօրմէն ու մօրմէն կը կազմուի, սակայն հոգին վերէն՝ Աստուծմէ կը տրուի, որովհետեւ ծնողները հոգիներ չեն ծնիր, այլ պարզապէս մանուկին ստեղծագործութեանը կը մասնակցին, մինչ հոգին վերէն կ՚իջնէ, ինչպէս Զաքարիայի մարգարէութեան մէջ կը կարդանք. "Մարդուն հոգին անոր մէջ ստեղծող Տէրը..."[22]։ Ծնունդներու գիրքին մէջ եւս կը կարդանք, թէ ինչպէս, երբ "Աստուած գետնի հողէն ստեղծեց Ադամը, անոր ռնգունքներէն կենդանութեան շունչ փչեց եւ մարդը կենդանի հոգի եղաւ"»[23]։

Հետեւաբար, շունչը Աստուծմէ է եւ ո՛չ թէ հօրմէն ու մօրմէն, որովհետեւ ծնողները միայն մարմինը կը ծնին, իսկ արգանդին մէջ սաղմը կազմուելէն որոշ ժամանակ ետք, քառասուն օր կամ Աստուծոյ կամքին համաձայն, հոգին կը հանգչի մարմինին մէջ եւ կը միանայ անոր, որմէ ետք միայն մանուկը իրրեւ հոգի եւ մարմին կը ծնի եւ մայրն ալ ամբողջ մանուկին մայրը կ՚ըլլայ եւ ոչ թէ միայն մարմինին։ Նոյնիսկ երբ հոգին Աստուծմէ կը տրուի մօր արգանդին մէջ, սակայն, ան կը միաւորուի հօրմէն ու մօրմէն կազմուած մարմինին հետ եւ անոր հետ մէկ մարմին կ՚ըլլայ։ Այս իմաստով, ինը ամիսներ ետք, երբ մանուկը կը ծնի, չենք ըսեր, որ մայրը միայն մարմինին մայրն է, այլ՝ ամբողջ մանուկին. հակառակ այն իրողութեան, որ հոգին վերէն՝ Աստուծմէ եկաւ։

Այդպէս է նաեւ մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի պարագան։ Անոր Աստուածութիւնը նախայաւիտեան է։ Բայց յարմար ժամանակին Աստուածութիւնը Սուրբ Կոյսին արգանդին մէջ հանգչելով՝ մարմին ստացաւ։ Անոր մարմինէն ու արիւնէն կազմուած մարմինին հետ միաւորուեցաւ եւ որոշուած ժամանակին ալ՝ մարմնա-

---

[21] (***Եսայի*** 9.6)։

[22] (Զքարիայի 12.1)։

[23] (***Ծն*** 2.7)։

ւորապէս ծնաւ Սուրբ Կոյս Մարիամէն։ Արդ, Սուրբ Կոյս Մարիամէն ծնածը մարմի՞ն է միայն։ Բնականաբար ո՛չ։ Այլ Ա՛ն՝ որ ծնաւ, կատարեալ Աստուած եւ կատարեալ Մարդն է, այսինքն՝ մարդացեալ Աստուածը։

Ասկէ մեկնած՝ Մարիամ Սուրբ Կոյսը կը կոչուի «Աստուածամայր»։ *Ահա թէ ինչպէս Աստուծոյ մայր հասկացողութեան մասին առաջին անգամ Եղիսաբէթն է, որ կ՚ակնարկէ՝ ըսելով.* «Տիրոջս մայրը»[24]։ *Երբ Տէր կ՚ըսենք, ի՞նչ կը հասկնանք։ Բնականաբար Աստուած։*

Ուստի, Աստուածամայր արտայայտութիւնը Աստուածաշնչական է, որուն մասին կը մարգարէանայ Եսայի՝ ըսելով. «Ահա կոյսը պիտի յղանայ եւ որդի մը ծնի եւ անոր անունը Էմմանուէլ պիտի կոչեն», *որ կը նշանակէ՝* «Աստուած մեզի հետ»։

Յիշենք նաեւ, թէ հրեշտակը ի՛նչ կ՚ըսէ Մարիամին. «Ծնելիք զաւակդ Սուրբ է եւ Աստուծոյ Որդի պիտի կոչուի»։ *Ուստի, նոյնիսկ երբ ծնածը մարդկային կերպարանքով յայտնուեցաւ, սակայն ան միաժամանակ Սուրբն է եւ մարդացեալ Աստուածը, եւ Սուրբ Կոյսը իրօք* «Աստուծոյ մայրն» *է։*

Ահաւասիկ մեր դիմաց պարզուած ճշմարտութիւնը, որ երբեակ վկայութիւններով, Մարգարէին, Հրեշտակին եւ Եղիսաբէթին կողմէ տրուած՝ կ՚ապացուցուի։ Անշուշտ, երեքի պարագային ալ Աստուծոյ կամքին համաձայն է եւ Սուրբ Հոգիին ներշնչումով։

Տակաւին, երբ Եկեղեցին Սուրբ Կոյս Մարիամը «Աստուծոյ մայր» *կը կոչէ, ատիկա Սուրբ Գիրքերուն հիմամբ կը կատարէ։*

ՄԱԿԱՐ ԵՊՍ. ԱՇԳԱՐԵԱՆ

(*Շար.* 4)

[24] (*Ղկ* 1.42)։

ՄԵԿՆԱՔԱՆԱԿԱՆ

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐ

ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մեկնութեան հնագոյն մէկ ուրիշ տեսակը, լրման մեկնութեան կողքին, տիպաբանական մեկնութիւնն է, որ յաճախ պարզապէս կը կոչենք նաեւ տիպաբանութիւն։

Տիպաբանութիւնը ինք ալ հոգեւոր մեկնութեան տեսակ մըն է, անշուշտ։ Կարելի է ըսել, թէ շատ մօտիկ է նաեւ այլաբանութեան։ Բայց յատկանշական է, որ մինչ այլաբանութիւնը քրիստոնէական կարգ մը շրջանակներու մէջ ընդդիմութեան հանդիպեցաւ՝ մեկնութեան շատ ազատ (եւ ատով իսկ երբեմն՝ "քմահաճ") լուսանցք մը ունենալուն համար, տիպաբանութիւնը ինք օրինաչափ նկատուեցաւ՝ զուտ Աստուածաշնչական հիմերու վրայ հաստատուած ըլլալուն համար, եւ դարձաւ եկեղեցիին կողմէ "ճանչցուած" մեկնութեան տեսակ մը, որ առաջին եկեղեցական հայրերէն՝ ջատագովներէն սկսեալ բոլոր մեկնիչներն ալ կիրարկեցին մեծ հաճոյքով ու եռանդով։

ԻՆՉ Է ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Տիպաբանութիւնը մեկնութեան տեսակ մըն է, որ Աստուծոյ յայտնութեան եւ փրկութեան ծրագրի ընթացքին մէջ կը տեսնէ որոշ տիպարներու կամ երեւոյթներու վերյայտնութիւնը, որ կու գայ տեսակ մը զուգահեռ ստեղծելու Հին եւ Նոր Կտակարաններուն միջեւ։ Ուրիշ բացատրութեամբ, այս մեկնութիւնը կը հիմնուի այն նմանութիւններուն վրայ՝ որոնք կը գտնուին Հին եւ Նոր Ուխտերուն մէջ։ Անոնցմէ առաջինը, որ Հին Կտակարանի մէջ կը գտնուի, կը դիտուի իբրեւ նախապատկերացում *աւելի ուշ եկող դէպքին կամ դէմքին, որ Նոր Կտակարանին մէջ կը յայտնուի։*

Բաղդատութեան երկու եզրերէն առաջինը կը կոչենք օրինակ, կամ տիպ։ "Տիպ" բառը որմէ կու գայ "տիպաբանութիւն" անուանումը, Յունարէն լեզուէն կու գայ (Յուն. τυπος, *Ֆր. կամ Անգլ.* type)։ *Նոր Կտակարանի մէջ այս բառը գործածուած է քանի մը անգամներ, ուր Հայերէնը միշտ "օրինակ" կը թարգմանէ։*

Այսպէս, Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ թէ Ադամ «օրինակն էր անոր՝ [=Քրիստոսի] որ պիտի գար» (*Հռ* 5.14)։ *Նոյնպէս երկու անգամներ կ'ըսէ, թէ Հին Իսրայէլի կեանքին որոշ դրուագները* «պատահեցան՝ *իբրեւ օրինակ գալիքին*, եւ գրուեցան՝ իբրեւ ազդարարութիւն մեզի, որ ժամանակներու վախճանին մօտեցեր ենք» (*Ա.Կր* 10.11)։

Իսկ ի՞նչպէս կը կոչենք բաղդատութեան երկրորդ եզրը։

Ուեւէ "օրինակ" ընդօրինակութիւն մը՝ է, եւ անշուշտ օրինակուած կ'ըլլայ ընօրինակէ մը, այսինքն իրականութենէ մը՝ որ ճշմարիտ պատկերն է եւ նոյնինքն "ճշմարտութիւնը" կը կոչենք։ Ուրիշ բացատրութեամբ մը, եթէ մարմինի մը եւ անոր ձգած շուքին օրինակովը ուզենք հասկնալ, այս "ճշմարտութիւնը" ձեւով մը բուն մարմինն է, իսկ անոր նմանութիւնը ներկայացնող "օրինակ"ը՝ այդ մարմինին ձգած շուքը։

Ահա թէ ինչու՝ Պօղոս այս «տիպ»ը կամ «օրինակ»ը կը կոչէ նաեւ շուք կամ ստուեր։ Այսպէս, Հին Կտակարանի տօներուն եւ անոնց վերաբերող կանոններուն մասին խօսելով՝ կ'ըսէ, թէ «այդ բոլորը գալիք իրականութեանց շուքն էին, իսկ իրականութիւնը Քրիստոսի մէջ է» (*Կղ* 2.17)։ *Իսկ Եբրայեցւոց նամակին մէջ ամբողջ Մովսիսական Օրէնքին համար կ'ըսէ.* «Օրէնքը պարզապէս գալիք նոր կարգերուն շուքը [այսինքն՝ մօտաւոր նմանութիւնը] միայն կը ներկայացնէ, եւ ո՛չ թէ անոր հարազատ պատկերը» (*Եբր* 10.1)։

Բաղդատութեան վերոյիշեալ երկրորդ եզրը, կամ «ճշմարտութիւնը», յաճախ մեկնաբանութեան գրականութեան մէջ կը կոչուի նաեւ սկզբնատիպ *կամ* նախատիպ (*Յուն.* αντιτυπος, *Ֆր. կամ Անգլ.* antitype)։

Երկրորդ կարեւոր բացատրութիւն մը.-

Տիպաբանութիւնը, ըսինք, սկզբնական դէմքի մը կամ դէպքի մը հետագայ վերերեւումն է Աստուծոյ փրկութեան ծրագրին մէջ։ Անիկա միաժամանակ կրնայ մարգարէութեան մը կատարումը ըլլալ[1]*։ Այսպէս, օրինակ, վերջին ընթրիքի պահուն Յիսուսի ակնարկած Նոր Ուխտին կնքումը թէ՛ նախատիպը եւ թէ՛ միաժամանակ կատարումն է Երեմիա* 31.31-34*-ին։ Միւս կողմէ, Ծննդոց գիրքին եւ Սաղմոսներուն* 110*-րդ գլուխին մէջ յիշուած Մելքիսեդեկը միայն նախատիպ մըն է Քրիստոսի (տե՛ս Եբր* 7.1-22), *մինչ Քրիստոս ո՛չ միայն նախատիպն է Դաւիթի, այլեւ անոր եղած խոստումին կատարումը։*

ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՂԲԻՒՐԸ՝ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԸ

Հին Կտակարանը ինք կու տայ տիպաբանութեան բացատրութեան մը բանալիները։ Այսպէս.-

---

[1] Այս պարագան Լրման մեկնութեան հետ չի շփոթուիր սակայն, որովհետեւ մինչ Լրման մեկնութիւնը կը հիմնուի մարգարէական խոստումի մը վրայ, տիպաբանական համեմատութիւն մը եւ անոր կատարումը խոստումի մը վրայ չեն հիմնուիր, այլ անձին կամ դրուագին նմանութեան կամ ամբողջական համեմատութեան վրայ։

Ծննդոց գիրքը կը չեշտէ (1.26-27), *թէ մարդը ստեղծուեցաւ Աստուծոյ պատկերով ու նմանութեամբ, որմէ եկեղեցւոյ հայրերը դիւրաւ պիտի նիւթ քաղէին՝ ըսելու համար թէ առաջին մարդը* (=*Ադամ*) *ստեղծուեցաւ նոյնինքն Քրիստոսի պատկերով, դառնալով «տիպ»ը կամ օրինակը «ճշմարիտ Մարդ»ուն, Քրիստոսի, որ ճշմարտութիւնը եւ սկզբնատիպն է, ինչպէս Պօղոս առաքեալ ալ նոյնը կ՚ըսէր Հռ* 5.14-*ին մէջ*[2]:

Ելից գիրքին մէջ յատուկ կերպով կը շեշտուի, թէ Աստուծոյ հրահանգած Սրբարանը, կամ Վկայութեան Խորանը, պիտի շինուէր ճիշդ այն օրինակով՝ որ Աստուած ինք Մովսէսին ցոյց տուաւ Սինայի բարձունքին (*Ելք* 25.9 *եւ* 40, 26.30: *Հմմտ. Թւ* 8.4: *Ա.Մն* 28.11 *եւ* 19: *Գրծ* 7.44): *Այլ խօսքով, Հրէից Վկայութեան Խորանը եւ ապա Տաճարը ուրիշ բան չէին՝ եթէ ոչ օրինակը ապագային Քրիստոսով գալիք իրականութեան մը, որ երկրի վրայ չէր որ պիտի յայտնուէր, այլ երկնքի մէջ. այսինքն՝ Վկայութեան Խորանը եւ ապա Տաճարը երկնաւոր ճշմարիտ Սրբարանին չուքը կամ օրինակն էին պարզապէս: Եբրայեցւոց նամակին հեղինակը յատուկ կերպով կ՚ընդգծէ այս իրողութիւնը, ըսելով.* «Մենք ունինք այնպիսի քահանայապետ մը [Քրիստոս], որ Ամենազօր Աստուծոյ թոռին աջ կողմը նստած է, երկնքի մէջ, իբրեւ պաշտօնեայ [երկնաւոր] Սրբարանին, այսինքն այն ճշմարիտ խորանին՝ որ Տիրոջ ձեռքով կանգնուած է, եւ ո՛չ թէ մարդոց» (*Եբր* 8.1-2: *Հմմտ.* 9.8-14): *Միւս կողմէ, Վկայութեան Խորանը կամ Տաճարը չուքը կամ օրինակն էին Քրիստոսի Եկեղեցիին, որ իր կարգին՝ ներկայ ժամանակին մէջ աւելի կատարեալ մէկ նախապատկերացումը կը կազմէ երկնաւոր բուն Սրբարանին: Այս հիման վրայ է, որ եկեղեցական հայրերու գրութեանց մէջ կը գտնենք զարգացած տիպաբանութիւն մը՝ որ Եկեղեցին կը համեմատէ երկնաւոր իրականութեանց հետ (տե՛ս, իբրեւ օրինակ, ստորեւ բերուած հատուածը Յովհան Օձնեցիի «Ճառ յաղագս Եկեղեցւոյ» գործէն):*

Յիշուած երկրորդ օրինակը արդէն ցոյց կու տայ կարեւոր իրողութիւն մը, թէ՝ Հին Կտակարանին մէջ տիպաբանութիւնը չի ներկայանար միայն իբրեւ անցեալ *եւ* ներկայ *իրողութեանց կամ դէմքերու համեմատութիւն, այլ նաեւ ու մանաւանդ՝ իբրեւ համեմատութիւն* ներկայ *եւ* գալիք *իրողութեանց միջեւ: Այսպէս, ուրիշ օրինակով մը, Եսայի մարգարէ Եգիպտոսէն ելքը կը նկատէ նախատիպը Իսրայէլի վերջնական ազատագրութեան (հմմտ. Ես* 51.10-11 *եւ* 52.7-12): *Նոյնպէս, Ովսէէ մարգարէ Եգիպտոսէն ելքին յաջորդող անապատային թափառումներու քառասնամեայ շրջանը կը նկատէ նախատիպը իր ժողովուրդին հետ Աստուծոյ սկսելիք նոր յարաբերութեան (տե՛ս Ովս* 2.14-15): *Այս հիմամբ ալ Նոր Կտակարանին մէջ Քրիստոսի Եկեղեցին ինքզինք կը հասկնայ որպէս կատարումը եւ «ճշմարտութիւն»ը այդ «տիպ»երուն:*

---

[2] Տե՛ս, օրինակ, Ներսէս Շնորհալիի Աղուհացից 6-րդ Կիրակիի Օրհնութիւն շարականը, ուր կ՚ըսուի. *«Ի վեցերորդ աւուր զԱդամ ստեղծեր ի տիպ քո տիրական»* (Շարական [Ձեռագ], Երուսաղէմ, 1936, էջ 282):

ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Նոր Կտակարանին մէջ առատ է տիպաբանութիւնը։ Կարելի է նոյնիսկ ըսել, թէ ամբողջ Նոր Կտակարանի պատմութիւնը իր նախատիպը ունի Հին Կտակարանին մէջ։ Քրիստոսի Եկեղեցիին պատմութիւնը տեսակ մը կրկնութիւնն է Իսրայէլի ժողովուրդին պատմութեան։ Թուելու համար միայն քանի մը էական գիծեր.-

ա) Երկուքն ալ ծառայութենէ փրկուած եւ Աստուծոյ որդեգիր դարձած են՝ Աստուծոյ ձրի շնորհքովը։

բ) Երկուքն ալ Տիրոջ կապուած են Ուխտով մը եւ Ուխտի պատուիրաններով։

գ) Երկուքն ալ ազատագրութեան եւ աւետեաց երկրին խոստումը ունին։

դ) Երկուքն ալ Աստուծոյ մնայուն ներկայութեան խոստումը ունին («Ես ձեզի հետ պիտի ըլլամ», *հմմտ. Ելք* 29.45, *Ղւ* 26.12, *Զք* 2.10։ → *Մտ* 28.20, *Յյտ* 21.3), *եւլն։*

Ասոր համար ալ ուեւէ քրիստոնեայ Հին Կտակարանը կարդացած ատեն՝ անոր մէջ Քրիստոսի Եկեղեցին եւ ինքզինք կը տեսնէ, որովհետեւ անոր մէջ նախապատկերացուած կը գտնէ Յիսուս Քրիստոսով իրագործուած Աստուծոյ ծրագիրը։

Աւետարաններուն մէջ բացայայտ տիպաբանական մեկնութիւն չենք գտներ, բայց տիպաբանական տարրեր կամ ակնարկներ՝ շատ։ Այսպէս, Մատթէոսի Աւետարանին մէջ կարծես Քրիստոս սկզբնատիպը կամ նախատիպն է Մովսէսի.-

1) *Մովսէս Փարաւոնին կողմէ հրամայուած Իսրայէլի մանուկներու կոտորածէն կ՚ազատի. Յիսուս՝ Հերովդէսի կողմէ հրամայուած Բեթղեհէմի մանուկներու ջարդէն։*

2) *Մովսէս Սինայի անապատին մէջ պատրաստուեցաւ եւ ստացաւ իր կոչումը. Յիսուս՝ մեռեալ ծովու անապատին մէջ։*

3) *Մովսէս Սինայի բարձունքէն իր ժողովուրդին տուաւ Աստուծոյ Օրէնքը. Յիսուս լերան բարձունքէն՝ Նոր Օրէնքը։*

4) *Մովսէս Սինայի վրայ Աստուծոյ փառքին ականատես ըլլալէ ետք՝ դէմքով լուսափայլ դարձաւ. Յիսուս՝ այլակերպութեան լերան վրայ նոյնպէս լուսափայլ երեւցաւ, եւլն։*

Հետաքրքրական է անդրադառնալ, որ Ղուկասու Աւետարանին մէջ (9.31) *Յիսուսի այս աշխարհէն «ելք»ը կը դիտուի իբրեւ կատարումը Եգիպտոսէն ելքին, որ նախապատկերացումն էր* (“*տիպը*”) *Քրիստոսով կատարուելիք փրկագործութեան, այլ խօսքով՝ Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդի փրկութեան։*

Տեսանք, որ տիպաբանութիւնը միայն անցեալ եւ ներկայ իրողութեանց կամ դէմքերու համեմատութիւն չէ, այլ կրնայ ըլլալ նաեւ համեմատութիւն՝ ներկայ եւ գալիք իրողութեանց միջեւ։ Այս իմաստով Նոր Կտակարանին մէջ կարգ մը բաներ իրենք նախապատկերացում կամ չուք են գալիք իրականութեանց։ Օրինակ, ըստ

Ղուկաս 22.16-ին, Զատկական ընթրիքը (որ ինք "ճշմարտութիւն"ն էր հին Իսրայէլին հրահանգուած Զատկական ընթրիքին) իր կարգին կը ներկայանայ իբրեւ նոր "տիպ", որ իր ճշմարիտ պատկերը կամ լրումը պիտի գտնէ միայն Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ...: Մովսէս Խորենացի իր "Յաղագս Վարդավառին Խորհրդոյ" ճառին մէջ Վարդավառի դրուագին մէջ կը տեսնէ պատկերացումը Աստուծոյ նոր ստեղծագործութեան եւ արքայութեան, եւ ուստի մեր ներկայ տօնակատարութիւնը կը նկատէ "նկարագիր"ը (=տիպը) գալիք յոյսին եւ ուրախութեան. «Արդարեւ ասիկա է ցնծութեան եւ ուրախութեան օրը, որ Տէրը ստեղծեց [հմմտ. Սղ 118.24]. Աստուծոյ մեծ փառքին ծագման օրն է ասիկա, նոր արքայութեան սկիզբը, էական լոյսը տեսնելու [պատեհութիւնը], եւ յաւիտենական յոյսին պատկերացումը [=նկարագիրը]»[3]:

ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

Ստորեւ կը բերենք տիպաբանական մեկնութեան երեք օրինակներ, առաջինը՝ Մովսէս Խորենացիի «Յաղագս Վարդավառին խորհրդոյ» ճառէն (տե՛ս Մովսէս Խորենացիի Մատենագրութիւնք, Վենետիկ), երկրորդը՝ Յովհան Օձնեցիի «Ճառ յաղագս եկեղեցւոյ» պզտիկ գործէն (տե՛ս Յովհան Օձնեցիի Մատենագրութիւնք, Վենետիկ), իսկ երրորդը՝ Գրիգոր Տաթեւացիի «Գիրք Հարցմանց» *գործէն (Կոստանդնուպոլիս, ռճհը* [1729]):

1.- [*ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ՏԱՂԱՒԱՐԱՀԱՐԱՑ ՏՕՆԻՆ ԵՒ ՎԱՐԴԱՎԱՌԻՆ.- Խորենացի Վարդավառին իբրեւ նախատիպ կը դիտէ թէ՛ ստեղծագործութեան առաջին օրը, երբ Աստուած լոյսը ստեղծեց, եւ թէ՛ Հին Կտակարանի Տաղաւարահարաց տօնը, որուն համար կ'ըսէ.*] «Տաղաւարահարաց տօնն է ասիկա, որ Մովսէսի կողմէ օրինադրուեցաւ, Իսրայէլի [Եգիպտոսէն] ելլելէն ետք, [որպէսզի տօնեն] եօթներորդ ամսուն 15-րդ օրը, երբ Իսրայէլ համախմբուելով՝ եօթը օր տաղաւարներու մէջ բնակելով կը տօնէր՝ արմաւենիի ճիւղեր, հագնի ճողեր, սաղարթազարդ ոստեր եւ ուռեր բռնած, ի յիշատակ Սինայի [անապատին] մէջէն վրանաբնակ ճամբորդութեան եւ [որպէս] գոհութեան ընծայաբերութիւն՝ Աստուծոյ երախտիքներուն [փոխարէն], որ դէզ-դէզ4 կրեցին մինչեւ հասան աստուածաստեղծ բուրաստանին նմանող խոստացուած աշխարհը: Անոնց մօտ իբրեւ ստուեր օրինադրուեցաւ այս տօնը, որ Աւետարանին ճշմարտութիւնը կը նախագրէր: Որովհետեւ հագիւ կը լքենք իմանալի Եգիպտոսը,- ըսել կ'ուզեմ՝ մեր մարմինը խաւարաբնակ աղտոտ կիրքերու տիղմին մէջ ողողողը-, Աւետարանին լոյսը հրափայլ սիւնով մեզ կ'առաջ-

[3] «Արդարեւ սա է օր ցնծութեան եւ ուրախութեան զոր արար Տէր. սա է օր ծագման մեծի փառացն Աստուծոյ, որ է նոր արքայութեան սկիզբն եւ տեսչութիւն էական լուսոյն եւ նկարագիր յուսոյն յաւիտենից», տե՛ս Մատենագրութիւնք, Վենետիկ 1843, էջ 329:

[4] Բնագրային բառն է՝ «բարձիւ», որ մենք սրբագրած ենք իբրեւ «բարդիւ» եւ ըստ այնմ թարգմանած:

նորդէ, Հոգիին հովանաւոր ամպովը, [եւ] կը բարձրանանք աստուածգիտութեան հոգեւոր լեռը, ուր է Աստուած, որ նիւթական ամէն ինչ իր կրակով կ'այրէ այնտեղ։

Այնտեղ [Տաղաւարահարաց տօնին մէջ] "Տիրոջ փառքը կը տեսնենք՝ կարծես հայելիի մը մէջէն", նոյն լոյսէն կը նորոգուինք (Բ.Կր 3.18), եւ փառէ փառ ճառագայթելով՝ կը սորվինք [նոր] օրէնքը.– լքել այս կեանքի նիւթական շինուածքը [=մարմինը], եւ աննիւթ յարկին փութալով՝ փճանալու սահմանուած այս մարմինին անդամները առաքինութեան խորանի վերածել։ Այստեղ [=Վարդավառի տօնին] մենք՝ կարծես տաղաւարներու մէջ՝ եօթնօրեայ ժամանակաշրջան մը կը տօնենք եօթներորդ ամսուն տասնըհինգերորդ օրը՝ երիցս մաքրած մեր զգայութիւնները, որոնցմով կը գայթակղինք եւ որոնց դէմ կը պատերազմինք [եւ] մեղքի խայթոցին (=մահուա՞ն) կ'ենթարկուինք։ Եւ եօթնեակ (=շաբաթ) մը տաղաւարներու մէջ կը տօնենք՝ արմաւենիի ճիւղեր, ոստեր եւ կանաչ հագած ուռեր առած, ինչ որ [կը խորհրդանշէ]՝ թէ այս ամբողջ եօթնեակը ներկայ կեանքի շրջագայութեան իր ընթացքով՝ դուրս կը բերենք այս աշխարհէն, ըստ Աստուծոյ ապրելու համար հոգիով, եւ առաքինութիւններու ոստումին անումով մինչեւ հրեշտակներու բարձունքներուն ծայրը բարձրացած՝ արմաւենիներու պէս կը ծաղկինք Աստուծոյ գաւիթներուն մէջ (հմմտ. Սղ 92.12–13), հրաւիրուելով խոստացուած երկիրը՝ Աստուծոյ Սիոն քաղաքը, որ կենդանիներուն մայրն է եւ անմահներուն բանակատեղին, լոյսի առագաստը եւ անքակտելի խորանը, ուր տօնողները կը հնչեն յարգուարճ ուրախութեամբ։ Ասնք կանուխէն մեզի իբրեւ օրինակ եւ տիպ տրուեցան, որ անձամբ իր լրումին հասցուց Քրիստոս, ինք՝ որ մեկնողն է (=լուծիչ) գիրին եւ ամբողջացնողը (=կատարիչ) խորհուրդին» (***Անդ***, ***էջ*** 329-331)։

2.– [ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՒ ԵՐԿՆԱՅԻՆ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ] «Արդ, քանի որ եկեղեցւոյ անունը պարզուեցաւ մեզի, այժմ Սուրբ Գիրքերուն մէջ Եկեղեցիին վերագրուած խորհրդական օրինակներուն անցնինք, եւ անոնց ունեցած նշանակութեան խորունկ ծովէն վեր հանենք հաւատքի մարգարիտը եւ անոնց աստուածային նշանակութեան գանձը քննենք։

... Այս ստեղծագործութիւնն իսկ եկեղեցւոյ խորհուրդը ունի իր մէջ.–

Ինչպէս որ երկինքի հրեշտակները հրեղէն խորանով շրջապատեց, որպէսզի իրեն մօտիկ կանգնին եւ աստուածային անմատչելի լոյսին փառաւորիչները ըլլան, նոյնպէս ալ նիւթեղէն այս խորանին մէջ վարագոյրով կը շրջապատուին քահանաները, որոնք կը սպասարկեն Տիրոջ մարմինին եւ արեան սոսկալի եւ ահաւոր խորհուրդին, որ կը կատարուի աշխարհի փրկութեան համար։

Երկինքի մէջ մարմնացեալ Բանը քերովբէներու աթոռին վրայ կը նստի Հօրը աջակողմը, եւ բիւրաւոր զօրքեր կ'երկրպագեն իրեն, իսկ այստեղ քառաթեւ սեղանին [=խաչին] վրայ պատարագուած Բանը հաւատացեալներու հոգիներուն մէջ կը հանգչի եւ կը նստի իշխանութիւններէն ու պետութիւններէն շատ աւելի բարձր։

Հոն երկնային ջուրերէն վեր հրեշտակային խումբերը շրջան կը կազմեն, ինչպէս գրուած է, "Երկինքէն վեր եղող ջուրեր, Տիրոջ անունը օրհնեցէք" [Սղ 148.4], իսկ այստեղ Սուրբ Հոգին աւազանին վրայ իջնելով մեր բնութիւնը կը կենդանացնէ եւ նորափետուր զարդարելով կը ծնանի որպէս նոր ծնունդներ։

Հոն երկնային էակներու եօթը դասերն ու խումբերը բաղցրանուագ կերպով երեքսրբեան օրհնութիւնը կ'երգեն, համաբուն Տէրութիւնը փառաբանելու համար, իսկ այստեղ՝ անոնց նմանութեամբ խմբուած միլիոնաւոր լուսակերպ նոր զաւակներ նոյնպիսի օրհնութիւն կը բարձրացնեն միշտ դէպի երկինք, լոյսի Իշխանին:

Հոն՝ հրեշտակներու ինը դասերը կարգով, երեք համահաւասար խումբերու բաժնուած, փառք կու տան գերագոյն էակին՝ Երրորդութեան, իրենց հայեացքը անշեղօրէն անոր յառած, եւ Անոր ետին, շուրջը եւ կողքին դասաւորուած են, տասներկու շրջանակներ կազմած, Շնորհքին [=Քրիստոսի] նախահայրերուն եւ մեր Փրկիչին աշակերտներուն թիւին համաձայն:

Երկնայիններու խորհրդապետութիւնը եւ քահանայութիւնը երեք անգամ չորս, կամ չորս անգամ երեք [=այսինքն՝ տասներկու] կատարեալ թիւը կը կազմէ, որոնց վրայ կ'իջնէ Աստուծոյ կատարեալ լոյսը: Նոյնպէս ալ Եկեղեցւոյ քահանայապետութիւնը որպէս սկիզբ, արմատ եւ վախճան ունի Յիսուսը, որ երկնային գլուխ կարգերուն քահանայապետն է: ... Կարն խօսքով, ինչ որ կայ եկեղեցւոյ մէջ՝ երկնային իրականութեանց օրինակով է: ...» (*Թրգմ.ը մերն է, տե՛ս* ***ԿԻՊՐԱՀԱՅ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ***, 1980, *Փետր.*, *էջ* 6, 15):

3.- [***ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆ ԴԱՒԻԹԻ ԵՒ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ***] «"Գտի զԴաւիթ, այր ըստ սրտի իմում, որ արասցէ զամենայն կամս իմ": Այսինքն, որպէս սիրտ իմ առնէ զիրաւունս եւ զարդարութիւն: Որ օրինակաւ ակնարկէ ի Տէր մեր ի մարդացեալ Բանն. որոյ գործք ձեռացն արդարութիւն եւ իրաւունք են: Եւ բազում իրօք օրինակն համեմատի առ ճշմարտութիւն.–

Նախ, զի որդի է Յեսսեայ, որ է՝ պտուղ կղզւոյ: Եւ Տէրն մեր եղեւ պտուղ Մարիամու ցամաքեալ ի խոնաւութեանց կենցաղոյս:

Երկրորդ, կոչի Դաւիթ, որ է՝ սիրեցեալ եւ բաւական ձեռօք: Եւ Տէր մեր՝ սիրեցեալ ի Հօրէ եւ ի մարդկանէ իբրեւ զորդիս մի եղջերոյ. եւ նա՛ է բաւական յամենայն գործս եւ պարգեւս:

Երրորդ, նա հովիւ հօտից: Եւ Տէր մեր հովիւ կոչեցաւ իմանալեացն վերնոց եւ մարդկան մոլորելոց:

Չորրորդ, ի հովուութենէ օծաւ թագաւոր: Եւ Տէր մեր նախ քարոզեաց եւ ապա ժողովեաց, եւ տիրեաց յերկինս եւ յերկրի:

Հինգերորդ, նա փոքր եւ կրտսեր եղբարցն: Եւ Տէր մեր երկրորդ Ադամ, եւ փոքրիկ կոչեցաւ քան զհրեշտակս եւ առաւել պատուեցաւ:

Վեցերորդ, խոտեցաւ Սաւուղ եւ ընտրեցաւ Դաւիթ: Խոտեցաւ Հին Օրէնքն եւ ընտրեցաւ նորս:

Եօթներորդ, զառաջինն օծաւ ի Բեթլէհէմ: Եւ Տէր մեր ի ծնունդն կոչեցաւ Օծեալ ի հրեշտակէն:

Ութերորդ, ի ձեռն Սամուէլի եւ իւղով օծաւ: Եւ Տէր մեր ի Հօրէ օծաւ եւ Հոգւով Սրբով:

Իններորդ, խաղաց հոգին ի վերայ Դաւթի: Եւ աղաւնակերպ Հոգին՝ ի վերայ Քրիստոսի:

Տասներորդ, մանուկ խարտեաշ եւ գեղեցիկ: Եւ “եղբօրորդին իմ կարմիր է եւ սպիտակ”, որ նշանակէ զանմեղութիւնն եւ զմահն. այլ եւ զաստուածութիւնն եւ մարդկութիւնն միաւորեալ: Իսկ “տեսլեամբ գեղեցիկ”, զի նստի յերկինս եւ հայի յանդունդս. եւ հայելով ի հիւանդս բուժէր, եւ զմեղաւորս սրբէր:

Մետասաներորդ, ի բերանոց գազանաց կորզէր զհոտս: Եւ Տէր մեր փշրելով զժանիս մեղաւորին, կորզեաց զհաւատացեալս իւր:

Երկոտասաներորդ, եթող զոչխարսն ի տուարածսն: Եւ Տէրն՝ զիննսուն եւ զիննն յանապատին:

Երեքտասաներորդ, եհար զԳողիաթ զնախատիչն Իսրայելի: Եւ Տէրն՝ զՍատանայ, նախատիչ մարդկան ազգի:

Չորեքտասաներորդ, ցպով եւ պարսաքարով ել ընդդէմ Գողիաթու: Եւ Տէր մեր՝ խաչիւ որ վէմ կոչեցաւ, եւ ի ձայն բարձր աղաղակեաց եւ արձակեաց զհոգին: ...

Իննեւտասներորդ, սրովն Գողիաթու սպան զնա: Եւ Տէր մեր սրով մահուան սպան զիշխանն մահու:

Քսան եւ երկու, երկոքին դուստրն խօսեցաւ Դաւթի, եւ կրտսերն տուաւ: Եւ փեսային Քրիստոսի կրկին խօսեցաւ եկեղեցի, եւ նորս տուաւ:

Քսան եւ երեք, զօրավար կարգեցաւ Դաւիթ: Եւ Տէր մեր՝ գլուխ զինուորաց եկեղեցւոյ:

Քսան եւ չորս, Դաւիթ հալածեցաւ ի Սաւուղայ: Եւ որդի նորա՝ յորդւոց նորա: ...

Քսան եւ ութ, ձգեաց Սաւուղ զգեղարդն Դաւթի, եհար զորմն եւ ապրեցաւ Դաւիթ: Եւ որդիքն Սաւուղայ [=Հրեաները] հարկանել ետուն զկողս Տեառն եւ ո՛չ վնասեցին աստուածութեան նորա:

Քսան եւ ինն, հարեալ որմն՝ վկայեաց թէ սպանո՛ղ է Դաւթի Սաւուղ: Եւ չարչարեալ եւ մեռեալ մարմինն վկայէ՝ թէ աստուածասպանք են Հրէայքն:

Երեսուներորդ, կացոյց Սաւուղ պահապան Դաւթի: Եւ կացուցին պահապան գերեզմանին Քրիստոսի:

Երեսուն եւ մի, գիշերի ընդ պատուհանն ել, թողեալ զպատանսն յանկողնի: Եւ Տէրն ի գիշերի յարուցեալ՝ եթող չկտաւն ի գերեզմանին կնքեալ:

Երեսուն եւ երկու, յետոյ առ Սամուէլ ի Նաւաթ գնացեալ եւ Հոգի Աստուծոյ խաղացեալ: Եւ Տէրն մեր առ Հայր ի յերկինս ելեալ, եւ յառաքեալսն զՀոգին առաքեալ: ...

Երեսուն եւ չորս, Դաւիթ թագեաւ երեքօրեայ առ վիմին: եւ Տէրն երեքօրեայ՝ ի գերեզմանին:

Երեսուն եւ հինգ, հաստատեաց զուխտն առ Յովնաթան եւ Մելքօղ: Եւ Տէրն՝ եղբարց իւրոց եւ եկեղեցւոյ “Որպէս Հայր ինձ ուխտեաց՝ եւ ես ձեզ ուխտեմ” ասէ:

Երեսուն եւ վեց, պահեցաւ սուրն Գողիաթու ի խորանն: Եւ խաչն փրկական՝ ի յեկեղեցի:

Երեսուն եւ եօթն, զհաց սրբութեան բաշխեց մանկանցն: եւ Տէրն զհացն սուրբ եւ երկնային՝ հաւատացելոց: ...

Քառասներորդ, Սաւուղ բազում անգամ խնդրէր զԴաւիթ եւ ո՛չ կարել ըմբռնել: Եւ որդիքն Սաւուղայ՝ զՏէրն, զի ո՛չ էր հասեալ ժամ նորա:

[41] Այլ եւ Դաւիթ եգիտ զՍաւուղ եւ զզօրսն նորա ի քուն եւ ո՛չ վնասեաց, այլ զզէնն էառ։ Եւ Տէրն ո՛չ կամի զմահ որք ննջենն ի մեղս. այլ զպատճառս մեղացն հանէ։

[42] Դաւիթ բարին արար չարին Սաւուղայ։ Եւ որդի Դաւթի՝ չարչարողացն զնա։

[43] Դաւիթ պաշարեցաւ յայրին։ Եւ Տէրն մեր՝ ի դժոխս, եւ քակեաց զնա։

[44] Դաւիթ ելեալ ի բարձր տեղի աղաղակեաց առ Սաւուղ. "Ո՞ւր է գեղարդն քո"։ Եւ Տէր մեր ել ի յերկինս, աղաղակեաց. "Ո՞ւր է, Մահ, յաղթութիւն քո"։

[45] Դաւիթ եթող զՀրէաստան եւ բնակեցաւ յայլազգիս։ Եւ Որդի նորա եթող զՀրէայս եւ հանգեաւ ի հեթանոսս։ ...

[80] Դաւիթ կանգնեաց սեղան եւ սարձոյց զսուր հրեշտակին։ Եւ Տէր մեր զսեղան խաչին գենմամբ պատարագին ի փրկանս եւ ի կեանս աշխարհի։

[81] Այլ եւ գոհացաւ ի վերջոյ ի վերայ ամենան յաղթութեանցն։ Եւ Տէր մեր՝ ի վերայ ամենայն ներգործութեանցն. որ եւ ամենայն օրհնութիւնքն ի Տէրն ակնարկէ, որ եղեւ գլուխ հեթանոսաց, յաղթեաց մահու եւ բարձրացաւ ի գերեզմանէ։ Եւ նմա փառք եւ գոհութիւն յաւիտեանս. ամէն։» (*Հատոր* 7, *Պրակ* 18, *քաղուածաբար*, *էջ* 435-438)։

ԶԱՐԵՀ ԱՐՔ. ԱԶՆԱՒՈՐԵԱՆ

(*Շար*. 6)

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԴԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԱՐՄՈՒՆՔ*

Ի՞նչ է *բարոյական դատողութիւնը*։

Նախ ընորոշենք «դատողութիւն» (*անգլ.՝* Judgement, *գերմ.՝* Urteil) *հասկացութիւնը։ Ան կը ներկայանայ, որպէս տրամաբանական ասոյթ կամ արտայայտութիւն, որ որակական իմաստով կարելի է բաժնել երկու մասի.- «հաստատական» դատողութիւն եւ «ժխտական» («բացասական») դատողութիւն. իսկ կիրառական իմաստով կարելի է զանազանել՝ «ընդհանուր» դատողութիւնը եւ «մասնաւոր» դատողութիւնը։*

Գերման փիլիսոփայ Ի. Կանտ (Immanuel Kant, 1724-1804), *նաեւ ստուգութեան տեսանկիւնէն, կը զանազանէր դատողութեան զանազան աստիճանները, օրինակի համար.- «կարելի», «անհրաժեշտ», «իրական», «խնդրական», «ապացուցական», «պայմանական», «ենթադրական», «հաստատական» եւ «անպայմանական» կամ «բացարձակ»... դատողութիւններ։ Տակաւին Կանտ կը զանազանէր «վերլուծական»* (Analytic) *դատողութիւնը՝ «բաղադրական»* (Synthetic) *դատողութենէն։*

Իսկ «բարոյական դատողութիւն» հասկացութիւնը, որ կիրառական մասնաւոր դատողութիւն մըն է, կ'առնչուի բարոյական լեզուի (ասոյթներու կամ արտայայտութիւններու) տրամաբանութեան։ Բարոյական դատողութիւնը կ'արտայայտուի թելադրանքի, պահանջքի կամ գնահատումի ձեւով. ան ենթակայական (Subjective) *բնոյթ չունի, այլեւ՝ ընդհանրական է։*

Բարոյական դատողութիւններ են օրինակի համար՝ «բարի» («լաւ») *կամ «չար»* («վատ») *արտայայտութիւնները, որոնց մասին հարկ է առանձին անդրադառնալ։*

Բարոյական դատողութիւններու մաս կը կազմեն նաեւ «պէտք է» կամ «հարկ է» արտայայտութիւնները եւ ասոնց ժխտական կամ բացասական ձեւերը՝ «պէտք չէ» կամ «հարկ չէ»։

Ցստակացնելու համար չեշտեմ, որ «պէտք է» ըսելաձեւը ինծի համար կը նշանակէ՝ «պարտիմ» կամ «պարտաւորուած եմ» (*անգլ.՝* should, *գերմ.՝* sollen).

---

* Քաղուած, հեղինակի՝ «Բարոյագիտութիւն – փիլիսոփայական ակնարկ –» աշխատասիրութենէն։

իսկ «հարկ է» ըսելաձեւը կը նշանակէ՝ «ստիպուած եմ» կամ «հարկադրուած եմ» (*անգլ.՝* must, *գերմ.՝* müssen)։ ***Այլ խօսքով «պէտք է» ըսելաձեւը, համեմատաբար, աւելի մեղմ արտայայտութիւն մըն է, ուր նաեւ բացառութիւնները արտօնուած կրնան ըլլալ։ Որպէս բարոյական դատողութիւն, խօսակցական լեզուի մէջ, «պէտք է» ըսելաձեւը աւելի գործածական է, նոյնիսկ եթէ ան հարկադրանք մը արտայայտէ. օրինակ՝ բարոյական տեսակէտէն, մարդ ոչ միայն խոստումը «պէտք է» յարգէ, այլեւ՝ «հարկ է» կամ «հարկադրուած է» յարգել…։***

Բարոյական դատողութիւններու ոլորտէն ներս «պէտք է» եւ «հարկ է» արտայայտութիւններու պարզաբանումը նման է բարոյական կանոններու (նորմերու) իւրայատուկ պարտաւորական բնոյթի պարզաբանման։ Այլ խօսքով, բարոյականութիւնը, աւանդականօրէն միշտ նկատի առնուած է, իր իւրայատուկ եւ բացարձակ պարտաւորութիւններով։ Պարտաւորական այս բնոյթի էութեան մասին, սակայն, քիչ բան կը գտնենք փիլիսոփայական բարոյագիտութեան գրականութեան մէջ։ Գերման փիլիսոփայ Ի. Կանտ, գրեթէ միակն է, որ կը բացայայտէ պարտաւորական բնոյթի իմաստը. բան մը, որ շատերու կողմէ վիճելի եւ անընդունելի կը նկատուի։

Վերոյիշեալ «պէտք է» եւ «հարկ է» արտայայտութիւններու պարագային, գործնական իմաստով, կարելի է զանազանել՝ յարաբերականը եւ բացարձակը։ Օրինակ յարաբերական բնոյթ ունի, երբ ըսեմ.- գնացքիդ հասնելու համար, «հարկ է», որ հիմա ճամբայ ելլես… այստեղ յարաբերական է այն իմաստով, որ եթէ յիշեալ հարկադրանքը չկատարես, ուրեմն գնացքին պիտի չհասնիս։ Իսկ եթէ ըսեմ.- «հարկ է», որ խոստումդ յարգես… այստեղ արտայայտութիւնը բացարձակ բնոյթ ունի, որովհետեւ առնչուած չէ այլ պայմաններու։ Բացարձակ ու անպայմանական այս ձեւը, բարոյական դատողութեամբ, ինքնին բարոյական կանոն մըն է։

Միշտ չէ, որ «պէտք է» եւ «հարկ է» արտայայտութիւնները բարոյական կանոններ կը ներկայացնեն։ Եթէ անհատի մը ըսեմ՝ «հարկ է, որ… այսպէս ընես» կամ «պէտք է, որ … այսպէս ընես». կրնայ հարցումով մը պատասխանել՝ «ինչո՞ւ»։ Օրինակ եթէ իր հարցումին պատասխանեմ՝ «որովհետեւ, եթէ չընես, անհաճելի կամ անսիրելի կը դառնաս». ասիկա ցոյց կու տայ «ըլլալու»* (*կեցութեան*) *յատկութիւն մը կամ նկարագրի յատկանիշ մը։

Այս իմաստով, անգլիացի փիլիսոփայ Զ. Դ. Բրոդ (Charles D. Broad, 1887 – 1971) ***կը զանազանէ՝ «պէտք է ընել»*** (*անգլ.՝* ought to do) ***եւ «պէտք է ըլլալ»*** (*անգլ.՝* ought to be) ***արտայայտութիւնները եւ ասոնց ժխտական*** (*բացասական*) ***ձեւերը։***

- ***«Պէտք է ընել» եւ «պէտք է չընել» արտայայտութիւնները կը մատնանշեն բարոյական պատուէրներ կամ յարաբերական թելադրանքներ, որոնք որոշ սահմանափակութիւն կ՚ենթադրեն։ Օրինակ ուսանողը պէտք է միշտ կանուխ արթննայ, որպէսզի համալսարանի առաջին դասախօսութեան ներկայ ըլլայ։***

- ***«Պէտք է ըլլալ» եւ «պէտք է չըլլալ» արտայայտութիւնները սակայն սահմանափակ չեն, որովհետեւ «պէտք է»ի կամ «պէտք չէ»ի կողքին անոնք նաեւ իրավիճակ մը ցոյց կուտան։ Օրինակ եթէ ըսենք՝ աշխարհի վրայ ոչ ոք պէտք է***

սովամահ ըլլայ, ասիկա բարոյական պատուէրի մը կողքին, աշխարհի մէկ իրավիճակը կը նպատակադրէ, ուր ոչ ոք սովամահ պէտք է ըլլայ։

Վերոյիշեալ «ըլլալու» յատկութիւնը կամ նկարագրի յատկանիշը կը կոչուի նաեւ դրական իմաստով՝ առաքինութիւն իսկ ժխտական իմաստով՝ մոլութիւն, որոնց մասին հարկ է առանձին անդրադառնալ։

❀

Այժմ, որոշ մանրամասնութեամբ քննարկենք «կանոնները», որոնք բանական դատողութեան արդիւնք են։

Կանոնը *(անգլ.՝* Rule, *գերմ.՝* Regel), *ընդհանրապէս, կարելի է բաժնել իր տեսական եւ գործնական իմաստներով։ Տեսական իմաստով կանոնները կը ներկայանան որպէս օրէնքներ (անգլ.՝* Law, *գերմ.՝* Gesetz). *օրինակ ճգողական օրէնքը, որպէս ընդհանուր եւ կանոնաւոր երեւոյթ։ Մինչդեռ գործնական իմաստով, կանոններուն պէտք է հետեւիլ եւ չհետեւելու պարագային կրնանք քննադատուիլ։ Կանոնները, գործնական իմաստով, (ինչպէս տեսանք «պէտք է» եւ «հարկ է» արտայայտութիւններու պարագային) կարելի է մանրամասնել, որպէս՝ «յարաբերական» եւ «բացարձակ»։*

Այս մասին նկատի կ՝ունենանք վերոյիշեալ օրինակները.-

- *«գնացքին հասնելու օրինակը», որպէս՝ յարաբերական եւ*
- *«խոստումը յարգելու օրինակը», որպէս՝ բացարձակ։*

Գործնական կանոնները, քննարկման այլ մօտեցումով մը, նոյնպէս կարելի է բաժնել՝ երկուքի.-

- *Բանական կանոններ եւ*
- *Ընկերային կանոններ։*

1.- ***Բանական կանոնները*** *գերման փիլիսոփայ Ի. Կանտ կը կոչէ՝ «հրամայականներ» եւ զանոնք կը բաժնէ երեք ենթախումբերու.-*

Ա. Ենթադրական հրամայականներ (hypothetical imperative),
որոնք կրնան սկսիլ «պէտք է» կամ «հարկ է» կամ «տրամաբանական է» արտայայտութեան ձեւերով եւ կը միտին՝ նպակադրումի անհրաժեշտութեան մը, խնդրոյ առարկայ անհատին առնչուած, ինչպէս մեր վերոյիշեալ գնացքի օրինակը.- գնացքիդ հասնելու համար, «հարկ է», որ հիմա ճամբայ ելլես... ։ Այս ենթախումբին պատկանող հրամայականները՝ յարաբերական բնոյթ կը կրեն. այլ խօսքով, եթէ հիմա ճամբայ չելլես, գնացքիդ չես հասնիր։

Բ. Հաստատական հրամայականներ (assertorical imperative),
որոնք կրնան սկսիլ «պէտք է» կամ «հարկ է» կամ «լաւ է» արտայայտութեան ձեւերով եւ կը միտին՝ անհատի քաջառողջութեան, ինչպէս օրինակ.- քեզի համար «լաւ է», որ չծխես։ Այս ենթախումբին պատկանող հրամայականները

եւս՝ յարաբերական ընոյթ կը կրեն. այլ խօսքով, եթէ ծխես, կը վնասես քու առողջութեանդ։

Գ. Անպայմանական հրամայականներ (cathegorical imperative),
որ Ի. Կանտի համար կը ներկայանան որպէս բարոյական կանոններ։ Այս ենթախումբին պատկանող հրամայականները յարաբերական ընոյթ չեն կրեր. այլ խօսքով, անոնք չեն միտիր՝ անհատին առնչուած նպակադրումի անհրաժեշտութեան մը կամ անհատի քաջառողջութեան։ Կանտի համաձայն բարոյական կանոնները՝ բարոյական բացարձակ արժէքներ են եւ կարելի է Ա. ու Բ. ենթախումբերուն նման կազմել հրամայականներու այս Գ. ենթախումբը, որ կրնայ սկսիլ օրինակ՝ «հարկ է» արտայայտութեամբ։

Հետեւելով Ի. Կանտին, վերոյիշեալ քննարկումէն կարելի է եզրակացնել, որ բարոյական վարմունքը հիմնուած է բանական կանոններու վրայ. ուրեմն արդեօք անբարոյական վարմունքը անբանակա՞ն է։ Այլ խօսքով, եթէ ընդհանրապէս վարմունք մը բանականօրէն չկարենանք հիմնաւորել, արդեօք այդ վարմունքը անբանակա՞ն պէտք է նկատենք։ Այս հարցին պատասխանը միանշանակ ո՛չ է, որովհետեւ սկովտիացի փորձապաշտ փիլսոփայ Դ. Հյումի (David Hume, 1711-1776) *համաձայն՝ բարոյական արժէքները կը բխին նաեւ մարդկային զգացական աշխարհէն, որոնց մասին հարկ է առանձին անդրադառնալ։*

2.- Ընկերային կանոնները, *այն կանոններն են, որոնց եթէ չհետեւիս, կ՚ենթարկուիս ընկերային հարկադրական միջոցներու* (Sanction)։ *Նաեւ այս կանոնները կարելի է բաժնել երկու ենթախումբերու.-*

Ա. Իրաւական կանոններ *(այստեղ՝ **օրէնքներ**), որոնց չհետեւելու պարագային կ՚ենթարկուիս հարկադրական որոշ միջոցներու (այստեղ՝ պատիժներ), ինչպէս՝ բանտային արգելափակում կամ նիւթական տուգանք։*

Բ. Բարոյական կանոններ, *որոնց չհետեւելու պարագային կ՚ենթարկուիս հարկադրական որոշ միջոցներու, որոնք կը բացայայտուին արտաքին «ընկերային ճնշումներով»* (social pressure) *եւ ներքին «անձնական բարդութիւններով», ինչպէս օրինակ՝ ամօթխածութեան եւ յանցագործութեան զգացումները։*

Իրաւական օրէնքներու խախտումի պարագային, թէեւ կարելի է գանոնք նաեւ բարոյական կանոններու խախտում նկատել, սակայն իրաւական օրէնքները ընդհանրապէս չեն հիմնաւորուիր բարոյական արժէքներով։

Պէտք է գանագանել նաեւ բարոյական կանոնները, ընկերային աւանդութիւններէն եւ սովորութիւններէն։ Այս վերջիններուն պարագային, պարզապէս «պէտք է» յարգել ընկերային աւանդութիւններն ու սովորութիւնները, որոնք տուեալ ընկերութեան անդամներու կողմէ ընդունուած են։ Այստեղ խախտումները՝ ընկերութեան կողմէ կը մերժուին եւ անյարմար ու անպատշաճ կը նկատուին։ Իսկ բարոյական կանոններուն «հարկ է» հետեւիլ. այստեղ խախտումները՝ ընկերութեան կողմէ կը մերժուին եւ «չար» կամ «վատ» կ՚որակուին։

❀

Իսկ եթէ հարց տանք, թէ ի՞նչ է ***«Բարոյական վարմունք»****ը* (*անգլ.՝* Moral Action, *գերմ.՝* Moralische Handlung), *պէտք է նկատի ունենանք հետեւեալ հինգ հարցադրումները, իրենց տրամաբանական յաջորդականութեամբ.-*

- *Ի՞նչ է վարմունքը եւ ինչպէ՞ս պէտք է վարուիմ.*
- *Ի՞նչ է բարոյական* ճիշդ *վարմունքը կամ ինչպէ՞ս պէտք է* ճիշդ *վարուիմ.*
- *Ինչպէ՞ս կարելի է* հիմնաւորել *բարոյական վարմունքը.*
- *Ի՞նչ է բարոյական վարմունքին* նպատակը *եւ*
- *Ի՞նչ է բարոյական վարմունքին* հետեւանքը։

1. Ի՞նչ է վարմունքը

Փիլիսոփայական բարոյագիտութեան ոլորտին մէջ, հիմնական առաջին հարցադրումն է, թէ ի՞նչ է բարոյական վարմունքը եւ ինչպէ՞ս կրնամ կատարել զայն։ Այս իմաստով բարոյական վարմունքը ո՛չ թէ տեսական գիտելիք մըն է, այլ գործնական արարք։ Ով որ կը հարցնէ, թէ՝ «ինչպէ՞ս պէտք է վարուիմ», *անիկա տեսական գիտելիք մը չ՚ուզեր ամբարել, այլ կ՚ուզէ՝ գործնական արարք մը կատարել։ Այս պատճառով ալ բարոյագիտութիւնը գործնական փիլիսոփայութեան մէկ ճիւղն է։*

Վարմունք հասկացութիւնը կը բնորոշուի որպէս «անձի մը կողմէ կատարուած դիտումնաւոր իրաղարձութիւն կամ վիճակի փոփոխութիւն», որ կրնայ արտաքին (տեսանելի) կամ ներքին (մտային) բնոյթ ունենալ։ Ուրեմն վարմունքի մը կատարումը կամ զանցառումը առնչուած է դիտաւորութեան մը կամ մտադրութեան մը հետ եւ անհատին կողմէ կը կատարուի կամ չի կատարուիր ինքնակամ կերպով։

Խելահաս ու մեղսագիտակ անհատը պատասխանատու է իր վարմունքին։ Այս ընկերային ու իրաւական հարցը առնչուած է նաեւ «բարոյական պատասխանատուութիւն» հասկացութեան։

Վարմունքը (անգլ.՝ Action, *գերմ.՝* Handlung) *կը զանազանուի պատահարէն (անգլ.՝* Event, *գերմ.՝* Ereignis), *որովհետեւ վարմունքին պատճառը նոյնինքն խնդրոյ առարկայ անձի դիտաւորութիւնն է, որ որպէս իւրայատուկ գործողութիւն կը կանխէ վարմունքը։ Վարմունքը կ՚ունենայ իր յստակ նպատակը, այդ նպատակին հասնելու ընտրուած միջոցը եւ վերջապէս հետեւանքը կամ հետեւանքները։ Մինչ պատահարը դիտաւորեալ չէ եւ նպատակ մը չի հետապնդեր։*

Բարոյական վարմունքին հետ սերտօրէն կ՚առնչուին նաեւ վարմունքի ազատութիւնը եւ կամքի ազատութիւնը։ Այս երկու հասկացութիւնները մանրամասնուած են ***ՀԱՍԿ****-ի նախորդ թիւի յօդուածով (տե՛ս էջ* 307)։

Այստեղ պէտք է նաեւ պարզաբանել «վարմունք» եւ «վարուելակերպ» եզրերը։

- «**Վարմունք**» եզրով կը հասկնանք որոշ անձի մը կողմէ կատարուած իրադարձութիւն մը, որ տեղի ունեցած է որոշ ժամանակի ու տարածքի մէջ. նկատի կ՚առնուին նաեւ չկատարուած կամ գանցառուած իրադարձութիւնները։ Օրինակ Ա. ուսանողուհին կանուխ արթննալով ներկայ եղաւ առաւօտեան առաջին դասախօսութեան կամ Բ. ուսանողը ուշ արթննալով չկրցաւ նոյն դասախօսութեան ներկայ ըլլալ։ Յիշեալ երկու պարագաներն ալ, վարմունք մը կը նկատուին։
- «**Վարուելակերպ**» եզրը իրադարձութեան ընդհանուր օրինակ է, որ կրնայ կատարուիլ որեւէ անձի կողմէ, որեւէ ժամանակի ու տարածքի մէջ. այստեղ եւս նկատի կ՚առնուին չկատարուած կամ գանցառուած իրադարձութիւնները։ Օրինակ դասախօսութեան ընդհանրապէս ներկայ ըլլալը եւ անկից ընդհանրապէս բացակայիլը, հաւասարապէս, վարուելակերպ կը նկատուին։ Օրինակ Գ. ուսանողը առաւօտեան դասախօսութիւններուն ընդհանրապէս կը բացակայի. ասիկա վարուելակերպ կը նկատուի։

2.– Ի՞նչ է բարոյական ճիշդ վարմունքը

Հիմնական առաջին հարցադրումէն ետք, կը ծագի երկրորդ հարցադրումը, թէ ի՞նչ է բարոյական «ճիշդ» կամ «բարի» վարմունքը։ Այստեղ պէտք է գանագանել «բարոյական բարի վարմունք»ը «բարոյական ճիշդ վարմունք»էն, բան մը, որ որոշ կարեւորութիւն կը ստանայ կարգ մը բարոյագիտական տեսութիւններու պարագային։ Այլ խօսքով, միշտ չէ որ «բարոյական բարի վարմունք»ը կ՚ընկալուի որպէս «բարոյական ճիշդ վարմունք»։

Հիմնական երկրորդ այս հարցադրումը կարելի է ծայրայեղութեան տանիլ եւ հարց տալ, թէ արդեօք «պէ՞տք է» կամ «հա՞րկ է» բարոյական ճիշդ կամ բարի վարմունք ունենալ։ Այլ խօսքով, ինչո՞ւ անհատը իր անձնական պահանջքները, փափաքներն ու հետաքրքրութիւնները պիտի չգոհացնէ, ուրիշները գոհ ձգելու համար։ Այստեղ սակայն, երբեք պայման չէ, որ անձնասիրական այս ուղղութիւնը հակասէ «բարոյական ճիշդ վարմունքին» եւ որպէս «բարոյական սխալ վարմունք» նկատուի։

Նոյն ընկերութեան մէջ ապրող անհատներ, իրարմէ բարոյական «բարի վարմունք» կը պահանջեն. անոնք իրենց հաւանութիւնը եւ համաձայնութիւնը կու տան «բարի վարմունք»ին եւ կը կշտամբեն կամ կը մեղադրեն որեւէ «չար վարմունք»։ Ասիկա նաեւ կը նշանակէ, որ ընկերութեան մը մէջ ապրող անհատի համար անհրաժեշտ է (ձեւով մը ան ստիպուած կամ հարկադրուած է) ընդունիլ այդ ընկերութեան բարոյական չափանիշները, կամայ թէ ակամայ։ Այս բարոյական չափանիշները չյարգելու պարագային, ընկերութեան բոլոր անդամները պիտի վրդովին ու մեղադրեն խնդրոյ առարկայ անհատը, ինչպէս նաեւ դիմեն՝ հարկադրական գանագան միջոցներու (Sanction)։ Ահա այս պարագային, խնդրոյ առարկայ անհատի մօտ, որպէս ներքին հարկադրական միջոց կրնայ յառաջանալ՝ բարոյական ամօթի կամ ամօթխածութեան զգացումը, որ ինքնարժեւորման կո-

ռուստի զգացում մըն է։ Անհատի մօտ, վերոյիշեալ բարոյական ամօթի կամ ամօթխածութեան յառաջացումը, տեղի կ'ունենայ, մանաւանդ «ուրիշներու» ներկայութեան եւ անձնական խղճին միջոցով։

[«Խիղճ» (անգլ. եւ ֆրնս.՝ Conscience, գերմ.՝ Gewissen) հասկացութիւնը կարելի է ամփոփ հետեւեալ ձեւով ներկայացնել.– Ընդհանուր ըմբռնողութեամբ, խիղճը, մարդկային մտքի մէջ խարսխուած այն զգացողութիւնն է, որ կը զանազանէ «բարին» ու «չարը», «ճիշդն» ու «սխալը» ... եւ անկէ յառաջացած անձնական համոզման պահանջքը՝ բարոյական վարմունք ունենալու։ Խիղճը կը կազմաւորուի ժամանակի ընթացքին, որպէս արդիւնք զանազան ազդեցութիւններու, ինչպէս՝ նկարագրի հիմնական յատկութիւնները, ընկերային, քաղաքական եւ կրօնական կանոններն ու դաստիարակութիւնը։ Այս իմաստով, ժամանակի ընթացքին վերոյիշեալ ազդեցութիւններու փոփոխութեան պարագային, նաեւ խիղճը փոփոխութեան ենթակայ է։ Փիլիսոփայութեան բնագաւառին մէջ, խիղճը, Սոկրատէսի (Socrates, 470–399 Ք.ա.) համաձայն՝ «ներքին ձայն»ն է։ Աւելի ուշ, Թոմաս Աքուինացին (Thomas Aquinas, 1224–1274), խիղճը կ'առնչէ բանականութեան, իսկ Ի. Կանտ խիղճը կ'առնչէ՝ «գործնական բանականութեան»։ Քրիստոնէական աստուածաբանութեան համաձայն, խիղճը առնչուած է աստուածային կամքին։]

3.– Ինչպէ՞ս հիմնաւորել բարոյական վարմունքը

Բարոյագիտութեան հիմնաւորումը կարելի է երկու միջոցներով.-

- ***Առաջին՝ աւանդական** բարոյական սկզբունքներով,*
  որոնց հիմքը, ընդհանրապէս, աւանդական սովորութիւններն ու կրօնական վարդապետութիւններն են եւ այստեղ գտնուող բացարձակ հեղինակութիւնը, որ կը ներկայացնէ վերջնական հիմնաւորումը (անգլ.՝ Ultimate Grounding, *գերմ.՝* Letztbegründung)։ *Քրիստոնէական բարոյագիտութեան պարագային, օրինակ, բացարձակ հեղինակութիւնը Աստուած է, որ կը ներկայացնէ՝ վերջնական հիմնաւորումը. եւ*

- ***Երկրորդ՝ բնական (ոչ-աւանդական)** բարոյական սկզբունքներով,*
  որոնց հիմքը նոյնինքն մարդկային բնութիւնն է, իր բանականութեամբ եւ ինքնավարութեամբ (ազատութեամբ)։ Այս սկզբունքով, Նոր Դարաշրջանի ընթացքին, բարոյագէտ-փիլիսոփաներու կողմէ մշակուած են զանազան հիմնաւորման ծրագիրներ, ինչպէս է պարագան՝ սկոտլանդացի Դ. Հյումի (David Hume, 1711-1776), *գերման Ի. Կանտի* (Immanuel Kant, 1724-1804) *կամ Ա. Շոպենհաուրի* (Arthur Schopenhauer, 1788-1860) *եւ աւստրալիացի Մաքի* (John Leslie Mackie, 1917-1981) *մօտ։*

Բարոյագիտութեան հիմնաւորման ծրագիր մը պէտք է ունենայ տոկուն, ապահով ու անսխալական հիմք, ինչպէս նաեւ գինուած ըլլայ սկեպտիկութեան եւ յարաբերապաշտութեան հանդէպ՝ մերժման կարելիութիւններով։ Ասոնց կողքին, բարոյագիտութեան տեսութիւնները համոզիչ հիմնաւորում մը ունենալու համար

հարկ է նախ նկատի ունենալ՝ «լաւն ու բարի»ի սկզբունքը եւ ապա ասոր հետ անմիջականօրէն առնչուած՝ անհատական ինքնավարութիւնը կամ ազատութիւնը։

Բարոյագիտութեան տեսութիւններու համոզիչ հիմնաւորման կարեւորութեան կողքին, աւելի ընդունելի դարձնելու համար գայն, տակաւին մենք կարելիութիւն ունինք այլ տեսութիւններու ոչ-համոզիչ հիմնաւորումը փաստարկել ու մերժել գանոնք։

4.– Ի՞նչ է բարոյական վարմունքի նպատակը

Բարոյական վարմունքի նպատակը ընդհանրապէս մարդկային երջանկութիւնն է, որ կրնայ զանազան իմաստներով ներկայանալ։ Երջանկութիւնը (անգլ.՝ Happiness, *գերմ.՝* Glück), *օրինակ կրնայ մարդկային բարի ու յաջող կեանք մը (երջանկապաշտութիւն-*Eudemonism) *նշանակել, ինչպէս Պլատոնի եւ Արիստոտէլի մօտ. բայց կրնայ նաեւ անձնական զուարճալի ու հաճոյալի կեանք մը (հաճոյապաշտութիւն-*Hedonism) *նշանակել, ինչպէս սոփեստներու եւ այլ խմբաւորումներու մօտ։ Ի. Կանտ, քննադատելով երջանկապաշտութիւնն ու հաճոյապաշտութիւնը կ՚եզրակացնէ, որ երջանկութիւնը բարոյական վարմունքի օրինական նպատակ չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ բարոյական «ճիշդ» վարմունքը կը կայանայ պարտաւորութեան գիտակցութեան վրայ։*

Իսկ երջանկութեան եւ բարոյականութեան յարաբերութիւնը կարելի է հետեւեալ չորս դրոյթներով ներկայացնել.-

- ***Համադրութեան դրոյթ,*** *ուր երջանկութիւնն ու բարոյական առաքինութիւնները վերլուծական յարաբերութեան մէջ են եւ կարելի է գանոնք համադրել։ Այլ խօսքով, երջանկութեան կարելի է հասնիլ առաքինութիւններու միջոցով։ Այս դրոյթը կը համապատասխանէ Սոկրատէսի բարոյագիտութեան։*

- ***Ներդաշնակութեան դրոյթ,*** *ուր երջանկութեան հասնելու համար հարկ է ընկերութեան մէջ յաջող կեանքի մը ձգտիլ, հետեւելով բարոյական ներդաշնակ չափանիշերու։ Այս դրոյթը կը համապատասխանէ Պլատոնի եւ Արիստոտէլի բարոյագիտութեան։*

- ***Աններդաշնակութեան դրոյթ,*** *ուր երջանկութիւնն ու բարոյականութիւնը ոչ միայն չեն յարմարիր իրարու, այլ երբեմն գիրար կը հակադրեն։ Այս դրոյթը, համաձայնեցնելու որոշ առաջարկ-տեսակէտներով, կը համապատասխանէ Կանտի բարոյագիտութեան։*

- ***Անհամաձայնութեան դրոյթ,*** *ուր երջանկութիւնն ու բարոյականութիւնը ընդհանրապէս անհամատեղելի են։ Այլ խօսքով, բարոյական պահանջները կը ճնշեն անհատին վրայ եւ երջանիկ կեանք մը անկարելի կը դարձնեն։ Այս դրոյթը կը համապատասխանէ Նիցշէի բարոյագիտութեան։*

5.– Ի՞նչ է բարոյական վարմունքի հետեւանքը

Բարոյական վարմունքի արժեւորումը առնչութիւն ունի նաեւ անոր հետեւանքներուն հետ։ Բարոյական վարմունքի հետեւանքները կարելի է բաժնել երկու խումբերու.-

- ***Ուղղակի հետեւանքներ**, որոնք վարուող անձին կողմէ նպատակային եւ կամովի (յօժարակամ) կը յառաջանան. այլ խօսքով, վարուող անձի շարժառիթին կը համապատասխանեն. եւ*
- ***Անուղղակի հետեւանքներ**, որոնք վարուող անձի շարժառիթին չեն համապատասխաներ, այլ որպէս երկրորդական հետեւանք կը յառաջանան եւ վարուող անձի կողմէ թոյլատրելի կամ ընդունելի կը նկատուին։*

Անուղղակի հետեւանքի օրինակ մը.- յղութեան շրջանին, սաղմին պատճառով, մօր մօտ կրնայ հիւանդութիւն մը յառաջանալ, որ կը սպառնայ թէ՛ մօր եւ թէ՛ սաղմի կեանքերուն վրայ. այս պարագային մասնագէտ բժիշկը սաղմի վիժում կը թելադրէ, փրկելու համար մօր կեանքը։ Այստեղ գլխաւոր նպատակը մօր կեանքի փրկութիւնն է, որ բարոյական բարի վարմունք մըն է. իսկ վիժումը, որ ինքնին բարոյական ոչ-բարի վարմունք մըն է, ա՛յս պարագային՝ թոյլատրելի եւ համակերպելի կրնայ նկատուիլ։

❀

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Փիլիսոփայական բարոյագիտութեան համար, որպէս կարեւոր հասկացութիւններ կը ներկայանան «բարոյական դատողութիւնը» եւ «բարոյական վարմունքը»։

Առաջին մասին մէջ, որոշ մանրամասնութեամբ ներկայացուեցաւ «բարոյական դատողութիւնը» եւ իր զանազան բաժանումները, ինչպէս նաեւ բանական դատողութեան արդիւնք հանդիսացող կանոնները։ Կանոնները բաժնուեցան երկու մասերու, իրենց տեսական եւ գործնական իմաստներով։ Իսկ գործնական կանոնները մանրամասնուեցան եւ բաժնուեցան երկու մասերու, որոնք են.- բանական կանոններ եւ ընկերային կանոններ։ Վերջաւորութեան, մանրամասնուեցան ընկերային կանոններու երկու ենթախումբերը, որոնք կը կազմեն իրաւական եւ բարոյական կանոնները։

Երկրորդ մասին մէջ, որոշ մանրամասնութեամբ ներկայացուեցաւ «բարոյական վարմունքը», որ քննարկուեցաւ հինգ հարցադրումներու տրամաբանական յաջորդականութեամբ.- թէ ի՞նչ են վարմունքն *ու բարոյական* ճիշդ *վարմունքը, ինչպէ՞ս կարելի է* հիմնաւորել *բարոյական վարմունքը եւ վերջապէս, ի՞նչ են բարոյական վարմունքին* նպատակն *ու* հետեւանքը։

ԴՈԿՏ. Ս. Ա. ՔԷՀԵԱԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Զ. ՄԱՍ

ԱՐԴԻ ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

Գլուխ ԺԲ.

19-ԴՈՒ ԴԱՐՈՒ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄԱՄՆԱՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ՄԷՋ

18-րդ դարու առաջին կէսի ամենէն յատկանշական երեւոյթը պատճառականութեան տիրական ներկայութիւնն էր։ Այս ժամանակաշրջանը յուզականութենէ մտաւորականութիւն անցքն էր։ Ան մարտահրաւէր կը կարդար աւանդութեան, նախապաշարումներուն եւ հեղինակութեան։ Սակայն, ան պաղ եւ միակողմանի էր իր մօտեցումներուն մէջ։ 18-րդ դարու ամբողջ տեւողութեան ան բուռն ընդդիմութեան կը հանդիպէր։ «Վերադարձ դէպի բնութիւն» կոչը երեւակայական բնութեան մը կ'ակնարկէր. սակայն, միջնադարու դասականութեան եւ կրօնական գերբնականութեան զգացականութեան վերադարձէն աւելի իմացականութեան կը խօսէր։

Այս շարժումին ռահվիրան Ժան Ժագ Ռուսօն (1712-1778) *էր. սակայն, ան միայն Ֆրանսայի մէջ չէր յայտնուեր, այլ ամբողջ Եւրոպան կը ներառէր եւ մասնաւորաբար Գերմանիոյ մէջ կը դրսեւորուէր։ Կոթհոլտ Էֆրաիմ Լեսինկ մասնակից էր անոր։ Գերմանիոյ մէջ անոր ամենէն կարկառուն ներկայացուցիչները Եոհան Ուոլֆկանկ Կէօթէն* (1749-1832) *եւ Եոհան Գրիսթոֆ Ֆրետրիխ Շիլլերն* (1759-1805) *էին։ Հին պատճառականութիւնը տակաւին առկայ էր, սակայն կեանքի եւ մտածողութեան հիմնական տարբերութիւններ երեւան եկած էին եւ այս նոր շարժումը որպէս ռոմանթիսիզմ կը բնորոշուէր։*

18-րդ դարուն իմաստասիրութիւնը մեծ յառաջընթաց չէր ունենար։ Կէօթֆրայտ Ուիլհելմ Լայպնից կ'ուսուցանէր, թէ գիտութիւնը նոյնիսկ ամենէն փոքր մասնիկին մէջ կը գտնուէր։ Գրիսթիան Ուլֆ «բիւրեղ պատճառականութիւն»-ը միակ վստահելի գիտութիւնը կը համարէր։ Միւս կողմէ Ճան Լաք ուսուցած էր, թէ ամէն գիտութիւն փորձառութեան վրայ հիմնուած էր։ Թէեւ Տէյվիտ Հիւմ պատճառականութեան վրայ հիմնուած գիտութեան կասկածով կը նայէր, ան եւս,

Ճան Լագի նման, ամէն գիտութիւն փորձառութեան վրայ հիմնուած կը դաւանէր։ Բրիտանական եւ գերման մօտեցումները այս հարցերուն հանդէպ դրական չէին։ Էմմանուէլ Քանթ վերեւ յիշեալ երկու հակադիր տեսակէտները պիտի համադրէր եւ նոր իմաստասիրութիւնը պիտի սկզբնաւորէր։ Մէկ կողմէն ան պատճառական եւ լուսաւորեալ կրօնի գաղաթնակէտը պիտի դառնար ու միւս կողմէն լուսաւորութեան բացթողումները պիտի քննադատէր եւ հարցերուն մօտենալու նոր եղանակներ պիտի առաջարկէր։

Էմմանուէլ Քանթ (1724-1804) *ամբողջ կեանքը Քոնիկսպըրկի մէջ կ՚անցնէր։ Ան կը հաւատար, թէ իր նախնիները սկովտիացի էին։ Ան սկզբնապէս բարեպաշտութեան ազդեցութեան տակ կը գտնուէր։* 1755-*ին ան Քոնիկսպըրկի համալսարանի դասախօս կը դառնար։ Ան նախ Կէօթֆրայտ Ուիլհելմ Լայպնիցի եւ Գրիսթիան Ուլֆի ուսուցումներով կը խանդավառուէր. սակայն, Տէյվիտ Հիւմը կարդալէն ետք որոշ չափով անոր կը հակէր։ Ժան Ժագ Ռուսօն մարդուն բնութեան յայտնութեամբ մեծապէս կը տպաւորէր Էմմանուէլ Քանթը։* 1781-*ին Էմմանուէլ Քանթ կը հրատարակէր իր նշանաւոր* Քննադատութիւն բիւրեղ պատճառի *երկը, որով մասնաւորաբար Գրիսթիան Ուլֆի տեսակէտները կը խորտակէր։ Այլ յօդուածներ կը յաջորդէին այս երկին եւ Էմմանուէլ Քանթ մեծ համբաւ կ՚ունենար Գերմանիոյ մէջ։* 1797-*ին անոր իմացական եւ ֆիզիքական առողջութիւնը կը քանդուէր։ Ան ֆիզիքապէս փոքրամարմին էր, երբեք չէր ամուսնանար, խստաբարոյ կեանք կը վարէր եւ եզակի համեստութեամբ ու հաւատարմութեամբ ինքզինք իր գիտական զբաղումներուն կը նուիրէր։*

Էմմանուէլ Քանթի իմաստասիրական դրութիւնը գիտութեան նուիրուած էր։ Տէյվիտ Հիւմի եւ Ճան Լագի նման ան կը պնդէր, թէ մեր գիտութեամբ մղում մը կը մտնէր մեր միտքին մէջ։ Կէօթֆրայտ Ուիլհելմ Լայպնիցի եւ Գրիսթիան Ուլֆի նման ան կը հաստատէր, թէ գիտութիւնը կ՚անդրանցէր փորձառութեամբ մեր ձեռք բերածը։ Այս բոլորը ժամանակի եւ միջոցի մէջ տեղի կ՚ունենային։ Միտքը իր ստացած գիտութիւնը դասակարգումներով կը դասաւորէր։ Արդ, գիտութիւնը կ՚ընդունէր իրեն տրուածը եւ զայն միտքին ներգործութեամբ օրէնքներու կը վերածէր։ Այսպիսով մենք փորձառութեան կը տիրանայինք. այսինքն, կ՚ըմբռնէինք ոչ այնպէս ինչպէս մեզի տրուածները կային, այլ այնպէս ինչպէս մեր միտքը կը պարզաբանէր զանոնք։ Աստուծոյ, բնական կրօնի եւ տիեզերքի բիւրեղ պատճառականութեան ըմբռնում մը այս պարագային իմացապէս անկարելի կը դառնար։ Մենք չէինք կրնար այս գոյութիւնները իրենց եղածին պէս բացայայտել. օրինակ, կարելի էր բնութիւնը յստակ օրէնքներով ուսումնասիրել. սակայն, այս օրէնքները մեր միտքով ըմբռնածներն էին միայն։

Մինչ փորձառութիւնը անդրանցող բացարձակ գիտութիւնը միտքով ամբողջապէս հասանելի չէր, բարոյական պարտաւորութիւն մը մեզ ճիշդը գործելու կը մղէր։ Էմմանուէլ Քանթ այս հարցը կ՚ուսումնասիրէր իր 1788-*ին լոյս ընծայած* Քննադատութիւն բիւրեղ պատճառի *երկին մէջ։ Երբ հարցի մը գծով մեր կեցուածքը կը ճշդէինք, պայմանականութենէ զերծ հրամայական մը կը դիմագրաւէինք եւ այս համայնական օրէնքով սահմանուած մեր պարտաւորութիւնը կը դառնար։*

Այս բարոյական օրէնքը մարդուն ազնուագոյն առաքինութիւնն էր եւ գայն մեքենայէ անհատականութեան կը բարձրացնէր։ Հոս երեք երեւոյթներ գիրար կ՚ամբողջացնէին։ Առաջին, մարդիկ ազատ կամքով իրենց պարտականութիւնը կը կատարէին եւ ազատութիւնը բարոյական առաւելութեան կը վերածուէր։ Երկրորդ, իրենց պարտականութիւնը կատարելով, մարդիկ գերագոյն բարիին կը ձգտէին եւ այս առաքինութիւնը երջանկութիւն կը բերէր, թէեւ փորձառութիւնը միշտ գայն չէր ցոլացներ։ Երրորդ, այս երկու երեւոյթները իրարու կապող ուժ մը կար, որ Աստուած էր եւ որուն գոյութիւնը ենթադրաբար բիւրեղ պատճառականութիւն էր ու գործնական արտայայտութիւն գտնելով համոզիչ կը դառնար։

Երբ Էմմանուէլ Քանթ գործնական երեւոյթներու վրայ հիմնաւորուած իր կրօնական գաղափարները կը բանաձեւէր, ան լուսաւորութեան պատճառական հաւատքը կը ներկայացնէր։ Իր 1793*-ին հեղինակած* Կրօնը պատճառի սահմաններուն մէջ միայն *երկը բարոյականութիւնը որպէս գործնական պատճառի գլխաւոր երեւոյթը կ՚ընդգծէր եւ կրօնական աստուածային բարոյականութեան կը վերածէր։ Մարդիկ բարոյական բարիով կը կառավարուէին եւ աստուածահաճոյ գաւակներ կը դառնային։ Այս յարաբերութեան գագաթնակէտը Քրիստոս էր։ Ջերեւցող եկեղեցին բարոյական օրէնքը պահածներուն միութիւնն էր։ Երեւցող եկեղեցին այս բարոյական օրէնքին հնազանդութեամբ ապրողներուն ամբողջութիւնն էր։ Բարոյական օրէնքին կատարելութիւնը Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ էր։ Էմմանուէլ Քանթի քրիստոնէական աստուածաբանութեան բերած մեծագոյն նպաստը վարդապետութիւնները պատճառական մեկնութեան ենթարկելը չէր, այլ՝ մարդկային զգացումները բարոյական չափանիշի վերածելը։ Ռոմանթիզմի հետեւողները այս մօտեցումը տարբեր ուղղութեան պիտի առաջնորդէին։*

Եոհան Կոթֆրայտ Հերտեր (1744-1803), *նախապէս Եոհան Ուոլֆկանկ Կէօթէի մտերիմը, ապա Էմմանուէլ Քանթի ազդեցութեան ենթարկուածը եւ ռոմանթիկ շարժումի մեծ քաջալերիչը, Աստուածաշունչի պատմական մեկնութեան կը նուիրուէր։* 1776*-էն մինչեւ իր մահը ան Ուէյմարի մէջ քարոզիչ էր։* 1782-1783*-ին ան լոյս կ՚ընծայէր իր* Եբրայական բանաստեղծութեան հոգին *եւ* 1784-1791*-ին իր* Մարդկութեան պատմութեան իմաստասիրութիւնը *երկերը։ Ան կ՚ըսէր, թէ կրօնը, մանաւանդ քրիստոնէութիւնը, մարդկային խորագոյն զգացումներուն ցոլացումն էր։ Աստուածաշունչը պէտք էր ըմբռնել անոր գիրքերուն գրուած ժամանակներու տեսակէտներուն եւ զգացումներուն լոյսին տակ. որովհետեւ, ան կրօնական գրականութիւն էին։ Այն ինչ որ ճշմարիտ եւ մնայուն էր անոնց մէջ, ժամանակաւորէն եւ տեղականէն պէտք էր զանազանուէր։*

19*-րդ դարու սկիզբի ռոմանթիկ շարժումի ամենէն ազդեցիկ գերման աստուածաբանն էր Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախը* (1768-1834), *որուն ազդեցութիւնը իր ընիկ երկրէն դուրս լայն շրջանառութեան մէջ կը մտնէր։ Ան բրուսիացի բանակի հովիւի մը գաւակն էր, իր դաստիարակութիւնը մորավիաններուն մօտ կը ստանար, Գրիսթիան Ուլֆի եւ Եոհան Սալոմօ Սեմլրրի տեսակէտներուն ազդեցութիւնը կը կրէր ու Պղատոնով, Պարուխ Սփինոզայով, Էմմանուէլ Քան-*

թով եւ ռոմանթիզմով մեծապէս կը տպաւորուէր։ 1796-ին ան այդ օրերուն լուսաւորութեան կեդրոններէն Պերլինի մէջ հիւանդանոցի հովիւ կը դառնար եւ 1799-ին իր Կրօնի ճառեր երկը կը հրատարակէր, որ կրօնը անարգողներուն հասցէագրուած էր։ Այս երկին մէջ իր տեսակէտները մեծապէս ռոմանթիզմի ազդեցութեան տակն էին։ 1804-1807-ին ան Հալլէի մէջ կը դասախօսէր, ապա դարձեալ Պերլին կ՚անցնէր եւ քիչ յետոյ Երրորդութիւն եկեղեցւոյ հովիւը կ՚ըլլար։ 1810-ին, երբ Պերլինի համալսարանը կը հիմնուէր, ան աստուածաբանութեան դասախօս կը նշանակուէր եւ մինչեւ իր մահը հոն կը մնար։ 1821-1822-ին իր հասուն տեսակէտները կը պարզէր Քրիստոնէական հաւատքը աւետարանական եկեղեցւոյ սկզբունքներուն համաձայն երկով, որ 1830-ին երկրորդ հրատարակութեան կ՚արժանանար։

Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրրի գլխաւոր մասնայատկութիւնը կը կայանար անոր մէջ, որ ան գինք կանխող տեսակէտները իր դրութեան մէջ նկատի կ՚ունենար եւ աստուածաբանութեան նոր հիմնաւորում ու Քրիստոսի անձին նոր իմաստ կու տար։ Թէ՛ ուղղափառութիւնը եւ թէ՛ պատճառականութիւնը կրօնը իմացական դրութեան մէջ ներածած էին եւ կեանքի հեղինակաւոր օրէնքի վերածած։ Ուղղափառներուն համար կրօնը յայտնութեան ճշմարտութիւններուն եւ Աստուծոյ կամքին հնազանդութեան վրայ հիմնուած էր։ Պատճառականներուն համար կրօնը պատճառականութեամբ հիմնաւորուած բնական աստուածաբանութեան եւ տիեզերական բարոյականութեան ընդունումն էր։ Երկու խմբակներն ալ 18-րդ դարուն կրօնն ու բարոյականը երջանիկ անմահութիւն բերող միջոցներ կը նկատէին. Էմմանուէլ Քանթի համար եւս կրօնը բարոյական արարք մըն էր։ Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրրի համաձայն կրօնը ոչ որպէս զգացողութիւն, այլ՝ զգայնութիւն, համ եւ բնազդ անսահմանափակելի «զգացումներու» աշխարհին կը պատկանէր։ Ինքն իրմով կրօնը յայտնութենական կամ պատճառականացած վարդապետութիւններու գումար մը կամ ապրելաձեւ մը չէր, թէեւ թէ՛ հաւատքը եւ թէ՛ ապրելաձեւը անոր կը պատկանէին։

Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրը մեծապէս կ՚օգտուէր Պարուխ Սպինոզայէն, Կէօթֆրայտ Ուիլհելմ Լայպնիցէն եւ Էմմանուէլ Քանթէն։ Ան կ՚ըսէր, թէ մեր փորձառութեամբ բազմաթիւ հակաթէզեր կ՚ընդունէինք եւ անոնց ազդեցութեան տակ փոփոխութիւններ կը կրէինք։ Այս հակաթէզերը մեզ գերազանց եւ յաւիտենական Աստուծոյ կը տանէին, առանց որուն աշխարը քաոսի պիտի վերածուէր եւ աշխարհի կը տանէին, առանց որուն մեր կեանքը դատարկ պիտի ըլլար։ Աստուած ամէն տեղ եւ ամէն բանի մէջ էր. ուրեմն, ան նաեւ աշխարհի մէջ էր։ Մարդը այս տիեզերքին մանրանկարն էր։ Ցարաբերաբար տիեզերական, բացարձակ եւ յաւիտենական Աստուծոյ, մարդը ինքզինք, սահմանափակ, սանմանեալ եւ ժամանակաւոր կը զգար. այսինքն, Աստուծմէ կախեալ։ Այս կախեալ զգալու իրավիճակը կրօնին հիմն է։ Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրը կ՚ուսուցանէր, թէ կրօնական զգացումը ընորոշող բարեպաշտութիւնը գիտութիւն եւ արարք չէր, այլ՝ ինքնագգացողութեան գիտակցութիւն։ Կրօնները կը ձգտէին տիեզերականն ու սահմանափակեալը իրարու մօտեցնել եւ մարդկութիւնը Աստուծոյ հետ

ներդաշնակել։ Իւրաքանչիւր կրօնի արժէքը այս իրագործելուն մէջ կը կայանար։ Արդ, կրօնները ճշմարիտ եւ սխալ դասակարգումներու պէտք չէր ենթարկուէին, այլ իրենց իրագործումներուն համաձայն գնահատուէին։ Պատմութեան ընթացքին կրօններու արձանագրած յաջողութիւնը յայտնութիւններ էին, երբ մարդուն գիտակցութիւնը Աստուծոյ կը յղէին։ Բոլոր կրօններուն մէջ քրիստոնէութիւնը լաւագոյնն էր. որովհետեւ, ան բոլոր կրօններու իրագործելու ձգտածը իրագործած էր։ Ան լուծումներ բերած էր մեղքի եւ թողութեան, բաժանումի եւ վերահաշտութեան կրօնական հիմնահարցերուն։ Քրիստոնէութեան մէջ կեդրոնական դէմքը Քրիստոսի անձն էր։ Ան ժամանակաւորն ու յաւիտենականը կը կամրջէր եւ Աստուած ու մարդ կը միաւորէր։ Ան վերահաշտութեան միջնորդն էր։ Այս հիման վրայ Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրը խիստ քրիստոսակեդրոն էր։ Մարդկութիւնն ու Աստուած միաւորող կեանքը անմահ էր։ Մեր երկրաւոր կեանքին մէջ այս անմահութիւնը մեծ յոյս մըն էր. սակայն, ճշմարիտ անմահութիւնը կեանքի որակ մըն էր եւ ոչ թէ տեւողութիւն մը։

Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրրի համաձայն, կրօնական վարդապետութիւնները կրօնական փորձառութիւններու բանաձեւումներ եւ մեկնութիւններ էին, որոնք յարաբերական եւ երկրորդական արժէք ունէին։ Անոնք միշտ փոփոխական էին եւ անոնցմով ճշմարտութիւնը ժամանակ առ ժամանակ ինքզինք կը հաստատէր։

Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրրի համաձայն, բարոյականութեամբ մարդ իր ընտանիքի, համայնքի, պետութեան եւ աշխարհի պատկանելիութիւնը կը յայտնէր։ Այս յարաբերութիւններուն ճամբով մարդ անձնակեդրոնութենէն դուրս կու գար։ Բարոյականութիւնը կրօն չէր եւ ոչ ալ կրօնը՝ բարոյականութիւն. սակայն, կրօնը անբաժանելի բարեկամնէր բարոյականութեան։ Կրօնը շարունակականօրէն կը հարցադրէր. «Ի՞նչ պէտք է ընել քրիստոնէական գիտակցութեան լոյսին տակ»։

Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրը իր օրերու ուղղափառներուն կողմէ որպէս չատ արմատական կը դատապարտուէր եւ պատճառականներուն կողմէ տեսլապաշտ կը նկատուէր. սակայն, 19-րդ դարու բողոքականներուն մէջ կրօնական մտածողութեան վրայ ան ամենէն մեծ ազդեցութիւնը կ՚ունենար։

Իմմանուէլ Քանթի դրոյթը երկու դժուարութիւններ կը յարուցէր։ Առաջին, ան գիտութեան առարկաներուն ըստ ինքեան ինչպէս ըլլալը իմացապէս չէր սահմաներ. երկրորդ, չէր բացատրեր, թէ մտային գործընթացները ինչպէս նոյնն էին բոլորին մօտ։ Ռոմանթիզմի եւ իտէալիզմի ազդեցութեան տակ, Եոհան Կոթլիպ Ֆիխթի (1762-1814), Ֆրետրիխ Ուիլհելմ Եոզեֆ Շելլինկի (1775-1854) եւ մանաւանդ Ճորճ Ուիլհելմ Ֆրետրիխ Հեկելի (1770-1831) իմաստասիրական մտածողութեամբ այս երկու կէտերը աւելի կը յստականային։ Ճորճ Ուիլհելմ Ֆրետրիխ Հեկել Շթութկարթ ծնած էր, Թուպինկըն ուսանած եւ Ենայի մէջ խմբակի մը ուսուցած 1801-1807-ին։ 1808-1816-ին ան Նիւրնպըրկի մէջ դպրոցի մը տնօրէնութիւնը կը ստանձնէր։ 1818-ին Պերլինի մէջ կը դասախօսէր եւ շուտով որպէս իր օրերու առաջին իմաստասէրի համբաւը կը տարածուէր։ Ան գոլերայէ կը մահա-

նար, երբ իր վայելած համբաւին եւ գործունէութեան գագաթնակէտին կը գտնուէր։

Ճորճ Ուիլհելմ Ֆրետրիխ Հեկելի համաձայն, տիեզերքը Բացարձակին՝ Աստուծոյ պայքարի եւ ճիգի շարունակական թաւալումն էր։ Բացարձակը հոգի էր եւ անոր թաւալումը միտքին տրամաբանականօրէն հաստատած օրէնքներուն համաձայն տեղի կ՚ունենար։ Իր իմաստասիրութիւնը բանաձեւելու համար Ճորճ Ուիլհելմ Ֆրետրիխ Հեկել թէզ-հակաթէզ-համաթէզ դրութիւնը կ՚օգտագործէր, որ աւելի Եոհան Կոթլիպ Ֆիխթի մտածողութեան կը համապատասխանէր։ Շարժում մը, թէզը, մէկ ուղղութեամբ կ՚ընթանար մինչեւ այլ շարժումի մը, հակաթէզի, բախիլը։ Այս բախումը ոչ միայն պարագայական էր, այլ՝ անհրաժեշտ։ Թէզին եւ հակաթէզին միջեւ երեւան եկած ճնշումը համաթէզով կը յաղթահարուէր։ Օրինակ, թէզը գաղափարն էր, հակաթէզը՝ բնութիւնը, իսկ երկուքը կը միանային մարդկութիւն համաթէզին մէջ, որ միտքին եւ նիւթին միութիւնն էր։ Որովհետեւ ամբողջ գոյութիւնը Բացարձակին թաւալումն էր, որ միտքին օրէնքներով կ՚ընթանար, միտքին օրէնքները գոյերուն օրէնքներն էին. առաւել, որովհետեւ մեր մտածողութիւնը Բացարձակին մասնիկն էր, որ մեր միտքէն դուրս գտնուող գոյերուն գիտութիւնը մեզի կը փոխանցէր եւ բոլոր միտքերուն մէջ ալ նոյնն էր, ան Բացարձակին մասնիկը կը դառնար։ Մեր Բացարձակին մասնիկներ ըլլալը յստակ էր մեր գիտակցութեան մէջ եւ անով մեր Բացարձակին հետ ունեցած յարաբերութիւնը կը ճշդէինք ու այս յարաբերութիւնը կրօնն էր։ Կրօնը, այնպէս ինչպէս Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրը կը հաստատէր, զգացում էր. սակայն ան իրաւ կը դառնար երբ ճշմարիտ գիտութեան կը վերածուէր։ Իւրաքանչիւր կրօն Աստուած ճանչնալու ճիգ մըն էր եւ քրիստոնէութիւնը այդ ճիգը կատարելապէս իրագործած էր։ Աստուած միշտ կը փորձէր ինքզինք յայտնել երեք մակարդակներով. Հայրը աստուածային միութիւնն էր, թէզը։ Ան կ՚առարկայանար Որդիով, հակաթէզը։ Միացնող սէրը Ս. Հոգին էր, համաթէզը։ Ամբողջ գործընթացը մեզ Ս. Երրորդութեան կը յանգեցնէր։ Նոյնը մարդեղութեան կը համապատասխանէր։ Աստուած թէզն էր. ան սահմանափակ մարդեղութենէն կը զատորոշուէր եւ այս հակաթէզն էր. երկուքը աւելի վեհ համաթէզով կը միանային, որ Աստուածամարդն էր։ Այսպիսով Ճորճ Ուիլհելմ Ֆրետրիխ Հեկել 19-րդ դարու բողոքական աստուածաբանութեան մէջ գտնուող աստուածայինին եւ մարդկայինին մեծ բացը կը կամրջէր։

Ճորճ Ուիլհելմ Ֆրետրիխ Հեկելի համաթէզի դրոյթը մեծ ժողովրդականութեան կ՚արժանանար եւ իր օրերու իմաստասիրական շրջանակներուն մէջ ընդհանրապէս շատ տիրական կը դառնար։ Ան թէեւ կրօնի իմաստասէր մըն էր եւ ոչ թէ աստուածաբան մը. սակայն, իր դրոյթը մեծապէս կ՚ազդէր աստուածաբանութեան։ Թէեւ իր տեսակէտները ամբողջապէս չէին ընդունուեր կարգ մը անձերու կողմէ, սակայն յատկապէս Մեծն Բրիտանիոյ եւ Ամերիկայի մէջ անոնք շատերու կողմէ գանազան մեկնութիւններու կ՚ենթարկուէին 19-րդ դարու երկրորդ կէսին եւս։

1826-էն մինչեւ իր մահը Թուպինկրնի դասախօս եւ Թուպինկրնի աստուածա-

բանութեան դպրոցի հիմնադիր Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուրը (1792-1860) Ճորճ Ուիլհելմ Ֆրետրիխ Հեկելի թաւալումի տեսակէտը կ՝օգտագործէր Նոր Կտակարանի քննադատութեան համար։ Ան մեծ նպաստ կը բերէր եկեղեցւոյ պատմութեան, պատմագրութեան եւ պատմա-քննադատական աստուածաբանութեան։ Ան պատճառականութեան եւ գերբնականութեան միջեւ ընտրութիւն կատարելը կը մերժէր ու անոնց մէջ գտնուող հակաթէզը կը պաշտպանէր։ 1831-ին ան լոյս կ՝ընծայէր Կորսնթոսի եկեղեցւոյ մէջ գտնուող խմբակներուն առնչուած աստուածաշնչական մեկնութիւնները, որոնց կը յաջորդէին այլ մեկնութիւններ ու իր շուրջ բազմաթիւ աշակերտներ կը խմբուէին։ 1835-ին ան Ճորճ Ուիլհելմ Ֆրետրիխ Հեկելի դրոյթը կ՝որդեգրէր եւ Նոր Կտակարանի պատմական զարգացումը թէզ-հակաթէզ-համաթէզ դրոյթով կը մեկնէր։ Ան նաեւ Եոհան Սալոմօ Սեմլրի Պետրոսի եւ յուդայականներուն ու Պօղոսի եւ հակա-յուդայականներուն տեսակէտը թէզ-հակաթէզ-համաթէզ դրոյթին կ՝ենթարկէր։ Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուրը կ՝ուսուցանէր, թէ քրիստոնէութիւնը հիմնականօրէն որպէս մեսիական յուդայականութիւն կը սկզբնաւորուէր։ Այս մէկը բոլոր առաքեալներուն պաշտպանած թէզն էր։ Պօղոսի բերած քրիստոնէութիւնը ասոր հակաթէզը կը դառնար եւ Պետրոսեան ու Պօղոսեան տեսակէտները մինչեւ 2-րդ դար իրարու կը բախէին։ Համաթէզը Պետրոսի եւ Պօղոսի հանդէպ հին կաթոլիկ եկեղեցւոյ համահաւասար յարգանքը կը դառնար։

Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուրի ամենէն խնդրայարոյց կէտը եկեղեցւոյ պատմութեան վերատեսութեան մէջ Նոր Կտակարանի գիրքերու գրութեան թուականներուն փոփոխութիւնը կ՝ըլլար։ Ան իր գիտական մօտեցումը կը հիմնաւորէր անոնց մէջ գտնուող համանման դէպքերու զարգացման վարկածով։ Ան կ՝ըսէր, թէ միայն Հռոմայեցիներու, Գաղատացիներու եւ Կորնթացիներու նամակները հարազատօրէն Պօղոսի կը պատկանէին. որովհետեւ, եկեղեցւոյ կեանքը յուզող նոյն հարցերը կը շօշափէին։ Միւս նամակները աւելի ուշ գրուած էին։ Յովհաննու Յայտնութիւնը աւելի կանուխ գրուած էր եւ յուդայական էր։ 1847-ին ան նոյն մեթոդը օգտագործելով Աւետարաններու քննութեան կը նախաձեռնէր։ Ըստ իրեն, Մատթէոսի Աւետարանը յուդայական ըլլալով ամենէն հին աւետարանն էր։ Ղուկասի Աւետարանը հաւանաբար Մարկիոնի Աւետարանին վերախմբագրումն էր։ Մարկոսի Աւետարանը աւելի ուշ գրուած էր։ Յովհաննու Աւետարանը 2-րդ դարու վերջին կէսի աւարտին կը պատկանէր։ Ան կ՝եզրակացնէր, թէ Նոր Կտակարանին մեծ մասը 2-րդ դարուն կը պատկանէր։

Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուրի այս մօտեցումը մեծաթիւ համակիրներ եւ ընդդիմադիրներ կ՝ունենար։ Նոր Կտակարանի արժեւորման այս մօտեցումը օգտակար կը նկատուէր։ Կատարուող վիճարկումները նախնական եկեղեցւոյ գիտութիւնն ու գրականութիւնը կ՝ընդարձակէին։ Ձեռք ձգուած արդիւնքները Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուրի տրուած լաւագոյն պատասխանները կ՝ըլլային։ Կը հաստատուէր, թէ ան նախնական եկեղեցւոյ մէջ Քրիստոսի ունեցած կարեւորութեան ուշադրութիւն չէր դարձուցած։ Ճիշդ էր, որ յուդայական եւ պօղոսեան քրիստոնէութեան մէջ կարեւոր տարբերութիւններ կային. սակայն, քրիստոնէու-

թիւնը միայն այս դիտանկիւնէն արժեւորելը գիտականօրէն ընդունելի չէր կրնար ըլլալ։ Ի վերջոյ, 2-րդ դարուն վերագրուած Նոր Կտակարանի գիրքերը չէին կրնար 2-րդ դարուն պատկանիլ. որովհետեւ, օգտագործելով նոյնինքն Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուըրի քննական մեթոտը, 2-րդ դարուն ոգիին եւ մտածելակերպին չէին համապատասխաններ։

Երբ Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուըր իր քննարկումները կը սկսէր եւ յաջորդ սերունդին ժամանակ, գերման աստուածաբանները գլխաւոր երեք խումբերէ կը բաղկանային։ Մէկ կողմը պատճառականները կային, որոնք 18-րդ դարու աւարտի ներկայացուցիչներուն շարունակութիւնն էին։ Ասոնց մէջ ամենէն նշանաւորն էր Հենրիխ Էպերհարտ Կոթլոպ Փաուլոս (1761-1851), որ 1789-էն սկսեալ Ենայի մէջ կը դասախօսէր եւ 1811-1844-ին Հայտելպերկ կ'անցնէր։ Ան բոլոր գերբնականներուն կը հակադրուէր եւ 1828-ին այս ժամանակաշրջանը բնորոշող ամենէն պատճառական երկը՝ Յիսուսի կեանքը կը հեղինակէր։ Ան կ'ըսէր, թէ Քրիստոս ջուրին վրայէն չէր քալած. այլ, իր աշակերտները մշուշին պատճառաւ սխալ տեսած էին երբ ան ծովեզերքը կը քալէր։ Քրիստոս հինգ հազարը սակաւ կերակուրով կերակրելով ամբոխին մէջ գտնուող շատ ունեցողներուն կ'ուզէր սորվեցնել, թէ իրենց շատ ունեցածը իրեն համար արժէք մը չունէր։ Քրիստոս իրապէս չէր մեռներ. ան գերեզմանին մէջ երկրաշարժի մը հետեւանքով կը վերակենդանանար եւ իր աշակերտներուն կը վերադառնար։

Միւս կողմը ուղղափառները կային, որոնց ամենէն ակնառու ներկայացուցիչն էր Էրնսթ Ուիլհելմ Հենկսթենպերկ (1802-1869), որ 1826-էն մինչեւ իր մահը Պերլինի մէջ կը դասախօսէր։ Ան նախապէս պատճառականութեան ազդեցութեան տակ կը գտնուէր, ապա բարեպաշտներու ղեկավար կը դառնար։ 1840-ին ան լուտերական ուղղափառութեան ջերմ պաշտպանը կ'ըլլար, աստուածաշնչական ներշնչումն ու հեղինակութիւնը ընդգծելով։ Ուղղափառները պատճառական եւ իտէալական տեսակէտները կը մերժէին եւ լուտերական եկեղեցւոյ յատուկ հաւատքն ու կարգ կը փորձէին վերահաստատել։ Այս շարժումը յաճախ քաղաքական պահպանողականութեան հետ կը գործակցէր։ Պերլինի մէջ իրաւագիտութեան դասախօս Ֆրետրիխ Յուլիոս Սթահլ (1802-1861) համամիտ էր անոր։ Մեգլենպերկի մէջ Թէոտոր Քլիֆոթ (1810-1895) եւ Ֆ. Ա. Ֆիլիփի (1809-1892) կ'ընդգծէին, թէ վարդապետութեան բիւրեղութիւնը ճշմարիտ եկեղեցւոյ յայտարար նշանն էր եւ որովհետեւ լուտերական եկեղեցին իր հաւատքի խոստովանութեամբ ամբողջական ճշմարտութիւնը կը դաւանէր, ան էր եկեղեցին։

Այս երկու ծայրայեղութիւններուն միջեւ կը գտնուէր միջնորդող դպրոցը, որ Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախերի ազդեցութեան տակ կը գտնուէր, անոր քրիստոնէական զգացողութեան եւ Քրիստոսի հանչէպ սնուցուած բարեպաշտութեան հետեւելով եւ միաժամանակ Աստուածաշունչի ներշնչման եւ պատմական դրուագներու քննադատութեան բաց միտքով մօտենալով։ Միջնորդող դպրոցի ամենէն նշանաւոր աստուածաբաններէն էր Եոհան Օկուսթ Ուիլհելմ Նէանտրը (1789-1850)։ Ան հրէական ծագում ունէր եւ Տէյվիտ Մենտել կը կոչուէր։ 1806-ին կը մկրտուէր եւ իր նոր ծնունդը խորհրդանշելու համար նոր անուն կը ստանար։

Հայլէի մէջ ան Ֆրետրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախրրի կ՚աշակերտէր եւ անոր միջնորդութեամբ 1813-*ին Պերլինի մէջ դասախօսելու կը հրաւիրուէր ու մինչեւ իր մահը նոյն պաշտօնը կը վարէր։ Եոհան Օկուսթ Ուիլհելմ Նէանտրը եկեղեցւոյ պատմութեան վրայ կը կեդրոնանար եւ նկատառելի աշխատութիւններ լոյս կ՚ընծայէր։* 1826-*ին ան կը հրատարակէր իր* Քրիստոնէական կրօնի եւ եկեղեցւոյ պատմութիւն *շարքին առաջին հատորը եւ մինչեւ իր մահը զայն յաջորդական հատորներով կը ճոխացնէր։ Ան սկզբնաղբիւրներու խոր գործածութեամբ ցոյց կու տար, թէ եկեղեցւոյ պատմութիւնը աստուածային կեանքին ներթափանցումն էր մարդկային կեանքին մէջ։ Այս կեանքը անհատներով կը ցոլար. հետեւաբար, իր գործը կենսագրական բնոյթ կը կրէր։ Իր գործին խոցելի երեսը անհատներու գերազդեցութեան շեշտադրումն էր, յարաբերաբար եկեղեցւոյ հաւաքական կեանքին։ Սակայն, ան կը յաջողէր եկեղեցւոյ պատմութեան նոր տարածք տալ։ Ան իր աշակերտներուն հետաքրքրութիւնը կը սրէր, շնորհիւ իր գրեթէ մանկունակ քրիստոնէական վստահութեան։ Ան յաճախ կը կրկնէր, թէ աստուածաբանը սրտով կը գործէր։ Ան իր շրջապատէն մեծապէս կը սիրուէր։*

Նման ազդեցութիւն կը ներգործէր նաեւ Ֆրետրիխ Օկուսթ Կոթրու Թոլագ (1790-1877), *որ* 1823-*ին Պերլինի մէջ կը դասախօսէր եւ ապա* 1826-*էն մինչեւ իր մահը Հայլէ կ՚անցնէր։ Ան թէեւ բարեպաշտութեան կը համակրէր, սակայն քննադատական ոգիով կը մօտենար հարցերուն եւ Գրիսթիան Ուլֆի օրերէն պատճառականութեամբ տիրապետուած Հայլէն* 19-*րդ դարը բնորոշած աւետարանչականութեան կը դարձնէր։ Ան նշանաւոր քարոզիչ էր։ Անգլիացի եւ ամերիկացի ուսանողներուն հանդէպ ան շատ բարեացակամ էր։ Աստուածաբանական գետնի վրայ ան կը մերժէր մեղքի, վերածնունդի, անկումի եւ սկզբնական մեղքի իտէալական բանաձեւերը։*

Միջնորդող դպրոցի երրորդ կարեւոր ներկայացուցիչը եւ աստուածաբանականօրէն ամենէն յատկանշականը Իսագ Օկուսթ Տորնրրն (1809-1884) *էր։ Ան* 1827-1832 *Թուպինկընի մէջ ուսանող էր եւ* 1834-*ին՝ դասախօս։ Այլ գերման համալսարաններու մէջ դասախօսելէ ետք, ան* 1862-*էն մինչեւ իր մահը Պերլինի մէջ դասախօս կ՚ըլլար։ Անոր առաջին ամենէն նշանաւոր երկերէն մին էր* 1839-*ին լոյս տեսած* Քրիստոսի անձին վարդապետութիւնը։ *Իր աստուածաբանութեան վերջնական սահմանումը կը գտնենք* 1879-1881-*ին լոյս ընծայած* Հաւատքի վարդապետութիւններու դրոյթը *երկին մէջ։ Իսագ Օկուսթ Տորնրրնի համաձայն, աստուածաբանութիւնն ու իմաստասիրութիւնը սերտօրէն իրարու առնչուած էին, սակայն իւրաքանչիւրը իւրայատուկ պատմական հոլովոյթի կը հետեւէր։ Քրիստոնէական հաւատքը քրիստոնէական գիտակցութեան մէջ էր, որ Աստուածաշունչին մէջ արձանագրուած եւ քրիստոնէական պատմութեամբ բիւրեղացած հոգեւոր փորձառութեամբ կ՚արտայայտուէր։ Քրիստոնէական վարդապետութեան սիրտը մարդեղացումն էր, որուն միջոցաւ Քրիստոս ցոյց կու տար, թէ ինչ էր Աստուած եւ մարդկութիւնը ինչ պիտի ըլլար։ Իսագ Օկուսթ Տորնրրն Մեծն Բրիտանիոյ եւ Ամերիկայի մէջ եւս մեծ ազդեցութիւն կ՚ունենար։*

Միջնորդող դպրոցի յատկանշական արտայայտութիւններէն կ՚ըլլար Էրլան-

կէնի աստուածաբանութիւնը։ Ֆրեդրիխ Օկուսթ Կոթրու Թոլագի Հալլէի ուսանողներէն խոր հոգեդարձ ապրած Ատոլֆ Հարլէս (1806-1879) 1833-ին Էրլանկէնի մէջ դասախօս կ՚ըլլար։ Իր ուսուցումները երեք կէտեր կ՚ընդգծէին. փորձառութիւն, Աստուածաշունչ եւ եկեղեցական պատկանելիութիւն։ 1845-ին իրեն յաջորդած Եոհան Գրիսթրն Քոնրատ Հոֆման (1810-1877) անոր վարդապետութեան ամբողջական նեցուկ կը կանգնէր եւ վերածնունդի աստուածաբանութիւնն ու Ֆրեդրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախերի փորձառականութիւնը աստուածաշնչականութեան եւ եկեղեցական պատկանելիութեան կը գուգորդէր։ Ան աստուածաշնչական մեկնութիւններու սխալները սրբագրելու համար աստուածաբանական եւ պատմական մօտեցումները «փրկութեան պատմութեան» տարագով կը ներկայացնէր։ Ան կ՚ըսէր, թէ Քրիստոսի բերած քաւութիւնը Աստուծոյ եւ մարդուն միջեւ յարաբերութիւնները ամբողջապէս կը վերահաստատէր։

Շնորհիւ իրենց քրիստոնէական ջերմ հաւատքին եւ քննադատական զգուշաւորութեան, միջնորդող դպրոցի աստուածաբանները մեծաթիւ հետեւորդներ կ՚ունենային։ Սակայն, միջնորդութեան մօտեցումը 19-րդ դարու մտաւորական յեղափոխութիւններուն չէր դիմանար եւ Գերմանիոյ մէջ նոր ուղղութիւններ տիրական կը դառնային։

Տէյվիտ Ֆրեդրիխ Սթրաուս (1808-1874), Թուպինկընի 27 տարեկան դասախօսը, այս ժամանակաշրջանի գերման աստուածաբանութեան կոթողական երկը կը հեղինակէր։ Ան հեկելեան իմաստասիրութեան հետեւորդ էր։ Ան Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուրրի եւ Հռոմի նախնական պատմութեան առասպելական մեկնութիւն տուած Պարթհոլտ Ճորճ Նիպրրի (1776-1831) տեսակէտներուն եւս ծանօթ էր ու զանոնք Քրիստոսի կեանքին կը համապատասխանեցնէր։ Ան կ՚ըսէր, թէ այլ պատմական դէպքերուն նման, Քրիստոսի կեանքը եւս մարդկային շրջագիծի մէջ պէտք էր դիտուեր։ Աւետարաններէն Յովհաննէսի աւետարանը ամենէն ուշ գրուածն ու նուազ պատմական արժէք ունեցողը կը նկատէր, իր օրերու Նոր Կտակարանի քննադատներէն տարբերելով, որոնք Յովհաննէսի աւետարանին նախապատուութիւն կու տային։ Ան առաջին տեղը Մատթէոսի աւետարանին կը վերապահէր, թէեւ կ՚ըսէր, թէ բոլոր աւետարանիչներն ալ Քրիստոսը չէին տեսած։ Հրաշքները անկարելի էին, թէեւ աւետարանները լեցուն էին անոնցմով։ Պատճառական ինչպէս նաեւ գերպատճառական մեկնութիւնները կը մերժէր։ Իր տուած միակ բացատրութիւնը այն էր, թէ Քրիստոսի կեանքը առասպելախառն էր։ Առասպել ըսելով ան կը հասկնար, թէ գաղափար մը որպէս պատմական դէպք կը յայտնուէր։ Նոր Կտակարանի հեղինակները Յիսուսի կեանքը Հին Կտակարանի մարգարէութեան հետեւողութեամբ մեկնած էին։ Այդ օրերու մարդիկը հրաշագործ Մեսիա մը կը սպասէին, Հին Կտակարանի մարգարէութեան կատարումը կը փափաքէին տեսնել եւ մահուան յաղթանակը Աստուծոյ հետ միութեան մէջ կը գտնէին։ Այս բոլորը Քրիստոսի մէջ անձնաւորուած էին։ Յիսուս ապրեցաւ. սակայն, Նոր Կտակարանի Քրիստոսը առասպել մըն էր։

Տէյվիտ Ֆրեդրիխ Սթրաուսի գիրքը սուր հակամարտութիւն կը յառաջացնէր։ Ան Գերմանիոյ ուղղափառ, պատճառական եւ միջնորդական բոլոր աստուածա-

բաններուն վրայ կը յարձակէր։ Ան աստուածաբանական բոլոր պաշտօններէ կը գրկուէր եւ դառն կեանք մը կ՚ապրէր։ Սակայն, անոր գործը Քրիստոսի կեանքը նոր հասկացողութեան մակարդակի կը բարձրացնէր եւ կրօնական մասնագիտութեան յարգանքին կ՚արժանացնէր։ Երկու հիմնական քննադատութիւններ կը կատարուէին իր մօտեցման գծով. առաջին, կամ եկեղեցին յաւելեալ արժէք տուած էր Քրիստոսի եւ կամ, երկրորդ, Քրիստոս եկեղեցւոյ գլուխն էր։ Ըստ Տէյվիտ Ֆրետրիխ Սթրաուսի առաջին կէտը ճիշդ էր. սակայն, աստուածաբանականօրէն երկրորդը աւելի տոկուն կը դառնար։ Ալպերթ Շուայցրը (1875-1965), իր 1910-ին գրած Պատմական Յիսուսի փնտռտուքը նշանաւոր երկով պիտի հաստատէր, թէ երկրորդ տեսակէտը ճիշդ էր։

19-րդ դարու վերջին շրջանին աստուածաբանութեան եւ նախնական եկեղեցւոյ պատմութեան մեկնութեան մէջ Գերմանիայէն ներս ամենէն շատ ազդեցութիւն ներգործողը Ալպրեխթ Ռիթսգլը (1822-1889) կ՚ըլլար։ Ան ազատամիտ եւ կրօնական ու բարոյական դատողութեան տէր աստուածաբան էր եւ Լուտերի արդի ուսումնասիրութեան ռահվիրան կը հանդիսանար։ Երբ հեկելեան մօտեցումները սկսած էին այլեւս մերժելի դառնալ, Ալպրեխթ Ռիթսգլ կը յաջողէր ջատագովական նոր համադրութիւն մը բերել քրիստոնէական հաւատքին եւ նոր գիտութեան միջեւ, գիտական եւ պատմական ուսումնասիրութիւններու միջոցաւ։ Ան նախապէս Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուրրի հետեւորդ էր. սակայն, անկէ կը հեռանար երբ 1857-ին իր Հին կաթոլիկ եկեղեցւոյ ծագումը երկին երկրորդ հրատարակութիւնը լոյս կ՚ընծայէր։ Ան կ՚ըսէր, թէ Ֆերտինանտ Գրիսթիան Պաուրրի հեկելեան պետրոսեան թէզը եւ պօղոսեան հակաթէզը բաւարար չէին նախնական եկեղեցւոյ աճումը բացատրելու համար։ Տարբերութիւններ կային. սակայն, Յիսուսի շնորհիւ, բոլոր կողմերն ալ հիմնական միութեան մէջ կը գտնուէին։ Նախնական քրիստոնէութիւնը երկու հակադիր խումբերու բաժնելը ճիշդ չէր. զանազան խմբակներ գոյութիւն ունէին եկեղեցւոյ մէջ։ Քրիստոնէութիւնը կը ծնէր կրօնական, իմաստասիրական եւ հաստատութենական գաղափարներով լեցուն շրջանակի մը մէջ։ Հին կաթոլիկ եկեղեցւոյ աստուածաբանութիւնը մանաւանդ հեթանոսները քրիստոնէական ճշմարտութիւններով կը թրծէր։ Քրիստոնէական նախնական համայնքն ու պատմական Յիսուսը հասկնալու համար, ան պատմական քննադատութեան բոլոր կարելիութիւններուն օգտագործումը կը քաջալերէր։ Քրիստոսի կեդրոնական դերն ու առաջին դարու եկեղեցւոյ դիմագիծը ընդգծելով, ան Ամերիկայի եւ Եւրոպայի մէջ բողոքական մտաւորականներու ժողովրդականութիւնը կը շահէր։

1846-ին Ալպրեխթ Ռիթսգլը կը սկսէր Պոննի մէջ դասախօսել։ 1864-ին Կոթինկրն կ՚անցնէր եւ մինչեւ իր մահը հոն կը մնար։ Հոս էր, որ 1870-1874-ին ան լոյս կ՚ընծայէր իր աստուածաբանական եռահատոր գլխաւոր երկը՝ Արդարացման եւ հաշտութեան քրիստոնէական վարդապետութիւնը։ Ան փոքրաթիւ ուսանողներ կ՚ունենար. սակայն, իր գրութիւնները մեծ արձագանգ կը գտնէին։

Ալպրեխթ Ռիթսգլը մեծապէս կ՚ազդուէր Էմմանուէլ Քանթի բարոյականութեան ուսուցումէն եւ իմացական գիտութեան բացարձակութեան մերժումէն ու

Ֆրեդրիխ Տանիէլ Էրնսթ Շլերմախերի կրօնական զգացողութեան վարդապետութենէն։ Թէեւ վերջինին մասին վերապահութիւն կը յայտնէր, ըսելով, թէ ան շատ անհատական էր։ Իրաւ զգացողութիւնը չէր կրնար անհատական ըլլալ, այլ քրիստոնէական համայնքին՝ եկեղեցւոյ կը պատկանէր։ Առաւել, այս զգացողութիւնը վերացական գիտութիւն մը չէր կրնար ըլլալ, այլ գործնականօրէն պէտք էր առնչուեր Աստուծոյ եւ կրօնական համայնքին, մեղքին եւ փրկութեան։ Արդ, բնական կամ վերացական իմաստասիրական աստուածաբանութիւնը արժէք չունէր։ Իմաստասիրութիւնը, ինչպէս Արիստոտէլ կ՚ըսէր, մեզ առաջին պատճառին կը տանէր. սակայն, ան սիրող Հայրը չէր կրնար ըլլալ։ Միայն Քրիստոս կրնար այս յայտնութիւնը բերել մեզի։ Քրիստոսի առաջին աշակերտները այս յայտնութիւնը կ՚ապրէին։ Հին Կտակարանը, որ ասոնց կրօնական ենթահողը ցոյց կու տար եւ մանաւանդ Նոր Կտակարանը, որ ասոնց Քրիստոսի ու անոր աւետարանին զգացողութիւնը կ՚արձանագրէր մեծ արժէք կը ներկայացնէին։ Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ արձանագրուած կրօնական զգացողութիւնը հաստատելու համար ներշնչումը նախապայման չէր. պատմական հետազօտութիւնը բաւարար էր։

Թէեւ Ալպրեխթ Ռիթսգլ իմաստասիրութեան օժանդակութիւնը կը մերժէր քրիստոնէական ճշմարտութեան հասնելու իր ճիգին մէջ, սակայն իմաստասէր Ռուտոլֆ Հերման Լոթցի (1817-1881) գիտութեան դրոյթը կ՚օգտագործէր։ Ռուտոլֆ Հերման Լոթց, Էմմանուէլ Քանթին նման, կ՚ըսէր, թէ իրերը չէինք կրնար ճանչնալ այնպէս ինչպէս անոնք ինքն ըստ ինքեան կան. սակայն, ան կը յաւելուր, թէ անոնք իրենց յատկանիշերով կամ գործունէութիւններով կը ճանչցուէին։ Քարերով պատուած մայթ մը յստակօրէն մայթ մըն էր. իսկ մրջիւններուն համար քարերուն միջեւ գտնուող հողը կրնար որպէս տուն ծառայել։ Ինչ որ վերացականօրէն կար իմ գիտութեանս օգտակար չէր։ Եթէ իմ գիտութիւնս իմ տեսածիս յատկանիշերով ազդէր ընթացքիս, այն ատեն ան ուղղիչ արժէք կ՚ունենար։ Արդ, Ալպրեխթ Ռիթսգլ կ՚եզրակացնէր, թէ անոնք որոնք քրիստոնէական առաջին համայնքին մէջ Քրիստոսի հետ շփման մէջ կը մտնէին, անոնց համար ան Աստուծոյ սիրոյն իրաւ յայտնութիւնն էր եւ իր չարչարալից կեանքով մեղաւոր մարդկութիւնը Աստուծոյ հետ կը հաշտեցնէր եւ աշխարհի հոգեւոր տէրն ու Աստուծոյ թագաւորութեան հիմնադիրը կը դառնար։ Որպէս այսպիսին Քրիստոս ճշմարտապէս կը ճանչցուէր. սակայն, երբ հարցադրենք, թէ ան նախագո՞յ էր, երկո՞ւ բնութիւն ունէր կամ Ս. Երրորդութեան անձերէն մի՞ն էր, նախնական եկեղեցւոյ փորձառութիւնը չէր կրնար պատասխանել, իսկ իմաստասիրութիւնը միայն կրնար հաստատել կամ մերժել։ Քրիստոսի ինչ ըլլալուն եւ ինչ արժէք ունենալուն գիտակցութիւնը մարդոց մէջ հաւատք կ՚արթնցնէր. այս հաւատքը Քրիստոսով Աստուծոյ հանդէպ մարդոց ունեցած վստահութիւնն ու սէրն էր։ Այս մէկը ներողութեամբ եւ մեղքերու քաւութեամբ կ՚իրագործուէր, որ արդարացումով մարդկութեան եւ Աստուծոյ միջեւ եղած պատուարը կը խորտակէր, նոր յարաբերութեան հաստատումով Աստուծոյ հանդէպ վստահութիւն կը ներշնչէր եւ կեանքի փորձութիւնները համբերութեամբ, խոնարհութեամբ եւ աղօթքով կը

յաղթահարէր։ Առաւել, Աստուծոյ հետ հաստատուած այս նոր յարաբերութիւնը կ՚արտայայտուէր Աստուծոյ կամքը կատարելով եւ Աստուծոյ թագաւորութեան կեանքը ապրելով։ Քրիստոնէական կեանքը ընկերային կեանք էր. արդ, փրկիչը, փրկուածը եւ փրկուած համայնքը իրարմէ անբաժան էին։ Աւետարանը երկու շեշտադրումներ կը կատարէր. առաջին, արդարացում եւ հաշտութիւն. երկրորդ, Աստուծոյ թագաւորութիւն։ Ալպրեխթ Ռիթշլի համաձայն, փրկութեան այս գաղափարները հետագայ եկեղեցւոյ կեանքին մէջ միայն Լուտեր ամենայն յստակութեամբ բանաձեւած էր։

Ալպրեխթ Ռիթշլի գլխաւոր հետեւորդներէն կ՚ըլլային Ուիլհելմ Հերման (1846-1922) *եւ Ատոլֆ Հարնագ* (1851-1930)։ *Ազատական աստուածաբանութեան ջատագով Ուիլհելմ Հերման Մարպուրկի մէջ աստուածաբանութիւն կը դասախօսէր։ Ատոլֆ Հարնագ ազատականութեան վրայ մեծ ազդեցութիւն կը գործէր, եկեղեցւոյ պատմութեան մասնագէտներուն իշխանն էր եւ Պերլինի մէջ կը դասախօսէր։ Իր կոթողական երկը* Վարդապետութեան պատմութիւն*-ն էր, որուն անգլերէն հրատարակութիւնը եօթը հատորով լոյս կը տեսնէր* 1894-1899*-ին։* 1901*-ին լոյս ընծայած իր* Ի՞նչ է քրիստոնէութիւնը *երկով ան ազատական աստուածաբանութեան դասական սահմանումը կը կատարէր։* 19*-րդ դարու աւարտին եւ* 20*-րդ դարու սկիզբը Ալպրեխթ Ռիթշլի գիտական ոգին, բարեպաշտութիւնն ու ճշմարտութեան որոնումը մեծ ժողովրդականութիւն կը վայելէին Գերմանիոյ, Անգլիոյ եւ Ամերիկայի մէջ։*

1890*-ականներուն կրօններու պատմութեան դպրոցը Ալպրեխթ Ռիթշլի դպրոցին մարտահրաւէր կը կարդար։ Ան քրիստոնէութիւնը կ՚ուսումնասիրէր յարաբերաբար Մերձաւոր Արեւելքի այլ կրօններուն։ Այն ինչ որ Ալպրեխթ Ռիթշլի կատարած էր քրիստոնէական վարդապետութեան զարգացումը քննարկելու համար, կրօններու պատմութեան դպրոցը նոյնը կը կատարէր քրիստոնէութեան ծագումը ուսումնասիրելու համար եւ կ՚ըսէր, թէ Ալպրեխթ Ռիթշլի այս երեսը բաց թողած էր։ Էրնսթ Թրոյէլտշ* (1865-1923) *կրօններու պատմութեան դպրոցի ամենէն նշանաւոր դէմքն էր, որուն ամենէն յատկանշական երկն էր* 1912*-ին լոյս տեսած* Քրիստոնեայ եկեղեցիներու ընկերային ուսուցումները։

"A History of The Christian Church"
N. Y. (1985) - Williston Walker

Թրգմ.՝ ՆԱՐԵԿ ԱՐՔ. ԱԼԵԷՄԷԶԵԱՆ

(*Շար.* 107)

ՀՄԱՅԻԼԻ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

Հմայիլները, իբրեւ ձեռագրային կամ տպագրային ստեղծագործութիւն, կարելի է նկատել հայկական արուեստի մէջ իւրայատուկ անդաստան մը։ Եւ այդ արուեստի յատուկ անդաստան ըլլալը կ՚արժեւորուի այն իրողութեամբ, թէ անոր ստեղծագործութիւնը դարերու ընթացքին տարածուած եւ զարգացած է։ Ճիշդ է, որ մեծ վաստակ չէ գտած, ինչպէս ձեռագիրներն ու տպագիրները, բայց պէտք չէ անտեսուի անոր ունեցած դերն ու արուեստը հայ դպրութեան եւ հաւատացեալ ժողովուրդին մէջ։ Հմայիլները առաւել ձեռնտու եղած են եւ ժողովուրդի կեանքին հետ սերտօրէն կապուած, քան՝ ձեռագիր աւետարանները, ժամագիրքները կամ շարակնոցները։ Կարելի է ըսել, թէ անոնք կը պահպանուէին հաւատացեալ ժողովուրդին կողմէ, իսկ աւետարանները, շարակնոցները եւ ժամագիրքները՝ եկեղեցիներուն։ Բնականաբար, աւելի երկար ժամանակ կ՚ենթադրէ աւետարան մը կամ ժամագիրք մը պատրաստելը, քան՝ հմայիլ մը եւ այդ պատճառով հմայիլները աւելի ձեռնտու էին ժողովուրդին մէջ։ Սակայն, աւելի ուշ ժամանակներուն, հմայիլներուն դերն ու իմաստը նուազած է։

Կիլիկիա Թանգարանէն ուրիշ հմայիլ մը, իր ստեղծագործութեամբ եւ իւրայատկութեամբ կը վկայէ հմայիլին իբրեւ արուեստ զարգացման իրականութիւնը։ Զարգացում ըսելով կը հասկնանք, նոր ստեղծագործութիւններով եւ կամ նոր մտքերով ծաղկեցնել հմայիլը։ Եւ այդ զարգացումը տեղի կ՚ունենայ կա՛մ աղօթքներուն, կա՛մ մանրանկարչութեան (մանրագարդերու) եւ կա՛մ ընդհանուր կազմին մէջ։ Սոյն հմայիլի զարգացման պարագային իւրայատկութիւնը կը կայանայ իր ընդհանուր կազմի ձեւին մէջ։ Սակայն, հմայիլի վրայ շատ մը երեւոյթներ մեզ մտածել կու տան, թէ մեզի հասած հմայիլին այսօրուան կազմը իր նախնական կերպարը չի ներկայացներ։ Այլ խօսքով՝ զգալի է, թէ աւելի ուշ ուրիշ փոքր թերթեր կամ բաժիններ փակցուած են հմայիլին վրայ, որոնք շատ հաւանաբար պատկանած են ուրիշ հմայիլի մը։

*

* *

Տիգրանակերտի մէջ, 1808-1809*-ին պատրաստուած այս հմայիլը*[1] *կը սկսի գրաւիչ ստեղծագործութեամբ մը։* 43 *կլոր թղթիկներ, որոնցմէ* 6*-ը՝ հրշտակներու դէմքեր, իսկ* 37*-ը՝ աղօթքներ, որոնք միասնաբար ծաղկաձեւ մեծ կլոր մը ստեղծած են։ Իւրաքանչիւր թղթիկ ունի գրուած արաբական թիւ մը, որպէսզի աղօթք-*

[1] Նուէր «Կիլիկիա» թանգարանին 2001 թուականին, Նիւ Եորքէն Օրդ. Արաքսի Պալագեանի կողմէ։

ներու յաջորդականութիւնը յստակ ըլլայ։ Կարգ մը թղթիկներու վրայ տեղ գտած են Ս. Ներսէս Շնորհալիի «Հաւատով Խոստովնիմ» աղօթաշարքէն հատուածներ, սակայն ամբողջական չեն։ Օրինակի համար. թիւ մէկ նշումով հրեշտակը կը սկսի «զգայրանոք իմովք եւ ամենայն անդա» բառերով, որ «Հաւատով Խոստովանիմ»ի 8-րդ աղօթքէն բաժին մըն է՝ «Քննող Գաղտնեաց...»ը։ Թերթիկին վրայ գրուածը աղօթքին մի միայն վերջին տասը բառերն են։ Այս իրողութիւնը կը հաստատէ, թէ շատ մը թերթիկներ ինկած են հմայիլէն։ Իսկ միւս աղօթքները, որոնք տարբեր աղօթքներ են, նոյնպէս կիսատ բաժիններ ունին։ Օրինակ. թիւ մէկ նշումով թղթիկ մը կը կրէ հետեւեալ բառերը. «առնեմ քեզ յաւուրս զքո յարմարեալ տաղաւարս պահպանաւ ոգւոյս՝ որ ի սմին. զի»։ Թղթիկներու այս փունջը այնքան ալ դիւրաւ կարելի չէ ընթերցել, որովհետեւ իրար վրայ կուտակուելով, մէկը միւսին հանգիստ ընթերցելու արգելք կը հանդիսանայ եւ կը դժուարացնէ թղթիկներու յաջորդականութիւնը պահել. թէ՛ աղօթքները իրար միջեւ անցած են եւ թէ շատ մը թղթիկներ ինկած են։ Սակայն, այս աղօթքներուն հիմնական նպատակը եղած է, թուղթին վրայ «ամրացնել» աղօթքի զօրութիւնը, որովհետեւ հմայիլին դերը պահպանել է հաւատացեալը զանազան տեսակի փորձանքներէ։

Հետաքրքրական երեւոյթը հմայիլին այս ծաղկաձեւ բաժինին այն է, որ այս կլորներու մէջ առնուած աղօթքները հրեշտակներու թեւերուն տպաւորութիւնը կու տան։ Կարելի է ըսել, թէ այդ կլորները իբրեւ թեւեր ստեղծուած են, որոնց ուժականութիւնը իրենց կրած աղօթքներուն մէջն է։ Այս միտքին առաւել քաջալերող գաղափարը հետեւեալն է. մեր քրիստոնէական կեանքին մէջ ոգեղէն պահապանները կը նկատուին հրեշտակները, հետեւաբար այս հմայիլին մէջ ոգեղէն պահպանողները մարմնաւորուած են թղթէ պահպանակով՝ հմայիլով։

Ինչպէս վերեւ նշեցի, թէ շատ մը թղթիկներ աւելի ուշ անտեղի փակցուած են անյայտ անձնաւորութեան մը կողմէ. անոնցմէ մէկն է՝ այս ծաղկաձեւ թղթիկներուն կեդրոնը փակցուած տպագիր սրբապատկերը։ Այս տպագիր սրբապատկերին մէջ ներկայացուած է Կաթոլիկ եկեղեցւոյ սուրբերէն՝ Ս. Թերեզա Ատիլացին[2], որ կարելի է ճանչնալ նեռը սրտին պատկերով։

Ծաղկաձեւ թղթիկներուն կը յաջորդէ երկար թուղթ մը, որուն վրայ աղօթքները կը շարունակուին։ Հմայիլին ընդհանուր չափն է, 3 մեթր 87 սանթիմեթր երկայնք եւ 4,7 սանթիմեթր լայնք։ Անոր գրչաձեւն է՝ նոտրագիրը, իսկ օգտա-

[2] Ս. Թերեզա ծնած է 1515-ին Ատիլա (Սպանիա), մահացած՝ 1582-ին եւ սրբացուած՝ 1622-ին։ (Տե՛ս http://www.britannica.com/EBchecked/topic/587885/Saint-Teresa-of-Avila)

գործուած գոյներն են՝ սրճագոյնը, կապոյտը եւ կարմիրը։

Ծաղկաձեւ թղթիկներուն անմիջապէս յաջորդող բաժինը (89,5 սմ), բոլորովին տարբեր հատուած մը կը թուի՝ իր գոյներով ու ոճով։ Հմայիլին գրեթէ ընդհանուր կազմը միագոյն է, բացի այս բաժինէն, որ կլորներու մէջ առնուած աղօթքներուն շուրջ մուգ կապոյտ գոյնը կը պարունակէ, իսկ կլորներուն մէջ օգտագործուած է կարմիր գոյնը։ Երկու պատճառներ կան, որոնք այս հատուածը կը կապեն կամ կը ներդաշնակեն ընդհանուր հմայիլին հետ.- ա) Նոտրագիր գրչաձեւն ու կլորի մէջ առնուած աղօթքները, բ) Կարգ մը կլորներու մէջ պարունակուած Ս. Ներսէս Շնորհալիի «Հաւատով Խոստովանիմ»-ի աղօթքները։ Հաւանաբար դժուար է հաստատել, թէ այս հատուածը չէ պատկանած հմայիլին, բայց միեւնոյն ժամանակ կարելի է ենթադրել, թէ այս մէկը եւս հմայիլին կցուած կիսատ բաժին մըն է։

Նոյն այս հատուածին կեդրոնական բաժինին վրայ փակցուած է ծաղկաձեւ կլոր աղօթքներուն ոճով եւ թուղթին տեսակով գեղեցիկ «ծաղիկ» մը։ Այս «ծաղիկ»ին կեդրոնը գծուած է հրեշտակի դէմք մը, ճիշդ սկիզբի հրեշտակներուն ոճով։ Հրեշտակի դէմքին շուրջ կան 6 փոքր կլորներ, որոնցմէ 3 հատ ուրիշ կլորներ դուրս եկած են՝ աղօթքներու բովանդակութեամբ։ Վստահաբար, միւս երեք մեծ կլորները ինկած են, որովհետեւ նման անհամաչափ պատկեր մը տաճեւ է։ Այս կլորները, որոնք աղօթքներ կը պարունակեն, եւ որոնք պէտք է վեց հատ ըլլան եւ բայց փրթած են, կը խորհրդանշեն հրեշտակին վեց թեւերը։ Իսկ վեց դեւեր ունեցող հրեշտակները կը կոչուին Սերովբեներ եւ կամ Քերովբեներ, որոնք Եսայի մարգարէի տեսիլքով[3], մեզի ծանօթ են իբրեւ Աստուծոյ մօտ կանքնող հրեշտակներ։ Այս ստեղծագործութիւնը կը վերահաստատէ վերեւ նշուած կլորներուն իբրեւ դեւեր տպաւորած երեւոյթը։

Յաջորդող հատուածը կը ներկայացնէ 4 սուրբերու տպագիր նկարներ, որոնք անչատ-անչատ կտրուած են գիրքէ մը կամ այլ որեւէ թուղթէ եւ հմայիլին վրայ տակ-տակի փակցուած։ Ստորեւ կարգով կը ներկայացնեմ պատկերներուն սուրբերը.

- Ս. Պենետիկտոս[4], որուն պատկերը յայտնի է ձեռքը բռնած եպիսկոպոսական գաւազանով, իսկ միւս ձեռքը՝ իր «Օրէնք» գիրքով։
- Հայր Յովսէփ (Յիսուսի հայրը), որ նկարներու մէջ յայտնի է ձեռքը բռնած երեք մեխակներով[5]։
- Ս. Ղուկաս Աւետարանիչ, որ նշանաւոր է թեւաւոր ցուլի պատկերով։
- Երանելի Ս. Օգոստինոս[6], գիրքը ձեռքին։

Գունաւոր հատուածն ու այս սրբապատկերներու շարքը միացնող պարապու-

---

[3] Տե՛ս Եսայի 6.2։

[4] Ս. Պենեդիկոտոս (480–543/547), ծնած է Իտալիոյ Նուրսիա քաղաքին մէջ։ 1980-ին, Յովհաննէս-Պօղոս Բ.-դ Կաթոլիկ Պապին կողմէ կը սրբադասուի։ (Տե՛ս http://www.catholic.org/saints/ saint.php?saint_id=26)։

[5] Երեք Մեխակներուն նշանակութիւններն են. կեանք, անուշահոտութիւն եւ գեղեցկութիւն։

[6] Երանելի Ս. Օգոստինոս (354–430), ծնած է Նումիտիա։

թեան վրայ, ճիշդ վերեւ գծագրուած ոճով հրեշատակի դէմք մը նկարուած է, որուն գիծերը թէ՛ գունաւոր հատուածին եւ թէ սրբապատկերներու հատուածին վրայ անցած են։ Այս մէկը ենթադրելի նշան մը կրնայ ըլլալ, թէ գունաւոր հատուածը աւելի ուշ պատրաստուած է սկիզբի ծաղկաձեւ բաժինէն։

Շատ մը հմայիլներու վրայ կը հանդիպինք սաղմոսներու, աղօթքներու կամ շարականներու, որոնք իրենց նախնական հորիզոնական ուղղութեամբ գրչութենէն դուրս եկած են, եւ ի գեղեցկութիւն հմայիլին՝ շեղակի գրուած են։ Այս շեղակի գրութեան ձեւը, որ որոշ բացութիւն մը կ՚ունենայ տողերու միջեւ, առիթ տուած է ծաղկողներուն այդ բացութիւններու մէջ ծաղկանախշերով եւ կամ այլ մանրանախշերով հարստացնելու հմայիլը։

Գունաւոր մասէն ետք, հմայիլը միօրինակութիւն մը կը պահէ՝ աղօթքներ շեղակի գրութեամբ եւ տպագիր սրբապատկերներ իրար յաջորդելով։ Այս բաժինն է, որ կը տպաւորէ ուսումնասիրողը, թէ հմայիլի հիմնական բաժինը եղած է, եւ ապա միւս բաժինները՝ աւելցուած։

Շեղակի գրուածքով աղօթքէն ետք, ներկայացուած են երկու սրբապատկերներ.

- Ս. Անտոն Պատուացին[7], *որ նշանաւոր է Յիսուս մանուկը ձեռքին պատկերով։*
- Մարիամ Մագքաղենացի, *որ կարգ մը նկարներուն մէջ գանկն ու խաչը պատկերուած են։*

Շատ մը արեւելեան քրիստոնեայ ժողովուրդներու մէջ «Տէր Ողորմեա» աղաչանքը լայն տեղ գտած է։ Այնքան սրտամօտիկ եղած է, որ ԺԸ.-րդ դարուն, Սիմոն Ա. Երեւանցի Կաթողիկոսը զայն ներառած է Ս. Պատարագի արարողութեան մէջ։ Մինչեւ այսօր, սէրն ու կապուածութիւնը կը մնայ «Տէր Ողորմեա»ին հանդէպ, ըլլայ անիկա եղանակաւոր կամ ոչ։ Յաճախ տարեցները կը թելադրեն ուրիշներուն կամ իրենց զաւակներուն, որպէսզի 52 անգամ կրկնեն (տարին 52 շաբաթ ըլլալուն թիւով), կամ 40 անգամ, եւայլն։ Նոյն մօտեցումն ու հաւատքը կը հանդիպինք այս հմայիլին վրայ, ուր շեղակի ձեւով գրուած են 183 անգամ՝ երկու հատուածով։ Առաջին հատուածին վրայ 88 անգամ գրուած է, իսկ երկրորդին՝ 95։ Թիւը խորհրդանշական թիւ մը չի ներկայացներ, այլ տեղի համապատասխան գրուած են։

Սակայն այս երկու «Տէր Ողորմեա»ներու հատուածին միջեւ կան երկու տպագիր սրբապատկերներ, որոնք ստորեւ կը ներկայացնեմ.

- Ս. Տոմինիք[8], *որ Տոմինիքեան միաբանութեան յատուկ հանդերձով, մագի կտրուածքով եւ երբեմն արեւու նշանով յայտնի է պատկերներու մէջ։*

---

[7] Ս. Անտոն Պատուացին (1195-1231), ծնած է Պատուա (Փորթուկալ)։ Ֆրանչիսկեան միաբանութեան մաս կազմած է, իսկ 1232-ին սրբացուած։ (Տե՛ս http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27415/ Saint-Anthony-of-Padua)։

[8] Ս. Տոմինիք (1170-1221), ծնած է Գալարուէկա Calaruega (Սպանիա)։ Ան հիմնադիրն է Տոմինիքեան միաբանութեան։ 1234-ին կը սրբադասուի Գրիգոր (Grgory) Թ. Պապին կողմէ։ (Տե՛ս http://www.bartleby.com/210/8/041.html)։

- Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ, *որ պատկերներու մէջ ծանօթ է քուրձի հագուածքով եւ ձեռքին փայտէ երկար խաչով։*

«Տէր Ողորմեա»ներուն կը յաջորդէ ուրիշ աղօթքի հատուած մը՝ չեղակի գրութեամբ, որ շատ հաւանական է ըլլայ սրտաբուխ աղօթք մը հմայիլը պատրաստողին կողմէ։ Հետաքաքրական երեւոյթը աղօթքին մէջ այն է, թէ հայատառ օտար բառեր եւ անուններ կան, որոնք ըստ գրութեան յունարէն եւ դաղմատերէն լեզուով են։ Սակայն, ուրիշ փակցուած կլորներու թուղթ մը բաժնած է այս աղօթքներու հատուածը վերեւ յիշուած «Տէր Ողորմեա» հատուածէն։ Մեծ կլոր մը, որ կը պարունակէ տառերու տուփիկ մը՝ ա-թ տառերով, խառն շարուածքով եւ որմէ դուրս կու գան 3 ուրիշ կլորներ։ Գծուած տուփիկին պարունակութիւնը, որ նոյն ընոյթով կարելի է ուրիշ հմայիլներու վրայ ալ գտնել, կախաղրական թիւերու կամ տառերու հետ առնչութիւն մը ունի։ Հմայիլներու մէջ անոնք յաճախ կը յիշուին «Վասն քաղցրութեան եւ երեսբախտութեան» *խորագրով կամ եզրով։ «Քաղցրութիւն» կամ «երեսբախտութիւն» եզրերը կ՚օգտագործուին, որովհետեւ կախարդութիւնները կը կատարուին, երբ ենթական հանգստութիւն, յաջողութիւն կամ երջանկութիւն, այլ խօսքով՝ «քաղցրութիւն» կը փնտռէ եւ կամ կ՚ուզէ բախտի հանդիպիլ։ Տակաւին, տուփիկին շուրջ աներեւելի կերպով արաբական գիրերու նմանող նշաններ կան, որոնց կախարդական ըլլալը եթադրելի է։*

Ինչպէս վերեւ յիշեցի, նման կախարդական նշաններ ներառնուած են շատ մը հմայիլներու վրայ, որոնց նպատակը եղած է աստուածային աղօթքներով «զինաթափել» կախարդական նշաններու ազդեցութիւնը։ Կախարդական նշանները, որոնք նախապաշարումներ, կրօնքներէ եկած սխալ արտայայտութիւններ եղած եւ ժողովուրդի կեանքի մէջ առօրեայ իրականութիւն դարձած են (մինչեւ այսօր եւս նոյնպէս) ու նոյնիսկ՝ վնաս հասցուցած։ Հմայիլի մէջ անոնց դէմ աղօթքի արձանագրութիւնը եւ այդ նշաններու տեղադրումը, հմայիլին տիրոջմէն ու անոր ընտանիքէն այդ ազդեցութիւններէն հեռու պահելու կամ պաշտպանելու ձեւ մըն էր։ Որովհետեւ յաճախ մարդիկ չէին գիտեր ո՞վ, ե՞րբ, ի՞նչ եւ ո՞ւր կատարուած են կախարդական թուղթեր իրենց վնաս հասցընելու համար, այդ պատճառով կ՚ուզէին ունենալ հմայիլ մը, որուն մէջ բոլոր կախարդական նշանները «ուժաթափ» ըլլան եւ աղօթքով պաշտպանուին։

Հմայիլները նաեւ ուրիշ նորութիւններ կը բանան ուսումնասիրողներուն առջեւ, երբ անոնց մէջ յաճախ չար դեւերու եւ հրեշտակներու անուններ կը գրուին, որոնք Աստուածաշունչին մէջ արձանագրուած չենք գտներ։ Ինչպէս այս հմայիլի աղօթքներու վերջաւորութեան արձանագրուած են հետեւեալ տողերը. «Ի բազուկդ կապէ զայս հրեշտակաց անունքն եւ անվախ գնայ Աստուծով. Կենայէլ, Կենամայէլ, Կենդանամայէլ մարդ(՞) որք, որ էք սպասաւորք Աստուծոյ. դուք ի բարին...»։

Ամբողջ հմայիլին մէջ միայն մէկ տեղ պատրաստողին անունը յիշատակուած է։ Սորեւ կը ներկայացնեն հատուածէն մաս մը.

«Գիր նետի թրի դանակի, խանչարի եւ իզակի՞։ Է Աստուծոյ, է Աստուծոյ, է Աստուծոյ նշմարիտ է Աստուծոյ ...[9] կոյս ... քոյ ... կոյս քոյ, որք մտիցէ աշրահեայ, ադովնիայ տէր *Սաբաւրվդ*[10] անուն Աստուծոյ Իսրայէլի, որտեղ այս տլիսմս կենայ, չար ո՛չ մերձենայ եւ ոչ զարհուրի ի գիշերի եւ ի տուընջեան եւ յամենայն ժամու ծառայն Աստուծոյ լինի ի վերայ իմ օգնական եւ պահապան լիցի»։

Իսկ իբրեւ յիշատակարան կարելի է յիշել հետեւեալ հատուածը.

«Ընկսեալն պահպանութեան գրոյս, թովին Հայոց ՌՄԾԸ (1809), մարտի մէկէն մինչեւ թրւական ՌՄԾԹ (1810) յու[ն]վարի եօթը աւարտեցաւ յամենայն ժամ գրելով եւ ամենը իւր շերեֆին»։

*

* *

Գրեթէ բոլոր հմայիլներու գեղեցիկ փաթեթին վրայ, հայ մարդուն ստեղծագործական ճաշակն ու արուեստը երեւան կու գայ, եթէ նոյնիսկ ստեղծագործողը համեստ կարողութիւններով յաջողած է իրականացնել գայն։ Պարանի մը պէս թելերու ներդաշնակութեամբ գրիչը, գիծն ու գոյնը կը յաջողին չալկել աղօթքներու զօրութիւնը՝ մարդկային ըմբռնումով, հակառակ «կարկտան» ըլլալուն։ Ի վերջոյ ընութեան աստուածային անմրցելի ներդաշնակութիւնը կը դրսեւորուի մարդկային ստեղծագործական ենթագիտակցութեան միջոցաւ։

Տիգրանակերտի մէջ ստեղծագործուած այս հմայիլը, կ՚աւարտի բանաստեղծական եղանակաւորում ունեցող քարատողով մը.

«Աստուածածնոն շնորհաց նամակ,
Պէս-պէս բանից լեր պահպանակ,
Զի քեւ լիցին չարքն ծանակ,
Երթան ի խոր իւրեանց բանակ»։

ՊԱՐՈՅՐ ԱՐՂ. ՇԷՐՆԷԶԵԱՆ

(*Շար.* 4)

[9] Մեծ պարոյկի կամ գլխագիր «Տ» տառի նմանող նշան մը կայ, որ կրնայ ըլլալ կախարդական նշան մը՝ բաղդատելով կախարդական ուրիշ նշաններու։
[10] Սաբօրվ՞։

ԱՐԽԻՒԱՅԻՆ

ԲԱՌԱՐԱՆ՝
ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ԾԱԾԿԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ

Ա. ՀԱՏՈՐ

Ա.

Ա. Ա...– Արփիար Արփիարեան

- *Նոր պատրիարքի մը եւ նոր քաղաքական ժողովի մը պէտքը* («*Մասիս*», 1887, *թ.* 3862)։

- *Վերջին դէպքերը* (*Պէշիկթաշի գերեզմանատան մասին*), («*Մասիս*», 1887, *թ.* 3863)։

- *Տ. Յարութիւն պատրիարքի հրաժարականը պէտք է ընդունիլ* («*Մասիս*», 1887, *թ.* 3864)։

- *Կեղծ կրօնամոլութիւն* («*Մասիս*», 1887, *թ.* 3865)։

- *Խմբագրական պարտականութիւն* («*Մասիս*», 1887, *թ.* 3866)։

- *Կաթողիկոսն ու դպրոցական խնդիրը* («*Մասիս*», 1887, *թ.* 3867)։

- *Հիւանդանոցի կառուցման խնդիր* («*Մասիս*», 1887, *թ.* 3868)։

- *Եկեղեցական բարենորոգութիւն* («*Մասիս*», 1887, *թ.* 3869)։

Ա. Բ...– Առաքել Բահաթրեան ?

- *Հայ աշուղների անունները* («*Մեղու Հայաստանի*», *Թիֆլիս*, 1869, *թ.* 13, *էջ* 103)։

Ա. Գ...– ?

- *Խորհրդածութիւններ* (*Արշակ Զօպանեանի մասին*), («*Ծաղիկ*», 1892, *թ.* 21, *էջ* 243-245)։

Ա. Գ. Ն...– ?

- *Հրաւէր ազգասիրաց* (*բանաստեղծութիւն*), («*Մեղու*», 10 *Սեպտեմբեր* 1862, *թ.* 171, *էջ* 187)։

- *Ասարը գայսիրիյէ* (*տաճկերէն հրատարակութեանց մասին*), («*Մեղու*», 25 *Յունուար* 1864, *թ.* 228, *էջ* 13-14)։

Ա. Ադելեան.– Ազարիա Դանիէլեան

- *Հասարակական խանութներ* («*Մուրճ*», *ԺԲ. տարի*, 1900, *թ.* 3, 5-6)։
- *Ճառ չկայ* ... («*Նոր փորձ*», *տետրակ Ա.*, 1897)։
- *Տգիտութեան գոհեր* (*վէպ*), («*Մուրճ*», 1897, *թ.* 1, 2-3)։
- *Կեսուրը* (*գիւղական բարքեր*), («*Ծաղիկ*», 1904, *թ.* 6, *էջ* 275-282)։

Ա. Ե..– Ալեքսանդր Երիցեան

- *Թիֆլիսու հայկական թատրոն* («*Մեղու Հայաստանի*», 1863, *թ.* 38, *էջ* 334-336)։

Ա. Եդ.– ?

- *Գերմանական մի թերթը Հայր Ղեւոնդ Ալիշանի մասին* («*Նոր դար*», *ԺԳ. տարի*, 1897, *թ.* 200)։

Ա. Կ..– ?

- *Բրտերի մահն ու թաղումը* («*Նոր դար*», *ԺԳ. տարի*, 1897, *թ.* 207)։

Ա. Հ. Տ. կամ՝ Ա. Յ. Տ..– ?

- *Սկսնակ բանասէրին պատմական ուրուագծին վրայ տեսութիւն մը* («*Բանասէր*», *Փարիզ*, *Յունուար-Փետրուար* 1904, *թ.* 1-2, *էջ* 52-64)։

Ա. Շ..– Արամ Հովհաննիսի Շահգալդյան

- *Դաշնակցականները վարժապետի դերում* («*Կոմունիստ*», *Բագու*, 1920, *թ.* 98)։
- *Դաշնակցութիւնը եւ քաղաքական կռիվը* («*Կոմունիստ*», *Բագու*, 1920, *թ.* 100)։

Ա. Ս..– 1.– Առաքել Սարուխանեան

- «*Վրացի կաթոլիկներ*»*ի հարցը* («*Մշակ*», *ԻԵ. տարի*, 1897, *թ.* 143, 148, 149)։

2.– Հայր Ղեւոնդ Ալիշան

(*Տե՛ս* «*Նոր դար*», *ԺԵ. տարի*, 1898, *թ.* 238)։

3.– ?

- *Իքս ճառագայթների նոր գործադրութիւն* («*Լուսայ*», *Գ. տարի*, *գիրք Ա.*)։

4.– ?

- *Հնդկաստանի հայերը* («*Մշակ*», *ԻԶ. տարի*, 1898, *թ.* 86)։
- *Հա՞յ թէ վրացի* («*Մշակ*», *ԻԶ. տարի*, 1898, *թ.* 190)։

Ա. Ս. Հ. Պ..– ?

- *Մովսէս Խորենացի* («*Նոյեան աղաւնի*» *շաբաթաթերթ*, *Կ. Պոլիս*, 1853, *թ.* 70)։

Ա. Տ..– ?

- *Տիգրան Էֆէնտի Զուհաճեան* («*Արեւելեան մամուլ*», *ԻԸ. տարի*, 1898, *թ.* 6)։

- *Թատերական երեկոյթ ի նպաստ աղքատ ընկերութեան եւ հայ ընթերցարան* («*Արեւելեան մամուլ*», *ԻԸ. տարի*, 1898, *թ.* 7)։

Ա. Տ. Մ.–Աբիկ Տէր Մինասեան

- *Բանբեր Պարտիզակեան* («*Ճէրիտէի Շարքիէ*», *ԺԳ. տարի*, 1897, *թ.* 3785)։
- *Մահ Ներսէս Շնորհալւոյ* («*Ճէրիտէի Շարքիէ*», *ԺԳ. տարի*, 1898, *թ.* 3987)։
- *Հայերէն բարբառախօսութիւն* («*Ճէրիտէի Շարքիէ*», *ԺԵ. տարի*, 1899, *թ.* 4193)։
- *Նաւասարդի ամիսը եւ շողակաթը* («*Սուրհանդակ*», *Ա. տարի*, 1899/1900, *թ.* 137)։

Ագկուրուսեան Յակոբ.–?

- *Մի քանի խօսք Երեւանայ հայոց հոգեւոր դպրոցի վրայ* («*Մեղու Հայաստանի*», 1866, *թ.* 30, *էջ* 216-220)։

Աթոս.–?

- *Տէր Սուքիաս* («*Տարագ*», *ԺԱ. տարի*, 1929-1930, *թ.* 16, 17)։

Ալիֆներ.–?

- *Ծովը* (*բանաստեղծութիւն*), («*Մուրճ*», 1899, *թ.* 1, *էջ* 19-20)։
- *Գաղթականի պատմածից* (*բանաստեղծութիւն*), («*Մուրճ*», 1889, *թ.* 6, *էջ* 897-898)։

Անդրանիկ.–?

- *Պանդուխտ* («*Աղբիւր*», *ԺԳ. տարի*, 1897, *թ.* 12)։

Անահիտ.–Վերժին Հանընլեան

[*Ան* 1919-1939 *շրջանի իր քերթուածները, հէքեաթներն ու մանրավէպերը հրատարակեց հատորով մը* 1941-*ին* «*Սրտի պահեր*» *անունով*]։ (*Համայնապատկեր հանրապետական շրջանի խրթանպուլհայ գրականութիւն*, 1957, *էջ* 9)։

Աշըղ Սողպատ.–?

- *Տաղ վասն ուրախութեան մարդկան* («*Մասիս*», 1886, *թ.* 3810)։

Աշխատակից.–?

- *Շապին-Գարահիսար* («*Ծաղիկ*», *Դ. տարի*, 1897, *թ.* 20)։

Խ. Աշոտ.–?

- *Շատերից մէկը* (*արձակ բանաստեղծութիւն*), («*Տարագ*», *ԺԱ. տարի*, 1900)։

Աշոտ.–?

- «*Մասիս*»*ի* 546 *թուով հրատարակուած նամակի մը հերքումը* («*Մեղու*», 30 *Սեպտեմբեր* 1862, *թ.* 173, *էջ* 201-204)։

Աշոտ Քիպարեան.– Աւետիս Ալեքսանեան

Իր հրատարակած «Պատկեր» պարբերաթերթին մէջ (Իսթանպուլ)։ Տուած է քերթուածներ 1930-*ական թուականներու սկիզբը (Համայնապատկեր հանրապետական շրջանի իսթանպուլհայ գրականութիւն, էջ* 8)։

Մ. Առանձար.– ?

- *Մահ հերիքայ (չափածոյ), («Մեղու»,* 15 *Դեկտեմբեր* 1856, *թ.* 7, *էջ* 162-164)։

- *Հրաժեշտ առ Պարոն Մարտիրոս (բանաստեղծութիւն), («Մեղու»,* 15 *Ապրիլ* 1857, *թ.* 15, *էջ* 354-355)։

Ատիլ.– Արշակ Տէր Մահտեսեան

- *Յովհաննէս Էֆէնտի Եագճեան («Բիւրակն», ԺԷ. տարի,* 1899, *թ.* 20-21)։

- *Խարբերդ եւ Մեզրա («Բիւրակն», ԺԷ. տարի,* 1899, *թ.* 33)։

- *Խարբերդի գաւառաբարբառը («Բիւրակն», ԺԷ. տարի,* 1899, *թ.* 49)։

- *Եսա («Սուրհանդակ», Ա. տարի,* 1899/1900, *թ.* 221)։

- *Մուկն ու խորոզը (Խարբերդի բարբառով), («Բիւրակն», ԺԸ. տարի,* 1900, *թ.* 15)։

Արա Զովեան.– Սեդրակ Ս. Պաղտոյեան

Հեղինակած՝ «Անթեղուած կրակներ կեանքի եւ մահուան հովիտներէն» պատմուածքներու հատորին (տպագրութիւն Սեւան, Պէյրութ, 1961), *(«Հայաստանի կոչնակ», ԿԲ. տարի, Ապրիլ* 1962, *թ.* 4, *էջ* 106)։

Արամ.– Արամ Հովհաննիսի Շահգալդեան

- *Զգվելի պրովոկացիա («Սոցեալ Դեմոկրատ», Բագու,* 1917, *թ.* 11)։

- *Պատերազմի երեքամյակը («Սոցեալ Դեմոկրատ», Բագու,* 1917, *թ.* 12)։

- *Ո՞վ է մեղաւոր («Սոցեալ Դեմոկրատ», Բագու,* 1917, *թ.* 13)։

- *Դաշնակցութիւնը եւ արեւելյան ժողովուրդների համագումարը («Կոմունիստ», Բագու,* 1920, *թ.* 80)։

- *Սրբազան պատերազմ («Կոմունիստ», Բագու,* 1920, *թ.* 88)։

- *Զանգէզուրի անցքերը («Կոմունիստ», Բագու,* 1920, *թ.* 90)։

- *Անկախ Հայաստանն ու անկախ Վրաստանը («Կոմունիստ», Բագու,* 1920, *թ.* 90)։

- *Սեպտեմբեր* 9-*ի շաբաթօրյակը («Կոմունիստ», Բագու,* 1920, *թ.* 91)։

- *Դաշնակցում են («Կոմունիստ», Բագու,* 1920, *թ.* 91)։

Արաբսի Սողոմոն.– Կարպիս Ճանճիկեան

Պոլսահայ երիտասարդ գրող։ Իր առաջին բանաստեղծութիւնը հրատարակուած է այս ծածկանունով «Պատկեր»ին մէջ 1939-*ին (Համայնապատկեր հանրապետական շրջանի իսթանպուլհայ գրականութիւն,* 1957, *էջ* 9, 242)։

Արեւշատ.– ?

- *Մայր եւ աղջիկ («Աղբիւր», ԺԸ. տարի,* 1900, 5-6)։

Արծիւեան.– ?

- *Երգչի ուխտը* (*բանաստեղծութիւն*), («*Մուրճ*», 1899, *թ*. 1, *էջ* 99)։

- *Անջատման ժամ* (*բանաստեղծութիւն*), («*Մուրճ*», 1889, *թ*. 2)։

- *Առավոտյան երգ* (*բանաստեղծութիւն*), («*Մուրճ*», 1889, *թ*. 3)։

- *Ամբոխին* (*բանաստեղծութիւն*), («*Մուրճ*», 1889, *թ*. 4)։

[«*Մուրճ*»*ի մէջ ան նաեւ ունի բազմաթիւ բանաստեղծութիւններ եւ թարգմանութիւններ*]։

Հ. Արշակունի.– ?

- *Մայտայի առթիւ* («*Երկրագունդ*», 1884, *թ*. 1, *էջ* 28-33, *թ*. 2, *էջ* 73-75, *թ*. 3, *էջ* 114-118, *թ*. 4, *էջ* 161-167)։

Արշակ.– ?

- *Արշակ Զօպանեանի գրադատականը Ալեքսանդր Ծատուրեանի «Բանաստեղծութիւններ»ի մասին* («*Ծաղիկ*», 1892, *թ*. 16, *էջ* 183-184 *եւ թ*. 17, *էջ* 195-196)։

- *Մեր մամուլն ու մոնագները* («*Ծաղիկ*», 1892, *թ*. 23, *էջ* 273-274)։

Արշամ.– ?

- *Սոխակ եւ բազէ* («*Արծուի Վասպուրական*», 1858, *թ*. 11, *էջ* 296-297)։

Արշաւիր.– ?

- *Երկու չուն եւ գայլ* (*առակ*), («*Արծուի Վասպուրական*», 1858, *թ*. 9, *էջ* 248)։

Արսէն.– ?

- *Հետաքրքրաշարժ սովորոյթք* («*Բիւզանդիոն*», *Բ*. *տարի*, 1897/98, *թ*. 365)։

- *Յուշիկներ Տիգրիսի ափերէն* («*Մասիս*», *ԺԶ*. *տարի*, 1897/98, *թ*. 346)։

- *Խաղահօր գերեզմանը* («*Բիւրակն*», *ԺԶ*. *տարի*, 1898, *թ*. 6)։

- *Հանելուկներ* («*Բիւրակն*», *ԺԶ*. *տարի*, 1898, *թ*. 8)։

- *Առածներ* («*Բիւրակն*», *ԺԶ*. *տարի*, 1898, *թ*. 9, 13)։

- *Երաժշտութիւն մեր սալոններու մէջ* («*Արեւելեան մամուլ*», *ԻԹ*. *տարի*, 1899, *թ*. 11)։

- «*Ի նպաստ*»*ի նամակներ* («*Արեւելեան մամուլ*», *ԻԹ*. *տարի*, 1899, *թ*. 12)։

- *Վահէն ո՞ւր է* («*Արեւելեան մամուլ*», *ԻԹ*. *տարի*, 1899, *թ*. 16)։

Արտազ.– ?

- *Ծուղրուղ գիւղը* («*Արձագանք*», *ԺԶ*. *տարի*, 1897, *թ*. 146)։

Կազմեց՝ ՆԵՐՍԷՍ ԳԱՍԱՊԵԱՆ
Խմբագրեց՝ ՇՆՈՐՀՔ ԱՐՂ. ԱՇԸԳԵԱՆ

(*Շար*. 3)

ԼՐԻՐԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ԱԶՆԻՒ ԲԱՐԵԿԱՄԸ՝ ՓՐՈՖ. ԴՈԿՏ. ՀԵՐՄԱՆ ԿՈԼՑ (1946-2010)

«Խոր ցաւով տեղեկացանք մեր սիրելի բարեկամ, Հալլէի «Մարթին-Լութեր» Համալսարանի փրոֆ. հայագէտ Հերման Կոլցի անժամանակ մահուան մասին: Առիթ ունեցել ենք բազմիցս բարձր գնահատանքով անդրադառնալու լուսահոգի Հերման Կոլցի հայանուէր գործունէութեանը: Աստուածօրհնեալ իր կեանքի ընթացքին նա բազում ծառայութիւններ մատուցեց մեր ժողովուրդին եւ եկեղեցուն՝ ի Տէր ննջելով աստուածահաճոյ գործերի հարուստ վաստակով: Նրա ջանքերի եւ տքնաջան ուսումնասիրութիւնների շնորհիւ հայ ժողովրդի եւ Հայաստանեայց Եկեղեցու պատմութիւնը ներկայացուել են Եւրոպայի գիտական-հասարակական լայն շրջանակներին: Այսօր մեծ թիւով հայ եւ օտար ուսանողներ հնարաւորութիւն ունեն հաղորդակից դառնալու մեր լեզուին ու մշակոյթին, դարերի ընթացքում ստեղծած հարուստ ժառանգութեանը՝ փրոֆ. Կոլցի գիտական նուիրեալ աշխատանքի եւ նրա հիմնած «Մեսրոպ» հայագիտական կենտրոնի արդիւնաւոր գործունէութեան դարասկիզբին:

Հերման Կոլցի բարի վաստակը եւ մեր ժողովրդի մատուցած ծառայութիւնները գնահատուած են մեր Եկեղեցու «Սուրբ Սահակ-Սուրբ Մեսրոպ» պատուոյ բարձր շքանշանով»:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

«Խոր ցաւով իմացանք տոքթ. Հերման Կոլցի մահը: Մենք Հերման Կոլցը ճանչցանք իր բազմերես եւ հարուստ գործունէութեամբ՝ անցնող աւելի քան երեսուն տարիներու ընթացքին:

Հայ Ժողովուրդի ցեղասպանութեան մասին ան ո՛չ միայն գրեց ու խօսեցաւ, նաեւ կարեւոր դեր ունեցաւ Եոհաննէս Լեփսիուսի արխիւներու դասաւորման ու հրատարակութեան մէջ:

Ան նոր էջ մը բացաւ հայ եւ գերմանացի ժողովուրդներու ու եկեղեցիներու բարեկամութեան մէջ։

Իր բոլոր աշխատանքներուն մէջ Հերման Կոլց ցուցաբերեց կազմակերպուածութիւն, հետեւողականութիւն ու նուիրում։ Ան հաւատաց գործակցութեան ճամբով եկեղեցիներու միութեան գործնական արտայայտութիւն տալու հրամայականին։ Ան հաւատաց մարդկային իրաւունքներու կենսական կարեւորութեան եւ իր աշխատանքներուն մէջ կարեւոր տեղ յատկացուց հայ ժողովուրդի արդար իրաւունքներու հետապնդման։

Հերման Կոլցի մահը կորուստ մըն է գերմանական եկեղեցիներուն, էքիւմենիք շարժումին ու նաեւ՝ հայ ժողովուրդին համար»։

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Հինգշաբթի, 9 Դեկտեմբեր 2010-ին, յետ երկարատեւ հիւանդութեան, 64 տարեկան հասակին իր մահկանացուն կնքեց Գերմանիոյ Հալլէ քաղաքի «Մարթին-Լութեր» համալսարանի աստուածաբանութեան նախկին բաժնի վարիչ, ռուս ուղղափառ եկեղեցւոյ աստուածաբանութեան դասախօս, Լութերշթատ Իւթընպերկի «Լոյկորէա» համալսարանական հիմնարկի «Մեսրոպ» հայկական հետազօտութիւններու կեդրոնի տնօրէն, դոկտ. Եոհաննէս Լեփսիուսի տուն-Փոթսդամ միութեան վարչութեան փոխ-նախագահ Փրոֆ. դոկտ. Հերման Կոլց, խոր սուգի մատնելով հայ ժողովուրդը։

Հերման Կոլց եղաւ վերջին 35 տարիներուն հայ ժողովուրդի գերման բարեկամներուն մէջ ամենէն կարկառուն, ազնիւ, պարտաճանաչ եւ սիրուած հայասէր անձնաւորութիւնը, որովհետեւ ան սիրեց հայը եւ Հայաստանը։

Հայ ժողովուրդը միշտ գիտցած է գնահատել իր տաղանդաւոր բանաստեղծները, հոգեւորականները, արուեստագէտները եւ հայ ժողովուրդի օտար բարեկամները, բայց երբեմն ալ դժբախտաբար գնահատանքները մահէն ետքն է որ կատարուած են։

«Հայասէր» անունը տրուած է բազմաթիւ օտարներու, սակայն պէտք է զանազանութիւն մը դնել։ Կարելի է երեք խումբի բաժնել զանոնք. ժամանակին այսպէս կը գրէր Արշակ Զօպանեան.-

«Ա.- Այն օտարները, որոնք զբաղած են անձնական շահու համար կամ իրենց երկրին շահը միայն ի նկատի ունենալով, եւ որոնց «հայասիրութիւնը» եղած է մակերեսային, անհարազատ, խախուտ, ժամանակաւոր. ասոնք հայասէր երբեք չեն եղած եւ յաճախ աւելի վնաս բերած են մեզի, քան օգուտ։

Բ.- Այն օտար մտաւորական կամ քաղաքական գործիչները, որոնք մեր հալածուած, կեղեքուած ու անիրաւուած ցեղին դատին մօտեցած են յանուն մարդասիրութեան, յանուն իրաւունքի, անկեղծութեամբ եւ անշահախնդրութեամբ պաշտպանած են զայն, որոշ բոպէի մը կամ շարունակաբար։ Ասոնք արդարասէր ազնիւ գործիչներ են, որ բռնաւորին եւ կեղեքուածին միջեւ կեղեքուածին կողմը կը բռնեն վճռականապէս եւ անոր դատը ջերմօրէն կը պաշտպանեն։

Գ.- Այն օտար անձնաւորութիւնները, որոնք ոչ միայն մեր դատը, այլեւ մեր ժողովուրդը ուզած են ճանչնալ իր պատմութեամբ, իր մշակոյթով եւ գայն իր քաղաքակրթական արժէքին եւ իր պատմական դերին մէջ ճանչնալով, յարգանքով ու սիրով լի բարեկամութիւն մը նուիրած են անոր։ Ասոնք իրական հայասէր եղած են, որոնց բարեկամութիւնը եղած է խորունկ ու մշտատեւ եւ ամէն կերպով մեզի համար բեղմնաւոր ու օգտակար։ Անոնք մեր դէչ ճանչցուած, զրպարտուած ժողովուրդին պատիւը պաշտպանած ու վարկը բարձրացուցած են ամբողջ աշխարհին մէջ ու մեր իսկ ինքնաճանաչման նպաստներն են հզօրապէս»։

Աստուածաբան, գիտնական եւ մարդասէր գերմանացի Հերման Կոլց հաստատ կը պատկանի երրորդ խումբին։

Հերման Կոլց մօտ 30 տարիներ գործեց բացառապէս հայերուն համար։ Իր գործունէութիւնը տարածուեցաւ եւ ընդգրկեց ամբողջ հայկական Սփիւռքը, ինչպէս նաեւ Հայաստանը։

Կ՚արժէ ծանրանալ այս օտար, բայց իր իսկ բառերով «իսկական սփիւռքահայ գերմանացի»-ի կեանքին եւ գործունէութեան վրայ։

Այս տողերը գրողը աւելի քան երեսուն տարիներ յարաբերութիւն ունեցեր է Հերման Կոլցին հետ։ Եոհաննէս Լեփսիուսի դստեր՝ օրդ. Վերոնիքայի շնորհիւ ծանօթացայ Հերման Կոլցին, Արեւելեան Գերմանիոյ Հալլէ քաղաքի «Մարթին-Լութեր» համալսարանի ուսանողական ճաշարանին մէջ, 1977-ին։ Այս առաջին հանդիպումէն ետք, մեր կապերը աւելի սերտացան, երբ տեսայ այս երիտասարդ գիտնականը որ այն ժամանակ կը զբաղուէր Արեւելեան եկեղեցիներով՝ ռուս ուղղափառ եւ բիւզանդական, փափաք ունէր եւս զբաղուելու հայ առաքելական եկեղեցիով։

Մեր պարտքն է միշտ արթուն պահել անոր պայծառ յիշատակը, ընդգծելով իր անձի բնորոշ գիծերը՝ ազնիւ, բարի, հայասէր, աստուածաբան, գրագէտ, հրապարակախօս, իսկական մտաւորական եւ անյիշաչար նկարագրի տէր։

Շատոնց մտադրած էի գրել հանգուցեալ Հերման Կոլցի կարճ կենսագրութիւնը եւ գործունէութիւնը երբ դեռ ողջ էր, եւ միշտ կը ձգձգէի այս աշխատանքը, որովհետեւ որոշած էինք միասնաբար գրել. ափսո՜ս շատ շուտ էր իր մեկնումը, սակայն Աստուծոյ կամքը այս էր։

Մենք հասկնալի փափկանկատութեամբ չենք կարող մեզ թոյլ տալ այժմ ազատօրէն խօսելու կամ գրելու տակաւին կենդանի գերմանացի հայ բարեկամներու մասին։ Բայց կարող ենք գէթ ազատօրէն խօսիլ կամ գրել այն անձերու մասին, որոնք ընդմիշտ բաժնուած են մեզմէ։

Շատ բան գրուած է Հերման Կոլցի մասին, սակայն ամբողջական կենսագրութիւն մը դեռ չէ կատարուած։

Հերման Կոլց իմ ճանչցած հայ ժողովուրդի գերմանացի բարեկամներէն ամենէն հայասէրն էր եւ հայ մշակոյթով զբաղողը եղաւ Գերմանիոյ մէջ։ Իր խառնուածքով, իր վերաբերումով, գոհացուցիչ նիւթական վիճակով ու ընտանեկան կեանքով ան երջանիկ մարդ մըն էր։

Բնաւորութեամբ ընկերային էր, միշտ բարի ուրիշներուն հանդէպ, զուարթ ու զուարճախօս եւ ան չափազանց հաճելի խօսակից մըն էր։

Ան դեռ երկար պիտի ապրէր, որովհետեւ մինչեւ իր անակնկալ մահն իսկ ան պահած էր իր երիտասարդական աշխուժութիւնը։ Սակայն, անողոք մահը շատ վաղաժամ եւ անսպասելի կերպով եկաւ վերջ դնելու այս համակրելի մարդու կեանքին։

Ան եղաւ նաեւ փայլուն հրապարակագիր եւ իր գրիչով կրցաւ հայ գրականութեան, մշակոյթի եւ արուեստի դէմքերը, հայ եկեղեցւոյ հոգեւորականներն ու հայոց ցեղասպանութիւնը տարածել գերման ժողովրդական լայն զանգուածներու մէջ, տասնեակ գերման օրաթերթերու, շաբաթաթերթերու եւ ամսագրերու էջերուն միջոցով։

Ան եղաւ նոյնպէս հրապարակախօս, որուն բիւրաւոր անգամներ հաճոյքով մտիկ ըրին գերման եւ հայ բազմութիւններ՝ Հայաստան, Արցախ, Ամերիկա, Ֆրանսա, Յունաստան, Իտալիա, Լիբանան, Սուրիա, Աւստրիա եւ Գերմանիա։

Ան կը բանախօսէր զանազան լեզուներով՝ անգլերէն, ֆրանսերէն, ռուսերէն եւ իր մայրենի լեզուով ու սահուն կը տիրապետէր հայերէն գրելուն եւ կարդալուն։

Վերջին հարիւր տարուան հայոց պատմութիւնը այնքա՛ն ուսումնասիրած էր ու տեղեակ էր հայոց ցեղասպանութեան մութ ծալքերուն, ափսոս որ մեր հայ պատմաբանները մօտէն չօգտագործեցին իր գիտցած նիւթերը եւ փաստերը։

Գերման նախարարներ, ազգային ժողովի նախագահ, քաղաքապետներ, նահանգի վարչապետներ, մամուլի, ռատիոյի եւ հեռատեսիլի թղթակիցներ, ֆիլմարտադրողներ, պատմաբաններ եւ գրագէտներ իրեն կը դիմէին եւ բոլորին սիրով կը պատասխանէր։

Հերման Կոյց ընտանիք սիրող էր եւ ամուսնանալով ազնիւ դոկտ. Զիկրիտի հետ կազմած էր առաքինի ընտանիք մը, որմէ սերած են եւ բարձրագոյն կրթութեամբ դաստիարակուած երեք զաւակներ։

Աւելի քան քսան տարիներ առաջ, Հերման գիս ցանկութիւն յայտնեց որ միասնաբար հատոր մը պատրաստենք՝ «Հայոց Ցեղասպանութիւնը Գերմանիոյ մամուլին մէջ (1915-1924)» եւ Նիւ Եորքի նախկին առաջնորդ՝ Թորգոմ Արք. Մանուկեան կը ցանկար այս հատորին մեկենասը ըլլալ։

Ժամանակ մը սիրով գործի լծուեցանք, մենք միասնաբար հարիւրաւոր յօդուածներ հաւաքեցինք՝ Արեւմտեան Պերլինի Ազգային գրադարանէն, Պետական եւ Մամուլի արխիւներէն ու Եոհաննէս Լեփսիուսի արխիւէն։ Դժբախտաբար, զանազան պատճառներով մեր գործը կիսատ մնաց։

Իր մահէն երեք շաբաթ առաջ ինծի հեռախօսեց. ձայնը տխուր էր, կամաց կը խօսէր եւ ըսաւ.- «Քիւրտ Համօ, (Հայաստանի մէջ կարգ մը պատմաբաններ եւ մտաւորականներ գիս «Քիւրտ Համօ» կամ «Դաշնակ Համօ» կ՚անուանեն), շատ կը ցաւիմ, որ մեր ցանկացած գիրքը չկարողացանք հրատարակել. ես ճամբորդեցի քանի մը տարուան համար Զուիցերիա աշխատելու, եւ դուն այն ժամանակ երկար ատեն հիւանդ էիր։ Աստուած մեզի առողջութիւն տայ եւ մենք ալ երկար տարիներ ապրինք ու գործենք հայ ժողովուրդին համար»։

Յովհաննէս Թումանեանի ասուրթեամբ՝ «Գործն է անմահ, լաւ իմացէք, որ խօսում է դարէ դար. երնէկ նրան, որ իր գործով կ՚ապրի անվերջ, անդադար»։

Հերման Կոյց իր գործով կ՚ապրի յաւերժօրէն մեր բոլորի սիրտերուն մէջ։

Անգամ մը, մտերմիկ զրոյցի մը ընթացքին, հարց տուի իրեն, թէ ինչո՞ւ ժամանակին ամերիկեան միսիոնի գերագոյն նպատակն էր բողոքականութիւն քարոզել եւ այդ, բնականաբար, միայն ու միայն հայ առաքելական եկեղեցւոյ հաւատացեալներուն մէջ։ Իր պատասխանը եղաւ. «Այո, սխալ էր, բայց գերման աւետարանական պատուելիները չքարոզեցին բողոքականութիւնը հայ առաքելական ժողովուրդին մէջ, այլ ցեղասպանութեան ժամանակ եւ անկէ ետք օգնութեան հասան եւ փրկեցին հազարաւոր անտէր երեխաներ ու կիներ եւ գերման աւետարանական եկեղեցւոյ շնորհիւ տասնեակ հայ ուսանողներ աստուածաբանութիւն եւ պատմութիւն ուսանեցան գերման համալսարաններուն մէջ։

Ես կրնամ վստահ ըսել, որ հայ առաքելական եկեղեցին աշխարհի հին եկեղեցիներէն մէկն է, հարուստ է իր շարականներով եւ պատմութեամբ։ Բայց շատ լաւ կ՚ըլլայ եթէ քիչ մը բարենորոգումներ տեղի ունենան։ Հայ եկեղեցին կարիք ունի պատրաստուած հոգեւորականներու՝ աստուածաբաններու, պատմաբաններու ու արուեստաբաններու, որոնք պէտք է եւրոպական զանազան համալսարաններ աւարտած ըլլան։

Երբ հայ հոգեւորական մը Հայաստանէն Եւրոպա կու գայ իբրեւ հայ համայնքի հովիւ, ան պէտք է խօսի գոնէ երկու եւրոպական լեզու, որ կարողանայ տեղացի հոգեւորականին կամ ժողովուրդին հետ շուտով բարեկամանալ եւ հասկցուիլ»։

Կեանքի մէջ մարդիկ կան, որոնց երբ ծանօթանաս մեծապէս կը տպաւորեն քեզ եւ ակամայ կը յիշես անոնց հետ անցուցած յիշատակելի պահերը։ Մարդիկ ալ կան, որոնց հետ ծանօթանալէն յետոյ անոնք այլեւս կեանքիդ անբաժան ընկերները կը դառնան։ Դոկտ. Կոյց այն բացառիկ անձնաւորութիւններէն էր, որուն ճանչնալէն ետք այլեւս կեանքիդ եւ հոգեկան աշխարհիդ անբաժան ընկերը կ՚ըլլար։

Փրոֆ. Կոյց եղաւ այն մարդը, որ իր ամբողջ կեանքին մէջ հայութեամբ շնչեց, հայանպաստ աշխատանքներով եւ իրագործումներով ծառայեց իր ժողովուրդին եւ հայութեան։

ՀԱՄՕ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Գերմանիա, Յունուար 2013

ՍՈՒՐԻԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՏԱԳՆԱՊԸ ԵՒ ՔԷՍԱՊԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄՓՈՓ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Այս տեղեկագիրը կը ձգտի նկարագրական ամփոփ պատկերացում մը տալ Սուրիոյ տագնապին մէջ գտնուող սուրիահայ համայնքին ու մասնաւորաբար Քէսապի իրավիճակին մասին։ Տեղեկագիրը պիտի ծառայէ ճշգրիտ տուեալներով լուսաբանել սուրիահայութեան դիմագրաւած դժուարութիւնները. աւելին՝ անոր միջոցով փոխանցել նաեւ սուրիահայութեան սպասումները ողջ հայութենէն։

ՍՈՒՐԻԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ

Միջին Արեւելքի, յատկապէս արաբական աշխարհի "գարուն"ին անդրադարձները հասան Սուրիա Մարտ 2011-ին եւ յառաջացուցին իրավիճակ մը, որուն հետեւանքները կը մնան բացասականօրէն անորոշ։ Սուրիան իր ժողովուրդով յայտնուեցաւ փոթորիկին մէջ, աւերն ու սպանդը հարուածեցին անոր գիւղերն ու քաղաքները, ստեղծելով ողբերգական իրականութիւն մը՝ յատկանշուած ժողովուրդի հսկայ զանգուածներու երկրէն ներս տեղահանութեամբ եւ երկրէն դուրս գաղթականութեամբ։

Սուրիահայութիւնը, որպէս անբաժանելի մասը սուրիական ընկերութեան, ինք եւս ենթարկուեցաւ ամենադառն հարուածներու (քանդում, տեղահանութիւն, վիրաւորներ՝ 205 պարագայ, առեւանգում՝ 118 պարագայ, եւ մահ՝ 102 պարագայ)։ Ներկայ տուեալներով, արդէն պարպուած են Ռաս ուլ Այնը, Թէլ Ապյատը, Ռագգան, Տէր Զօրը, Եագուպիէն, Արամոն, Ղընեմիէն, իսկ սուրիահայութեան մայրաքաղաք Հալէպի հայահոծ կարգ մը շրջանները դատարկուած կամ կործանուած են։ Այս բոլորին վրայ եկաւ աւելնալ նոր ողբերգութիւն մը՝ Քէսապի եւ շրջակայքի հայութեան ամբողջական ու զանգուածային տեղահանութիւնն ու տեղափոխութիւնը։

Սուրիահայութիւնը դարձաւ համայն հայութեան անմիջական հոգատարութեան եւ գուրգուրանքին առարկայ։ Այս իմաստով, մեծ եղաւ դերն ու ներդրումը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետին, որ տագնապի առաջին իսկ օրէն իր կոչերով, քարոզներով, պաշտօնական շրջաբերականներով, մանաւանդ յարաբերական եւ ժողովական աշխատանքներով կրցաւ ստեղծել համահայկական, միջեկեղեցական ու մարդասիրական շրջանակներու լուրջ հետաքրքրութիւն եւ ապահովել նիւթական նկատառելի օժանդակութիւններ։ Նորին Սրբութիւնը գործնական եւ անմիջական կերպով փութաց առաջին նիւթական օգնութիւնը հասցնել Հալէպ։ Վեհափառ Հօր նախաձեռնութեամբ հաստատուեցաւ յատուկ հաշիւ մը, ի

նպաստ սուրիահայութեան, սփիւռքահայ եկեղեցական թէ ազգային կազմակերպութիւններ համաժողովրդային հանգանակութիւններէ գոյացած չօշափելի գումարները հասցուցին սուրիահայութեան։

Սուրիահայութիւնը, տագնապին ընդառաջ ստեղծեց հայ երեք յարանուանութիւններէն, միութիւններէն եւ կազմակերպութիւններէն բաղկացած պաշտօնական ներկայացուցչական մարմին մը՝ Սուրիահայութեան Շտապ Օգնութեան եւ Վերականգնումի Մարմինը, որ յատուկ ուղեցոյցի մը մշակումով ու տարածաշրջաններու մէջ գործող իր Գործադիր Մարմիններու ճամբով, իրեն փոխանցուած օժանդակութիւնները (կենցաղային, առողջապահական, բնակարանային եւ կրթական) հասցուց մեր ժողովուրդի գաւակներուն։ Այստեղ կ՚արձանագրենք որ Սուրիոյ տարածքին գործող հայկական 38 վարժարաններ, 7000-ի հասնող իրենց աշակերտներով, տնտեսական ահաւոր դժուարութեան դիմաց, Մարմինին ճամբով ունեցան նիւթական օժանդակութիւններ՝ տարի մը եւս շարունակելով հայեցի դաստիարակութեան իրենց առաքելութիւնը։

Սուրիական տագնապը, ցաւ ի սիրտ, կը շարունակուի... անոր ժխտական անդրադարձը տեղի ունեցաւ կիլիկեան աշխարհի վերջին բեկորին՝ Քէսապի եւ քէսապահայութեան կեանքին մէջ։

ՔԷՍԱՊԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քէսապահայութիւնը, սուրիահայութեան անբաժանելի մէկ մասը, 20-րդ դարու ընթացքին յաջորդական ծանր հարուածներ ստացաւ Թուրքիայէն։ Ան ո՛չ միայն պարտաւորուեցաւ լքել հայրենի հողը, այլ ֆիզիքապէս ենթարկուեցաւ ցեղասպանութեան։ Ահաւասիկ, 21-րդ դարու սկիզբին ու Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակի նախօրեակին, ան անգամ մը եւս Թուրքիոյ նենգամիտ քաղաքականութեան ու ոճրային մեղսակցութեան զոհ կը դառնայ։ Արդարեւ, Ուրբաթ 20 Մարտ 2014-ի վաղ առաւօտուն, թրքական սահմանի թուրք թնթանօթները ռմբակոծեցին Քէսապի տարածքները եւ տեղի ունեցաւ զինեալ խմբաւորումներու ներխուժում, որուն հետեւանքով քէսապահայութիւնը, ներառեալ՝ Ռաքայէն, Հալէպէն, Եագուպիէէն եւ այլ շրջաններէ Քէսապ ապաստանած հայեր, շուրջ 600 ընտանիք, խուճապահար, լքեցին ամէն ինչ (բնակարաններ, եկեղեցիներ, դպրոցներ եւ անշարժ ու շարժուն գոյքեր ու կալուածներ), եւ իրենց կեանքը փրկելու համար՝ պարտադրաբար տեղափոխուեցան Լաթաքիա։

Վեհափառ Հայրապետը առաջին ժամերէն իսկ տեղեակ պահուեցաւ ողբերգական իրավիճակին մասին, Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդին, Ազգային Իշխանութեան, գործող ազգայիններու եւ պատասխանատուներու ճամբով։ Նորին Սրբութիւնը դարձեալ նախաձեռնողը հանդիսացաւ օժանդակութեանց, յատուկ պատուիրակութեան մը ճամբով եւ անմիջական գործածութեան համար չօշափելի գումար մը տրամադրելով։

Փառք կու տանք Ամենակալին, որ յարձակման եւ տեղահանութեան ամբողջ տեւողութեան, մարդկային զոհեր չարձանագրուեցան։ Մեր ժողովուրդի կազմակերպ վիճակը մեծապէս նպաստեց եւ դիւրացուց մեր հայրենակիցներուն տեղա-

փոխումն ու տեղաւորումը Լաթաքիոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ կողքին գտնուող "Գանձասար" եւ դպրոցի "Արարատ" սրահներուն, ինչպէս նաեւ միութենական կեդրոններու եւ լաթաքիահայերու ընակարաններուն մէջ։

Արդարեւ, Վեհափառ Հայրապետին հետ մնայուն խորհրդակցութիւններով եւ անոր ցուցմունքներով Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ եւ Ս.Շ.Օ.Վ.Մարմնի Ատենապետ Գերշ. Տ. Շահան Արք. Սարգիսեան, յաջորդական աշխատանքային երեք այցելութիւններ տուաւ Լաթաքիա. ընկերացութեամբ Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան եւ Թեմի Երեսփոխանական Ժողովի անդամ տիար Ճորճ Շահինեանի եւ միաբան հայրերու, որպէսզի աւելի կազմակերպ աշխատանքով կատարուին օժանդակութիւնները, համակարգուին տեղական իշխանութեանց հետ օգնութեան ճիգերը, եւ իրագեկ դառնան տիրող իրավիճակին։ Այս այցելութեանց ընթացքին յատուկ կերպով ուսումնասիրուեցաւ ժամանակաւոր ընակարաններու ապահովման ծրագիր մը, մասնաւոր յաձնախումբի մը կողմէ, որպէսզի աւելի յարմարաւէտ պայմաններու մէջ կարենան ապրիլ մեր ազգակիցները։ Ինչ կը վերաբերի ընդմիջուած կրթական կեանքին, Սրբազան Հայրը Լաթաքիոյ եւ Քէսապի հոգաբարձական կազմերուն եւ տնօրինութեանց հետ անմիջական կարգադրութիւններ կատարեցին, մանաւանդ միջնակարգի եւ երկրորդականի աշակերտութեան համար, որպէսզի անոնք կարենան շարունակել դասընթացքները եւ պատրաստուիլ պետական քննութիւններու։ Քէսապի Ազգային Ուսումնասիրաց Միացեալ Ձեմարանի աշակերտութեան թիւն է 234։

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐ

Քէսապէն Լաթաքիա, Սուրիոյ միւս տարածքները եւ Լիբանան տեղափոխուած գաղթականներուն ընդհանուր պատկերն է.-

Տարիք	*Թիւ*
Մանուկներ 0-3	33
Մանուկներ 4-6	28
Փոքրիկներ 6-12	107
Պատանիներ 12-18	110
Երիտասարդներ՝ 18 *եւ աւելի*	170
Կիներ	445
Այրեր	456
Ընդհանուր	**1359**
Ընտանիք	**371**

Ներկայիս եկեղեցւոյ սրահին մէջ կ'ապաստանին 41 *ընտանիք՝* 34 *այր*, 30 *կին*, 11 *աղջիկ*, 18 *փոքրիկ*, 6 *երիտասարդ տղայ*։

ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սուրիահայութեան տագնապի ամբողջ տեւողութեան սփիւռքի մեր եկեղեցիներն ու կազմակերպութիւնները փութացին կազմակերպել յատուկ դրամահա-

ւաքներ եւ տրամադրել իրենց օժանդակութիւնները։ Նոյնը պատահեցաւ Քէսապի պարպումին յաջորդող օրերուն։ Արդարեւ, նիւթական աջակցութիւններ՝ հայկական, օտար թէ միջազգային շրջանակներէ, կը հասնին ահաբեկուած մեր ժողովուրդի գաւակներուն։ Այստեղ անհրաժեշտ է երախտագիտութեամբ յիշել բոլոր նուիրատու կողմերը, անհատ թէ հաւաքականութիւն, եկեղեցական թէ բարեսիրական, տեղական թէ օտար հաստատութիւններ, որոնք մինչեւ օրս կը շարունակեն իրենց ներդրումը ունենալ տագնապի հետեւանքով կարիքաւոր ընտանիքներուն։

Ստացուած օգնութիւնները Կաթողիկոսարանի ճամբով եւ հանգրուանային կերպով կը փոխանցուին Ս.Շ.Օ.Վ.Մարմնին։ Ան, իր կարգին եւ ըստ կարիքի, հարկ եղած տնօրինումները կը կատարէ։ Մարմինը իր կայքէջին (www.syriashdab.com) *ճամբով աշխատանքներուն մասին տեղեակ կը պահէ թէ՛ նուիրատու կողմերը եւ թէ հանրութիւնը։*

Քէսապի պարագային կատարուած նիւթական օժանդակութիւնները դարձեալ կը փոխանցուին Կաթողիկոսարանի սուրիահայութեան յատուկ հիմնադրամին եւ համապատասխան ձեւերով կը հասնին կարիքաւոր ընտանիքներուն։

ՆԵՐԿԱՅ ԻՐԱՎԻՃԱԿ

Այսօր ստեղծուած տխուր պատկերը սուրիահայ համայնքին, Սուրիոյ թէ արտասահմանի մէջ, մնայուն մտահոգութեան, քննարկումներու եւ ծրագրումներու առանցքը կը կազմէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան՝ Վեհափառ Հայրապետին եւ Ազգ. Կեդրոնական Վարչութեան, ինչպէս նաեւ Հայաստանի թէ Սփիւռքի համայն հայութեան։ Բնականաբար, այս տագնապին ամբողջ ծանրութիւնը կը կրէ սուրիաբնակ հայութիւնը, որուն դրական ներկայութիւնը իբրեւ լիիրաւ քաղաքացիի յաճախ լայն շրջանակներու կողմէ գնահատանքի առարկայ եղած է։ Ան իր գոյատեւումը ապահովող կառոյցները (կրթական, եկեղեցական, մշակութային, մարզական) կը շարունակէ բաց պահել, հակառակ տիրող դժուարին ու վտանգաւոր պայմաններուն։ Սուրիահայութիւնը "չտապ օգնութեան" կացութեան մէջ կը գտնուի եւ պատերազմի երկարաձգումն ու սաստկացումը կը վտանգեն համայնքի ընականոն գոյերթը։ Այսօրուան դրութեամբ ամենավտանգուած շրջաններն են՝ Հալէպը, որ շրջափակուած կը մնայ եւ թիրախ՝ մնայուն ռմբակոծումներու, հայաթափուած Քէսապը, որ գրաւուած կը մնայ Թուրքիոյ հովանաւորութիւնը վայելող յարձակող զինեալ տարրերու կողմէ։

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԱԾ ՎՆԱՍՆԵՐ

Ռմբակոծումներու, հրթիռաձգութեան ու կրակոցներու պատճառով տարբեր տարողութեամբ վնասներ կրած են՝ Հալէպի Ս. Գէորգ (ամբողջովին հրոճարակ), Հոմսի Ս. Մեսրոպ, Եագուպիէի Ս. Զուարթնոց, Տէր Զօրի Ս. Նահատակաց, Րաս-ուլ-Այնի Ս. Յակոբ, Դամասկոսի Ս. Սարգիս եւ Մարկատէի Ս. Յարութիւն Հայ Առաքելական եկեղեցիները, Ազգ. Գերեզմանատունը եւ յարանուանութեանց

գերեզմանատունները, Հալէպի Հայ Կաթողիկէ Աւետման եկեղեցին եւ համալիրը, Տէր Զօրի Հայ Կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին եւ շրջակայքը, Ռաքքայի Հայ Կաթողիկէ Նահատակաց եկեղեցին ու Դամասկոսի Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդարանը։ Ծանրօրէն վնասուած են Հալէպի Հայ Ծերանոցը (ամբողջովին կողոպտուած), "Արեւիկ" Թերաճներու Կեդրոնը, Ազգային Պատսպարանը (հին շէնքը, բայց մանաւանդ՝ նոր շէնքը), Կիլիկեան Ճեմարանը, Կիւլպէնկեան հիւանդանոց-մայրանոցը, Ռաքքայի Հայ Կաթողիկէ Նահատակաց Մանկապարտէզը եւ Դամասկոսի Թէքէեան Մշակութային Միութեան շէնքը։ Ազգային, կրթական կամ միութենական կառոյցներէն տարբեր տարողութեամբ վնասներ կրած են Բերիոյ Հայոց Թեմի Ազգ. Առաջնորդարանը, Ազգ. "Սիս" բնակարանային համալիրը, Ազգ. Քարէն Եփիփ Ճեմարանը, Լազար Նաճարեան Գալուստ Կիւլպէնկեան երկրորդական վարժարանը, Ազգ. Զաւարեան վարժարանը, Ազգ. Հայկազեան վարժարանը, Ս. Զէմպէրճեան Կրթասիրաց երկրորդականը, Հայ Աւետարանական Բեթէլ վարժարանը, Հայ Կաթողիկէ "Զուարթնոց" վարժարանը, Մխիթարեան վարժարանը, Հոմսի՝ Ազգ. Սահակեան վարժարանը, Դամասկոսի Ազգ. Միացեալ վարժարանն ու Ազգ. Սրբոց Թարգմանչաց ճեմարանը եւ Հալէպի Հ.Մ.Ը.Մ.ի եւ Հ.Ե.Ը.ի մարզաւանները։ Ահաւոր պատկեր կը ներկայացնեն յատկապէս Նոր Գիւղի արեւելեան թաղամասերու հայկական բնակարաններն ու գործատեղիները։

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՈՂ ՏԱԳՆԱՊԸ

Այսօր, սուրիահայութիւնը դէմ յանդիման կը գտնուի քայքայման վտանգին, եթէ հայութեան անմիջական ու մնայուն օրակարգին վրայ նկատի չ'առնուին անոր գոյատեւումը երաշխաւորող խնդիրներուն համապատասխան լուծումները։ Անորոշ կացութիւնները, յանկարծակիօրէն յայտնուող նոր իրավիճակները եւ յառաջիկայ շրջանին դիմագրաւուելիք հաւանական դժուարութիւնները բոլորս կը դնեն լուրջ կացութեան դիմաց։ Առանց յուսահատելու, կարելիութեանց եւ կարողութեանց ներդաշնակ գործակցութեամբ, նաեւ ապաւինելով Վեհափառ Հայրապետին իմաստուն տնօրինումներուն, լիայոյս ենք որ սուրիահայ համայնքը պիտի կարենայ տագնապէն դուրս գալ նուազագոյն վնասներով։ Այսօր ամենածանր դրութեան մէջ կը գտնուին Հալէպն ու հալէպահայութիւնը, Քէսապն ու ծովափի գաղթական մեր հայրենակիցները, ուստի անհրաժեշտ է անյապաղ ու շարունակական դրութեամբ նիւթաբարոյական օժանդակութիւն հասցնել յանուն սուրիահայութեան՝ ամբողջ հայութեան։

Ողբերգութիւնը կը շարունակուի. մեր ժողովուրդի հաւաքական գօրակցութիւնը եւս հարկ է որ շարունակուի անկոտրում կամքով մինչեւ որ Ամենակալի օրհնութեամբ «բացուին դռներն յուսոյ...»։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ
ԲԵՐԻՈՅ ԹԵՄԻՆ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ

«ՊԱԽԻ 77-ՐԴ ԿԱՆՏԱՏԻ ԵՐԱԺՇՏԱ-ԻՄԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹԻՆ»

Գլուխ երկրորդ

Պախի 77-րդ Կանտատի Կառուցուածքային Երաժշտակաարտայայտչական Առանձնայատկութիւնները

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

Մարտին Պեգոլտը 77-րդ Կանտատը ընութագրել է հետեւեալ կերպ. «Սէրը առ Աստուած մերձաւորի նկատմամբ դա Աստուծոյ կամեցողութիւնն է ի դէմս համայն մարդկութեան»։ Սա յիշեցնում է Յոհան Մելքիոր Գոթսեյի «Սգոյ Հրապարակախօսութիւնը» այսինքն մաժոր մինոր թոնայնական համադրումները, որոնք մեկնաբանւում են Աստուծոյ մարդկութեան փոխ-յարաբերութեան համաթեքստում։

Կանտատի այս մասը արտայայտուել է երկու հիմնական ձեւերով՝ cantus durus- պայծառ երգ cantus mollis- տխուր երգ։ Պախի մեկնաբանութիւնների համաձայն խորալում տասը պատուիրանների առկայութիւնը իր արտայայտութիւնն է գտնում թեքստային մեղեդային պատկերների զուգորդումով, կազմելով բարձր-ցածր թոնների, վերընթաց-վարընթաց շարժման տիեզ-պեմոլի տուալիզմ։ Առաջին մասը ստեղծագործութեան ամենահարուստ մասն է հանդիսանում իր փոլիֆոնիկ առանձնայատկութիւններով։

Այստեղ անհրաժեշտ ենք համարել մէջբերել 77-րդ կանտատի թոնայնական թեմաթիք յարաբերութիւնների զարգացման ընթացքը մեր կազմած հետեւեալ աղիւսակի տեսքով։

Trumpet	*Viola, Violin I & Violin II*	*Basso Continuo*	*Chorus (SATB)*	*Tonality*
	1 – 8 (R: I)			C – G
8 – 10: T1		**9 – 15 T1**	8 - 15	G
15 – 17: T1				F

	17 – 22 (R: I)			g
22 – 24: T2				G
28 – 30: T1		**24 – 31 T2**	22 – 31	C
	31 – 39 (R: I)			G
39 – 41: T3	39– 41 (R: I & Ch)		31 – 41	C
43– 47: T1&T3		**41 – 47 T3**	41 – 47	F
	47– 54 (R: I & Ch)		47 – 54	B – g
53 – 54: T4				g
56 – 58: T1	58– 63 (R: I & Ch)	**54 – 58 T4**	54 – 63	c - d
63 – 65: T5	64– 72 (R: I & Ch)	**64 – 67 T5**	63 – 67	B
			67 – 72	g
67 – 77: T1-T5	73– 77 (R: I & Ch)	**68 – 77 T1-T5**	72 – 77	C

• **T**: *Ամբողջական թեման, իսկ համարակալուած օրինակները, դրա մասնատուած տարբերակներն են* (**T1, T2, T3, T4, T5**)։

• T: *Նոյն թեմայի կրկնութիւնն է իր մասնատումներով* (T1, T2, T3, T4, T5)։

• R: Ritornello, *թեմայի տարրերով կառուցուած* I *եւ* II *ջութակների զուգանուագը*։

• R & Ch: Ritornello & Choral, *երկու ջութակների խորալի մուտքերը միասին*։

Կանտատն ընթանում է կանոնիք իմիթասիոն (canonic imitation) *ձեւով, որն իր մէջ ընդգրկում է մէկ մեղեդի, հետեւաբար, կոչւում է մոնոմելոտիք/միամեղեդային* (Օրինակ 1)։ *Մասի տարբեր ձայներում (ինչպէս նա գործիքներում) շարադրուած է միեւնոյն մեղեդին, որոնց մուտքը պայմանաւորուած է իրարայաջորդ կանոնական շարժումով*։

Իմիթասիոն առանձնայատկութիւններից է նա այն, որ թեման փոքրիկ պաուզայից յետոյ շարժում է կատարում վերընթաց սեքունտային յարաբերութիւնով. իսկ մաժոր թեթրաքորտի շարադրումից յետոյ հանդէս են գալիս քվարթային թռիչքներ, որոնք յանգեցնում են թեմայի աւարտին նոր թոնայնութեան առաջին աստիճանի վրայ։

Օրինակ 1

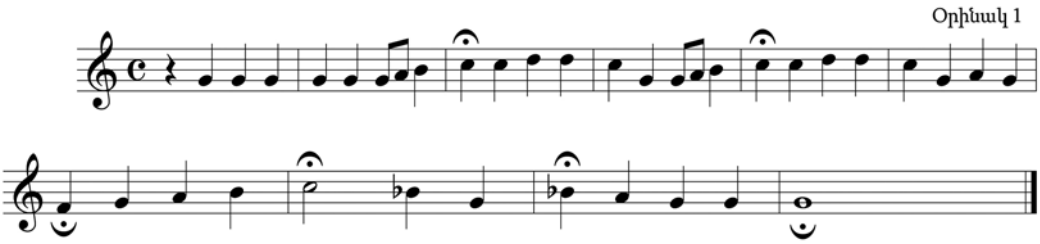

Թեմայի մէջ կան օրինաչափութիւններ, որոնք բնորոշ են փոլիֆոնիկ խիստ գրելաոճին՝

- *Սեքունտային շարժում, որը միակ սահուն քայլն էր համարւում ամենայարմարը երգեցողութեան համար։*
- *Ցստակ թեթրաքորտ, որը բնորոշում է միջնադարեան լատերիցիոնականը։*
- *Կայուն՝ հինգերորդ աստիճանով սկիզբ եւ առաջին աստիճանով աւարտ։*
- *Թեման սկսելուց առաջ փոքրիկ պաուզա, որը ունի նոյն տողութիւնը ինչ թեթրաքորտի իւրաքանչիւր հնչիւն։*

Մեթրոռիթմիք առանձնայատկութիւններից կարելի է նշել կանտատի սահուն ռիթմական պատկերը, որը մի շարք կէտերով համապատասխանում է փոլիֆոնիկ երաժշտութեան խիստ գրելաոճին. այն է՝ մեղեդին ութերորդական նոթաներով ընթանում է վեր ապա դառնալով տասնվեցերորդական՝ սահուն վարընթաց շարժում է կատարում, որին յաջորդում են քառորդ նոթաներով թռիչքները։

Այժմ փորձենք կանտատը վերլուծել պարբերութիւններով։ Նշենք, որ կանտատի առաջին մասը բաղկացած է 77 տակտերից (measures), *որոնք մեզ տալիս են 19 ֆրազներ մէկ յաւելեալ տակտ։ Ինչպէս նշուել է վերում, առաջին մասում կան հինգ գործիքներ (չեփոր, առաջին երկրորդ ջութակ, ալթ քոնթինուո) չորս վոկալ ձայներ (պաս, թենոր, ալթ, սոփրանո)։ Բնականաբար մենք բոլոր 19 ֆրազները չենք ներկայացնում այստեղ, քանի որ մեր նպատակը թեմայի մուտքերի առանձնայատկութիւնների պարզաբանումն է։*

- *Թեման սկսում է ալթը, ապա 2-րդ եւ 1-ին ջութակները, ինչպէս նաեւ քոնթինուոն, որին կրկնակելով գուգակցում է ալթը. միեւնոյն ժամանակ պէտք է նշենք, որ այստեղ առաջին ջութակը իմիթացնելով երկրորդ ջութակին, միւս երկու ձայների հետ միասին յանգեցնում է չեփորի մօտ հնչող թեմայի մուտքին ութերորդ տակտում։*

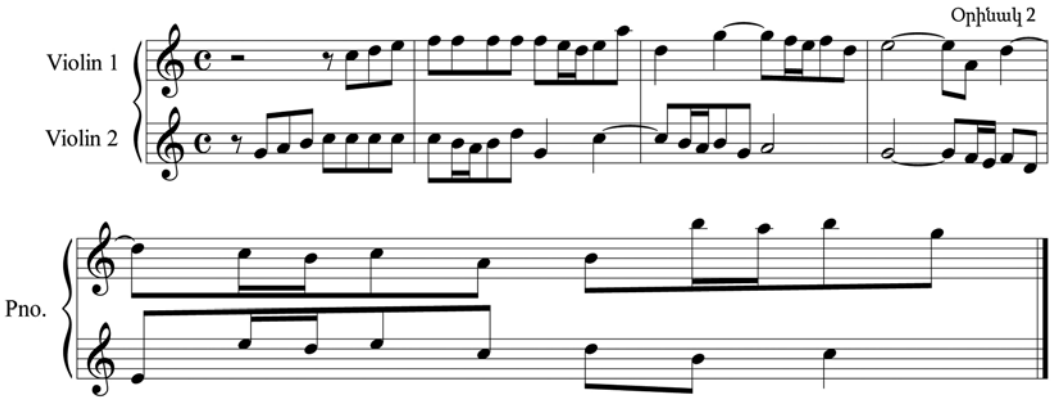

- *Այստեղ քառորդ պաուզայից յետոյ մտնում է չեփորի թեման աւարտւում երեք տակտերի մէջ։ Շեփորին երկու անգամ մեծացուած իմիթացիոն ձեւով յաջորդում է քոնթինուոն եւ հետեւաբար ամփոփելով վեց տակտերում (Օրինակ 3)։ Ութերորդ տակտում սկսւում է նաեւ վոկալի պարտիան. նախ անցնում է պասի, ապա թենորի, սոփրանոյի եւ այնուհետեւ ալթի մօտ։ Եթէ*

փորձենք առանձին նայել իւրաքանչիւր ձայն, ապա կը տեսնենք, որ պասին իմիթացնում է թենորը իսկ սոփրանոյին՝ ալթը (քվարթային յարաբերութեամբ). սակայն եթէ մտածենք զոյգ-զոյգ (պաս-թենոր, ալթ-սոփրանո), ապա կը տեսնենք, որ արական զոյգ ձայներին իմիթացնում են իգական զոյգ ձայները եւ այս անգամ արդէն հայելաձեւ (պաս-սոփրանո, թենոր-ալթ) եւ կրկին քվարթային յարաբերութեամբ։

Օրինակ 3

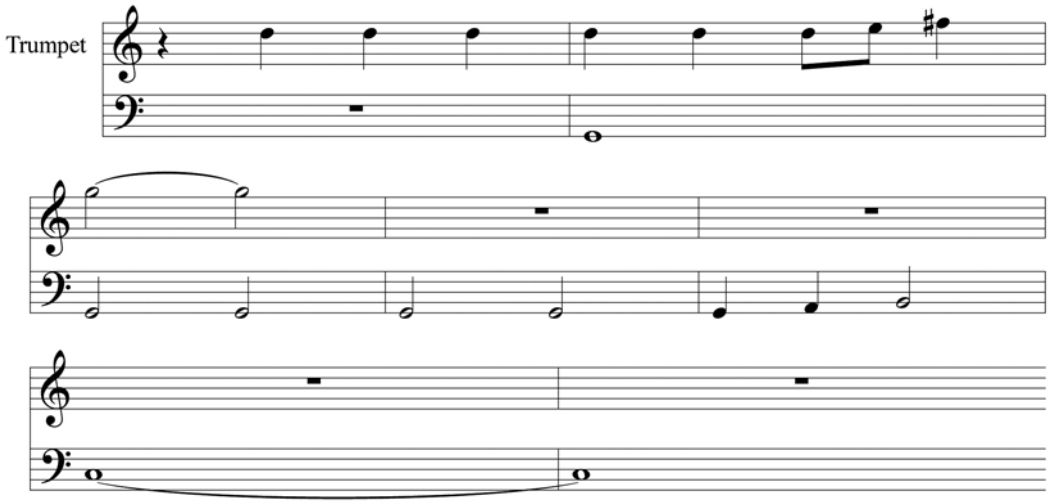

- *15-րդ տակտում վոկալ ձայները դադարում են եւ կրկին մուտք է գործում չեփորը (երեք տակտ), մինչդեռ քոնթինուոն շարունակում է զուգահեռ հնչել ալթի հետ (Օրինակ 4)։ Երկու ջութակները շարունակում են թեման իմիթասիոն ձեւով եւ այն անգամ առաջին ջութակն է իմիթացնում երկրորդով (քվարթային յարաբերութեամբ) եւ այսպէս մինչեւ 21-րդ տակտ։*

Օրինակ4

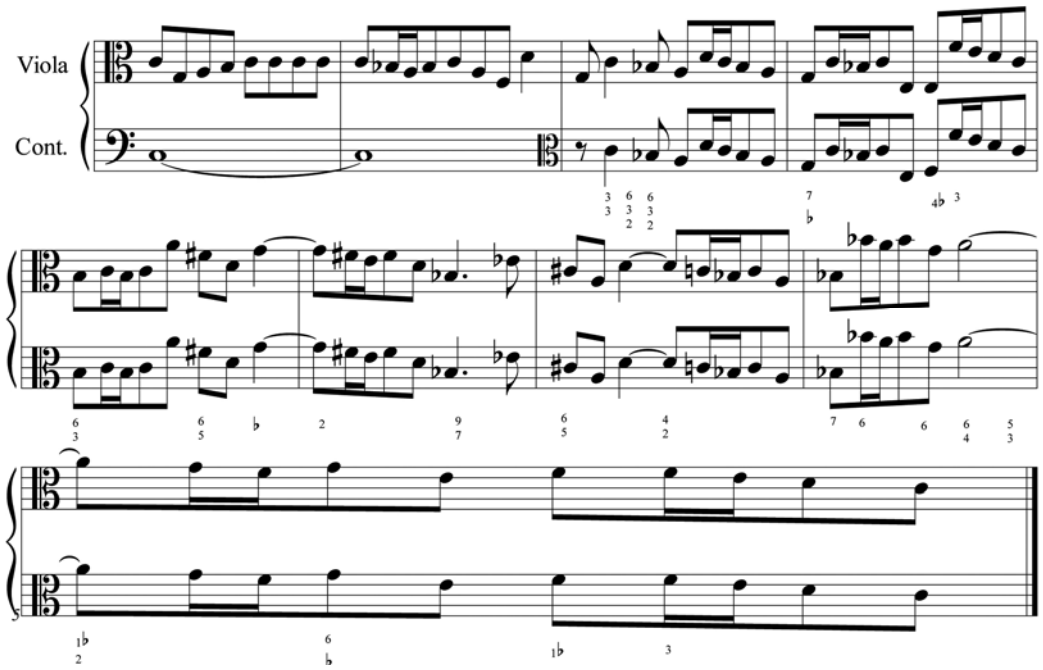

- 22-րդ տակտում կրկին քառորդ պաուզայից յետոյ մուտք է գործում չեփորը (երեք տակտ)։ Քոնթինուոն աւարտելուց յետոյ իր գուգորդումը ալթի հետ, անմիջապէս յետոյ կրկնակի մեծացուած իմիթացիայով շարադրւում է վեց տակտերում։ Միեւնոյն ժամանակ մտնում են նաեւ վոկալ ձայները. այս անգամ առաջինը սկսում է ալթը, ապա սոփրանոն, թենորը եւ պասը։ Իգական ձայները իրար հետ կազմում են նոյն քվարթային իմիթացիոն յարաբերութիւնը, ինչ եւ արական ձայները։ Իսկ եթէ ձայները դիտենք զոյգ-զոյգ, ապա կը տեսնենք, որ թեման շարադրւում է խեցգետնաքայլ (ալթ-թենոր, սոփրանո-պաս կրկին քվարթային յարաբերութեամբ)։

Օրինակ 5

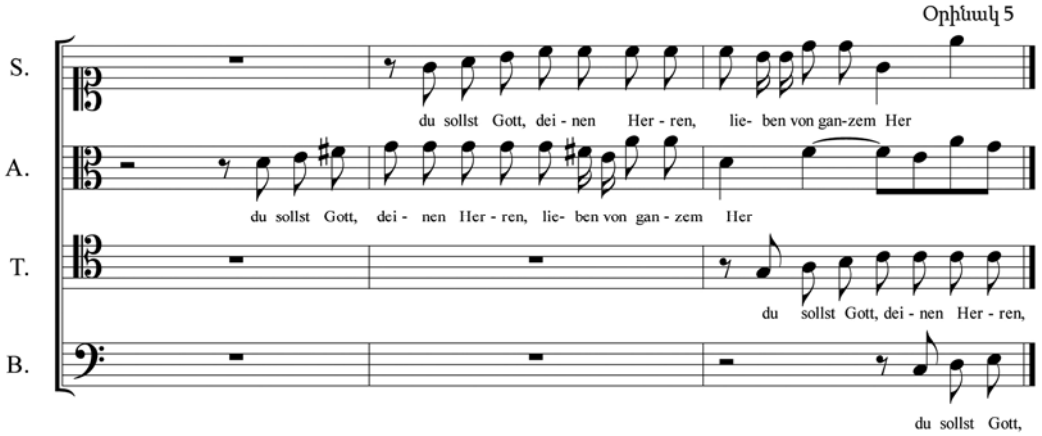

- 28-րդ տակտում, քոնթինուոյի աւարտին անմիջապէս մուտք է գործում չեփորը կրկին շարադրելով թեման երեք տակտերի սահմաններում. մինչ այդ երկու ջութակները շարունակում են իրենց իմիթասիոն գուգանուագը եւ այս անգամ քվինթային յարաբերութեամբ, իսկ վոկալ ձայների մուտքը ընթանում է հետեւեալ ձեւով՝ ալթ, սոփրանո, թենոր եւ պաս։ Ինչպէս ջութակների մօտ, այդպէս էլ ալթն ու սոփրանոն քվինթային յարաբերութեամբ են շարահիւսուած եւ սոփրանոն է իմիթացնում ալթին։ Իսկ արական ձայներում պասն է իմիթացնում թենորին քվարթային յարաբերութեամբ։ Չեփորից բացի բոլոր ձայները շարունակւում են իրենց ընթացքը մինչեւ 31-րդ տակտ եւ քոնթինուոն թեման աւարտելուց յետոյ կրկին միանում է ալթին, որտեղ վոկալ ձայները կրկին մուտք են գործում թեմայով, սկսելով ալթից անցնելով սոփրանո ապա թենոր եւ պաս։ Այստեղ նոյնպէս ալթն ու սոփրանոն քվինթային յարաբերութեան մէջ են, իսկ թենորն ու պասը՝ քվարթային։ Արական ու իգական ձայները իրար հետ միասին հայելաձեւ յարաբերութեամբ են դասաւորուած։

- Ձայները շարունակելով իրենց ընթացքը հասնում են 39-րդ տակտ, ուր առաջին անգամ մուտք է գործում մինոր լատը, որտեղ կրկին մտնում է չեփորի թեման։ Վերջինիս աւարտին քվարթային յարաբերութեամբ մուտք է գործում քոնթինուոն եւ երկու անգամ մեծացուած իմիթացնում է չեփորի թեման արդէն վեց տակտերի սահմաններում։ Մնացած վոկալ ձայ-

ները 41-րդ տակտում մուտք են գործում սոփրանոյով, ապա ալթով եւ միացած թենոր-պասով։ Այստեղ իգական ձայները քվարթային յարաբերութեամբ են հանդէս գալիս իսկ արական ձայները՝ թերցիային։

- *Անմիջապէս յետոյ, 43-րդ տակտում քոնթինուոն՝ դեռեւս չ'աւարտած իր թեման զուգորդւում է շեփորի թեմայի անցկացմամբ. երկու ջութակները անընդմէջ շարունակում են իրենց իմիթասիոն ընթացքը։ Այստեղ վոկալ բաժնում նախ մտնում է ալթը, այնուհետեւ սոփրանոն եւ թենորը միասին եւ վերջում պասը։ Սոփրանոն եւ ալթը հանդէս են գալիս սեքունտային յարաբերութեամբ, իսկ թենորն ու պասը՝ քվինթային։ Իգական ու արական ձայները կրկին հայելաձեւ իմիթասիոն բնոյթ են կրում։ 48-րդ տակտում շեփորը կրկին նախորդ երկու նոյն հատուածները կրկնում է մինչեւ քոնթինուոյի աւարտը, սակայն քոնթինուոն այս անգամ չի իմիթացնում այս հատուածը։*
- *53-րդ տակտում շեփորը նուագում է միայն մէկ տակտ եւ յաջորդ տակտից եւս մի քառորդ հնչիւն, որից սկսւում է քոնթինուոյի իմիթացիան. այն դեռ չվերջացած կրկին մտնում է շեփորը (երեք տակտ)։ Զուգահեռ մուտք են գործում վոկալ ձայները՝ սկսելով պասից անցնելով թենոր ապա ալթ եւ սոփրանո։ Այստեղ իգական ձայները քվինթային յարաբերութեամբ են հանդիսանում իսկ արականները՝ քվարթային։ Սա տիպիկ կանոնիկ ձեւի ամէնավառ օրինակ է։*
- *63-րդ տակտը սկսւում է շեփորի մուտքով, որին յաջորդ տակտում միանում է նաեւ քոնթինուոն եւ շարունակում մինչեւ 77-րդ տակտ։ Սա ստրետային ձեւով է շարադրւում մինչեւ 66-րդ տակտ։ Երկու ջութակները շարունակում են իրենց իմիթացիոն պատկերը, մինչ վոկալ ձայները մուտք են գործում թենորով, այնուհետեւ պասով, ապա սոփրանոյով եւ ալթով։ Ինթերվալային յարաբերութիւնները այստեղ արական ձայներում քվարթային են, իսկ իգականներում՝ սեքստային։*
- *67-րդ տակտում շեփորը մուտք է գործում վերջին անգամ՝ հնչեցնելով նախորդող թեմաթիք մուտքերի բոլոր հատուածների միաւորումը, դրանով իսկ վերջապէս ստեղծելով մի ամբողջական թեմա, որն էլ իրականում Լիւթերի* "Dies sind die heil'gen zehn Gebot" *խորալն է (Օրինակ 6)։ Նոյն տակտում սկսում է վոկալ հատուածն իր ընորոշ իմիթացիոն ձեւով՝ այս անգամ թենոր, ալթ, պաս եւ սոփրանո յաջորդականութեամբ։ Բացառապէս այստեղ չորս ձայների յարաբերութիւնները օկտաւային են եւ կրկին պատկանում են հայելաձեւ իմիթացիոն ձեւին։ Իսկ վերջին՝ 72-րդ տակտից սկսած, մինչ շեփորն ու քոնթինուոն շարունակում են իրենց ընթացքը, վոկալ ձայները վերջին անգամ են հանդէս գալիս. այս անգամ թեման սկսւում է պասից՝ անցնելով թենոր, ապա ալթ եւ սոփրանո։ Ինթերվալային յարաբերութիւնները քվարթային են իգականների եւ արականների միջեւ եւ կանոնական՝ մինչեւ 77-րդ տակտ։*

Օրինակ 6

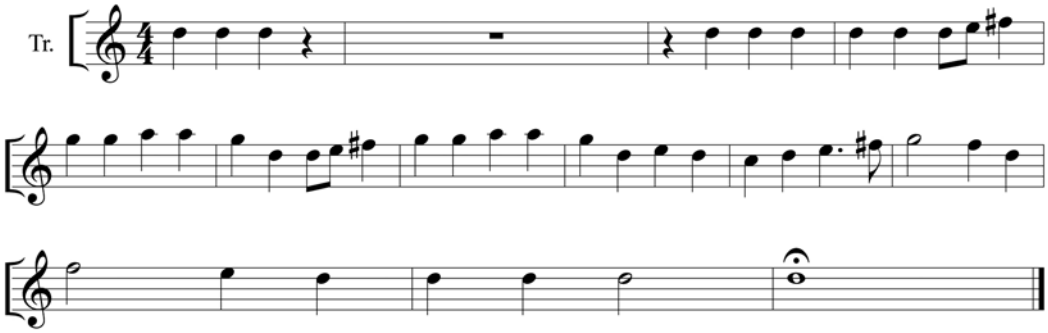

• *77-րդ տակտում բոլոր ձայները մէկ ամբողջ նոթայով, կազմում են Տո-Մաժորի տոմինանթային եռահնչեան հնչիւնները՝ սոլ-սի-ռէ։*

Ամփոփելով այս մանրակրկիտ վերլուծականը, կարող ենք հաստատել, որ առաջին մասը պատկանում է կանոնիկ իմիթասիոն ձեւին։ Այստեղ մենք տեսնում ենք փոլիֆոնիկ հնարների մի շարք իմիթասիոն կոնտրապունկտի (imitative counterpoint) *ձեւեր՝ հայելաձեւ, մեծացուած, խեցգետնային եւ պարզ իմիթացիա։ Բացի դրանից, մենք նաեւ տեսնում ենք ձայների միջեւ տարբեր ինթերվալային յարաբերակցութիւններ, որոնք հանդէս են գալիս փրիմային, թերցիային, քվարթային, քվինթային, սեքստային եւ վերջում նաեւ օքթավային յարաբերութիւնով։ Ինչպէս նկատում ենք ձայները զուգորդուել են միայն քոնսոնանս ինթերվալային յարաբերութիւններով, որը բնութագրական է ընդհանուր առմամբ հոգեւոր կանտատների համար։ Նշենք, որ հոգեւոր կանտատների թեքսթերը վերցւում էին Աւետարանի այն հատուածներից, որոնց բովանդակութիւնն աւելի հանդարտ խրատական երանգներ ունէր։*

Այս առումով 77-րդ կանտատի առաջին մասը միանգամայն համահունչ է այդ գաղափարներին։

Պասի Ռեչիթաթիւ

Առաջին մասն իր թոնիքային լուծումն է ստանում պասի ռեչիթաթիւում։ Ինչպէս տեսանք առաջին մասն աւարտուեց Տո-Մաժորի քվինթային աստիճանում (77-*րդ տակտ*), *իսկ պասի այս ռեչիթաթիւը հանդիսացաւ նրա լուծումը սոյն թոնայնութեան առաջին աստիճանում. այսինքն մէկ մասից միւսը դարձաւ աւելի պարզ։*

Ռեչիթաթիւի առաջին նախադասութեան վերջին մասը (So mub es sein! Gott will das Herz vor sich alleine haben) *յիշեցնում է բացման խորալի թեթրաքորտները, որոնք նոյն ձեւով՝ վերընթաց շարժումով եւ կատենսիայի ներգործութեամբ վերահաստատւում են նոր մօտուլացուած թոնայնութեան մէջ* (“Von ganzem Herzen” *տակտեր՝* 15, 28, 31). *իսկ հետեւեալ բառերը՝* Herzen-Herz, Seele-Seele, Gemute-Gemute, *զուգորդուելով խորալում եւ առաջին ռեչիթաթիւում վերահաստատում են բացման խորալի գաղափարախօսութիւնը, միեւնոյն ժամանակ նախապատրաստելով արիայի մուտքը։*

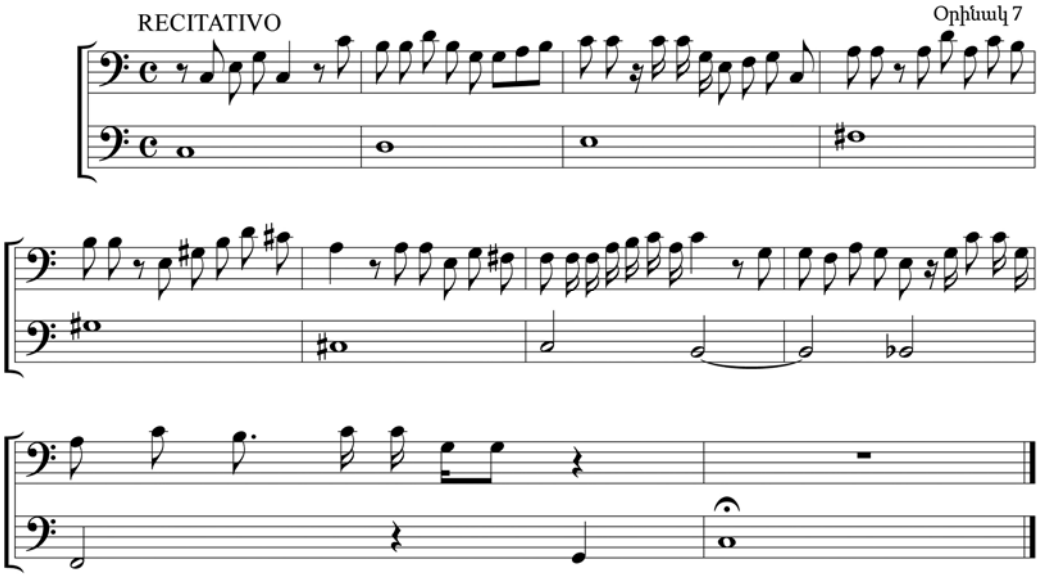

Սոփրանոյի Արիան

Տակտեր	Թոնայնութիւններ
1 – 11	a – moll
12 – 18	C – Dur
18 – 29	e – moll
29 – 34	G – Dur
35 – 44	h – moll
44 – 46	d – moll
46 – 65	a – moll

Նշուած տակտերում տեսնում ենք “Ritornello”*-ն, որի յաճախակի կրկնութիւնը բարձրացնում է արիայի շարունակականութեան զգացողութիւնը։ Հոբոյների զուգանուագն ու համատեղումը երաժշտագեղագիտական նրբութիւն է տալիս, մանաւանդ, որ ունիսոն նուագով նրանք շարունակում են իրենց պարտիան թերցիային եւ սեքստային ինթերվալային յարաբերութեամբ (Օրինակ* 8)*. իսկ այս կոնսոնանսն ու ողջ հարմոնիան արիային բացառիկ գեղեցկութիւն եւ ներդաշնակութիւն են հաղորդում, որն էլ պատկերում է ամենաբիւրեղ սէրն առ Աստուած եւ Աւետարանի համապատասխան հատուածները։ Այս հատուածը մեզ ուղղակիօրէն յիշեցնում է Աւետարանի հետեւեալ տողերը՝ “Երբ փողին, սրինգին, քնարին, ջութակին, տաւիղին, տիկին ու ամէն տեսակ նուագարաններու ձայնը*

լսէ՛ք, Նաբուգոդոնոսոր թագաւորին կանգնեցուցած ոսկի արձանին առաջ պիտի իյնաք ու երկրպագութիւն ընէք” (*Դանիէլ* 3.5)։

Օրինակ 8

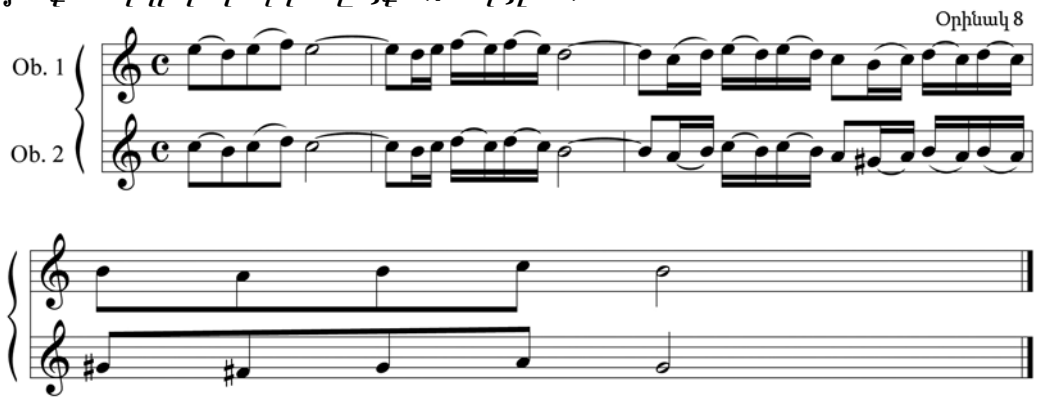

Արիան խօսում է սիրոյ մասին։ Թեքսթը ամբողջութեամբ “Da Capo” *տիզայն է, որն էլ Պախը բաժանել է երեք մասերի։ Առաջին երկու տողերը՝* “Mein Gott, ich liebe dich von Herzen” *եւ* “Mein ganzes Leben hangt dir an” *առաջին մասն են։ Իսկ երկրորդ եւ երրորդ մասերը վերջին երեք տողերն են.* “Lass mich doch dein Gebot erkennen”, “Und in Liebe so entbrennen” *եւ* “Dass ich dich ewig lieben kann”։ *Մասերի բաժանման մէջ մեծ դեր է խաղում նաեւ* Ritornello-*ն իր ամբողջութեամբ, որը նախ յայտնւում է արիայի սկզբում, ապա բաժանում է առաջին մասը երկրորդից եւ երրորդից, եւ վերջում եզրափակում արիան իր հիմնական թոնայնութեամբ։*

Օրինակ 9

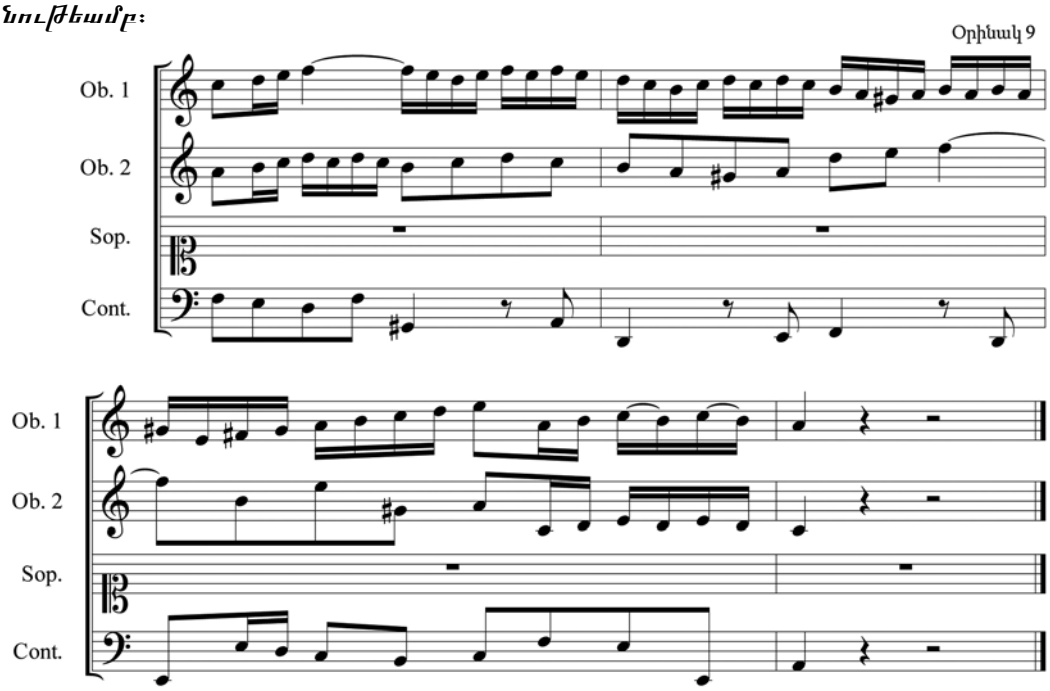

Առաջին մասը հնչում է միայն մէկ անգամ (հետեւեալ տողերի յաջորդականութեամբ՝ տող 1, 1, 2, 1, 2)։ *Այստեղ թեքսթը խօսում է մարդկային սիրոյ մասին, չ՚ունենալով ոչ մէկ հակասական մաթերեալ. իսկ երկրորդ մասը՝* (*տող* 3, 3, 4, 5)

երկու անգամով է ներկայանում, որն էլ իրականում կազմում է երրորդ մասը՝ (*տող* 3, 4, 5, 5)։ *Այստեղ կայ մտքի, խօսքի, երեւակայութեան եւ թոնայնանական զարգացում՝* a – C – e – G – h, *որը ստեղծում է անցումային պատկեր՝ թերցիային յարաբերութեան թոնայնութիւնների յաջորդականութիւն* (rising third tûnalities)։ *Այս փոխանցումները հասցնում են արիան իրենց քուլմինացիային, իսկ* "entbrennen" *եւ* "ewig" *բառերի վրայ չարահիւսուած երկար մելիզմները զարգացնում են տինամիզմն ու տանում երաժշտութիւնն իր տրամաբանական աւարտին։ Պախը թոնայնութիւնը տանում է դէպի* h-moll *քատենցիա, որից յետոյ երրորդ մասում վերադարձ է լինում դէպի* a-moll։

Ինչպէս նկատում ենք քատենցիաները հիմնականում յայտնւում են մասերի անցումների ժամանակ (*մաս Ա.-ից դէպի մաս Բ. եւ մաս Բ.-ից դէպի մաս Գ.*), *միեւնոյն ժամանակ կրելով պիֆունկցիոնալ դերակատարութիւն եւ յանգեցնելով այն յաջորդ թոնայնութեանը։*

Թենորի Ռեչիթաթիւ

Թենորի Ռեչիթաթիւը յստակ կապ է հանդիսանում սիրոյ մեկնութիւնը հաղորդելու համար՝ Աստծոյ եւ ապա մերձաւորի նկատմամբ, թէ՛ թեքսթային եւ թէ՛ երաժշտական առումներով։ Կանտատի այս համարը սիրոյ մեկնութեան լաւագոյն օրինակն է եւ ընկալւում է իբրեւ ալթրուիզմի եւ յաւիտենականութեան գագաթնակէտը։ Այն սկսւում է e-moll-*ով ապա քատենցիայով անցում է կատարում դէպի* h-moll *եւ վերջում աւարտում* G-Dur-*ում. այն բաղկացած է* 13 *տակտերից։ Քատենցիայից յետոյ,* h-moll-*ում ռեչիթաթիւը ընդլայնելով երաժշտական ստրուկտուրան, հնարաւորութիւն է ստեղծում կանտատին ծաւալուելու յատկապէս՝ «Բարի Սամարացու սրտի»* (Samariterherz) *քոնթեքսթում։ Իսկ* G-Dur-*ում խօսւում է յոյսի մասին՝ Աստծոյ պարգեւի, որը կարողութիւն պիտի տայ սիրելու մերձաւորին եւ արժանանայ երկնքի արքայութեանը* "So wirst du mir dereinst das Freudenleben, Nach meinen Wunsch, jedoch aus Gnade geben". (*տող* 8-9)

Անդրադառնալով թոնայնական առանձնայատկութիւններին, ասենք որ, 10-*րդ տակտի ձերբագատում «անձնասիրութիւնից»* (hasse) *բառը գուգորդուելով* "f" *նոթայի հետ եւ ձգտելով դէպի* "fis", *այնքան է լարում իմաստային հնչողութիւնը, որ իր ընականոն լուծումն է գտնում խաղաղ* G-Dur-*ում* (11-*րդ տակտում* "dereinst" *բառի վրայ*), (*Օրինակ* 10)։ *Մինչդեռ նախորդող արիայում հաւատացեալի յաւիտենականութեան ընկալումը զարգացել է սի-մինորում, նախքան անցնելը ռէ-մինոր-լա-մինոր։ Այստեղ մի-մինորը եւ սի-մինորը տարբեր գոյներ են տալիս արիային՝ հասնելով Սոլ-Մաժոր քատենցիային, որով այն ունենում է համապատասխան աւարտ։ Հաւատացեալի յոյսից դէպի յաւիտենականութիւն գաղափարը յանգեցնում է մերձաւորի նկատմամբ ունեցած սիրուն։ Պախը գործածել է մաժոր լատը, որը Գոթսեն եւ Վերկմայստերը ասոցացրել են ուրախութեան հետ, որպէս հաւատքի եւ նպատակի գոհացում՝ նշուած Ղուկասի*

Աւետարանում։ Ռեչիթատիւի Սոլ-Մաժոր աւարտը ուղենչում է կանտատի հետագայ զարգացումը։ Ռեչիթատիւում առկայ են երկու ջութակ (առաջին եւ երկրորդ), մէկ ալթ եւ քոնթինուոն, որոնցից լարայինները Աւետարանում խորհրդանշում են երկրպագութեան եւ երանութեան վերոյիշեալ պատկերները։

Օրինակ 10

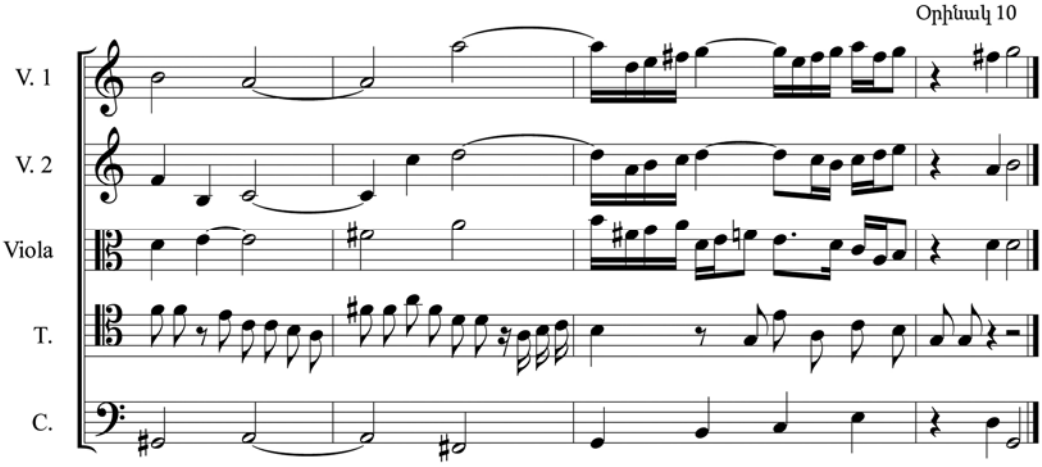

Ալթի Արիան

Ալթի արիայի հիմնական թեման մարդկային անկատարութեան մասին է։ Այն գրուած է ռէ հարմոնիկ մինորում։ Վոկալ բաժինը ալթինն է, իսկ նուագարանային թեման նուագում է չեփորը։ Եւ ինչպէս նշում է Է. Շաֆեն, չեփորի բաժնում յայտնուած cis″, es″, gis″, a″, b″ *հնչիւնները խորհրդանշում են հաւատացեալի թուլութիւնը՝ հաւատացեալի վախն ու անմնացորդ սիրոյ բացակայութիւնը*[1]։

Պախն իր երաժշտութեամբ բովանդակել է արիան թէ՛ մարդկային անկատարելութեամբ եւ թէ՛ յաւերժական կեանքի ակնկալութեամբ։ Այն բաժանուած է երկու մասերի. առաջինը արիայի առաջին ամբողջ էջն է՝ “Arch, es bleibt in meiner LiebeLauter Unvolkommenheit! Hab ich oftmals gleich den Willen, Was Gott saget, zu erfüllen, Fehlt mir’s doch an Möglichkeit” (*տակտ* 1-16 ritornello, 17-32 *վոկալ բաժին*, 33-40 trumpet & continuo) *իսկ երկրորդը՝ երկրորդ էջը* “Hab ich oftmals gleich den Willen, Was Gott saget, zu erfüllen, Fehlt mir’s doch an Möglichkeit, Hab ich oftmals gleich den Willen, Was Gott saget, zu erfüllen, Fehlt mir’s doch an Möglichkeit” (41-51-*րդ տակտ՝ վոկալի սոլո*, 52-61-*րդ տակտ չեփորի սոլո*, 61-78-*րդ տակտ՝ վոկալ, չեփոր եւ քոնթինուո*)։ *Երկրորդ բաժնի չեփորի սոլոն գրուած է* C-Dur-*ում, որի ալեգորիան գուգորդւում է մարդու ունեցած կամքի եւ լաւատեսութեան հետ* (Willen), *եւ միեւնոյն ժամանակ հանդիսանում է լաւագոյն կամուրջը՝ թոնայնութիւնը մօտուլացնելու դէպի* g-moll. *իսկ սոլ-մինորի կաղենցիան սահուն յանգեցնում է վոկալի մուտքին* (61-*րդ տակտ*)։

---

[1] Eric Chafe, Analyzing Bach Cantatas, Lexington, 2011, p. 212.

Օրինակ 11

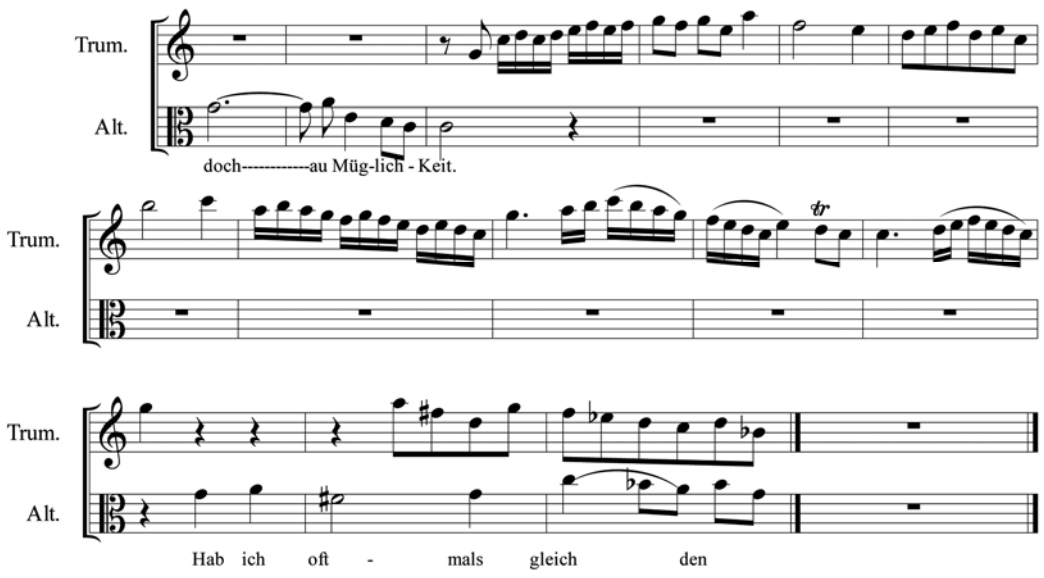

Մի կողմից չեփորն իր մեղեդային բարձր թոներով ընդգծում է մեղեդու «մինոր» երանգը, միւս կողմից՝ basso continuo-*ն ներկայացնում է թեման վարիացիոն ձեւով, որի երկրորդ տակտը նման է առաջին մասի վերջին նախադասութեանը՝* “und deinen Nachsten”-*ին համապատասխանող մեղեդային գծին։ Շեփորի ու քոնթինուոյի շարադրանքներում գտնում ենք հայելաձեւ պատկերներ՝ չեփորի առաջին տակտն ու քոնթինուոյի երրորդ տակտը։ Շեփորը ֆունկցիոնալ տարբեր դերեր ունի այստեղ եւ առաջին մասում։ Ըստ Աստուածաշնչի՝ փողը կոչի եւ Աստծու ձայնը լսելու նուագարանն է՝* «եղաւ որ երրորդ օրը առաւօտուն որոտումներ ու կայծակներ կ’ըլլային, թանձր ամպ մը կար լերանը վրայ, ու խիստ սաստիկ փողի ձայն մը ու բանակին մէջ եղած բոլոր ժողովուրդը զարհուրեցաւ» (*Ելից*19։16), «Տէրը խօսեցաւ Մովսէսի ըսելով. «Խօսէ Իսրայէլի որդիներուն ու ըսէ. Եօթներորդ ամսուն մէջ ամսուն առաջին օրը ձեզի հանգստութեան օր, փող հնչեցնելուն յիշատակ, սուրբ ժողովի օր պիտի ըլլայ։ Բնաւ ծառայութեան գործ պիտի չգործէք, հապա պատարագ մատուցանէք Տէրոջը» (*Ղեւտացւոց* 23.24)։

Առաջին համարում այն ուղղակի կոչ է՝ կատարելու համար Աստծոյ պատուիրանները եւ առաջնորդուելով սիրով. իսկ այս համարում չեփորը, կարծէք, մի կողմից ընդգծում է մարդկային մեղաւորութիւնը Աստծոյ պատուիրանները չկատարելու համար եւ միւս կողմից՝ մարդկային անզօրութիւնը։ Թէեւ արիան հնչում է ռէ-մինորում, Պախը գերծ է պահել բանալիի մօտ թէ՛ թոնայնական սի-պեմոլը եւ թէ՛ ոչ-թոնայնական տիեզները։ Սա նոյնպէս կարելի է առնչել անկատարութեան գաղափարին։

Փակման Խորալը

Հիմնուելով «Ach Gott, vom Himmel sieh'darein»*-ի մեղեդու վրայ, Պախը ստեղծել է մի թոնայնական պատկեր, ուր իշխում է սոլ-մինորը տոմինանտային ֆունկցիայով* (d-fis-a)։ *Իր* 7 *նախադասութիւններից* 2*-րդը,* 4*-րդը եւ* 6*-րդը աւարտւում են սոլ-մինորի կատենցիաներով,* 5*-րդը՝* F-Dur*-ի կատենցիայով, առաջին եւ* 3*-րդ նախադասութիւնները՝ սոլ-մինորի կիսակադանսներով։* 7*-րդ նախադասութիւնը սոլի մէջ սկսելուց, սոլ-մինորի եւ Ռէ-Մաժորի ակորդները հնչեցնելուց, մեղեդու մէջ սոլ-մինոր եռահնչիւնը ուրուագծելուց յետոյ աւարտւում է Ռէ-Մաժորում* (*Օրինակ* 12)։

Այս աւարտը հետաքրքրական է երկու առումով. առաջին հերթին նախավերջին եւ նախորդող երկու հարմոնիաներն էլ փոքրացրած եռահնչիւններ են, իսկ երկրորդը՝ պասի գիծը վերընթաց շարժումով բարձրանում է քայլ առ քայլ fis*-ից դէպի* d'՝ *անցնելով* c'-cis'-d' *վերջին հնչիւնին։ Այս վերջին կադանսը նմանւում է շուրջ կէս տարի յետոյ գրուած Պախի Կանտատ* 153*-ի՝* «Ach Gott, wie meiner Feind» *մեղեդու մէջ օգտագործուած կադանսին եւ սա միակ նմանութիւնը չէ։ Այդ նմանութիւններից ելնելով որոշ հետազօտողներ այս երկու կանտատները համեմատում են իրար հետ*[2]։ *Ամբողջ երկի ընթացքում, պեմոլը կամ* "*սուպտոմինանտ*" *թոնայնական շրջանը, որ մեծ մասամբ ներկայացուած է* d-moll *տոյանութեամբ, առնչւում է հաւատացեալի վստահութեան եւ վճռականութեան հետ. մինչդեռ վերջին շարժումները յաւիտենական կեանքի նկատմամբ նրա յոյսերն են արտայայտում Սոլ եւ Տո Մաժորներով։ Նոյն սկզբունքով* 2*-րդ կանտատի՝*"Ach Gott, vom Himmel sieh" *մասերում խորալի կառուցուածքը սուպտոմինանտ* c-moll*-ի նկատելի շեշտադրումով Ռէ-Մաժոր ֆինալի տկարացումն է մատնանշում։*

Պախի փակման խորալների բաղդատմամբ, 77*-րդ կանտատի* "Ach Gott, vom Himmel"*-ի կառուցուածքը անկատար եւ անկայուն է։ Սակայն Պախի նպատակը հաւանաբար ճանաչումն էր այն իրողութեան, որ մարդկային տկարութիւնն ու մերձաւորին ուղղուած սէրը զուգահեռ են ընթանում իբրեւ մարդկային եւ Աստուածային սիրոյ արժէչափեր։ Հաւատքի ճանապարհով մարդկութեան մէջ "ներընակութեան" իր ակնարկութեան եւ Աստծուց մերձաւորին անցնելով գաղափարները մարմնաւորւում են "էջք"-ի շարժման տեսքով, որ ներկայ է թէ՛ բացման խորալում եւ թէ՛ ընդհանրապէս կանտատում։ Թենորի ու պասի բաժինների վերջին կադանսների վերընթաց խրոմատիզմի նպատակը կարող է վերջին տողի "բառի"* (wort) *ներկայացումը լինել՝* "*Ի սկզբանէ էր Բանն. Բանն էր առ Աստուած. Աստուած էր Բանն*" (*Յովհաննու* 1.1)։ *Վերը յիշատակել ենք, որ կանտատի փակման խորալի համար ընդունուել է Դեյվիդ Դենեքի* "O Gottes Sohn Herr Jesu Christ" *տեքստը։ Սակայն մեր կարծիքով Մարտին Պեգոլտի կողմից առաջարկուած բանաստեղծութիւնն աւելի ընութագրական եւ համահունչ է երկի մնացեալ բաժնին՝ Աստծուն ուղղուած* «Ach, Herr» *կոչով։*

---

[2] Eric Chafe, Analyzing Bach Cantatas, Lexington, 2011, p. 215.

Բայց եւ այնպէս հաւանական է, որ հակառակ կանտատ 77-ի վերջին բաժնի կրկնակի տոմինատային (DD) *աւարտին, Պախն ուզում էր, որ վերջին կադանսը իբրեւ* "*ճիշտ*" *ֆինալ հասկացուի։ Կարծեք* D-Dur-*ը՝ կրկնակի տոմինանտ* (DD) *ակորդը, որով եզրափակւում է 77-րդ կանտատը մի* "*իդեալ*" *է, որին երբեք հնարաւոր չէ հասնել։*

Սա եզակի երեւոյթ չէ Պախի կանտատային ժառանգութեան մէջ. 71-րդ կանտատը՝ "Gott ist mein Konig" *վերջանում է Տո-Մաժորի, Տո-Մինորի եւ դարձեալ Տո-Մաժորի մէջ, իրերայաջորդ մասերով։ Ուստի երբ նախավերջին մասի (Տո-Մինորի) գործիքաւորումը փողերից եւ թմբուկներից փոխւում է լարային ու փայտփողային գործիքների, հեշտութեամբ կարող ենք հասկանալ այս շարժման տեքստը՝ իբրեւ մարդկային չարութեան ներկայացում եւ Աստծուց հաւատացեալները պաշտպանելու խնդրանք՝ Սաղմոս* 74.19 "*Զարերու բազմութեան մի՛ մատներ քու տատրակիդ անձը*"։ *Պախը վերընթաց եւ վարընթաց կիսատոներով շեշտում է հնադարեան հնչողութիւն ունեցող մեղեդու գաղափարական իմաստ։ Երբ վերջում հնչում է Տո-Մաժոր եռահնչիւնը (օգտագործելով փողերն ու թմբուկները) եւ յստակ լսւում են* "Das neue Regiment" *բառերը, ապա դա ընկալւում է իբրեւ մինորից յետոյ Տո-Մաժորի վերահաստատում՝* "*մարդկայինը ընդդէմ Աստուածային յատկութիւնների*" *գաղափարով։*

Կարելի է ասել, թէ 77-րդ կանտատը, որը սկսւում է մաժոր թոնայնութեան (*cantus durus*) *յայտարարութեամբ, իր գաղափարական թեմատիկ զարգացման աւարտին ասես յանգեցնում է մարդկային անկատարութեան եւ տխրութեան մինորային (cantus mollis) հաստատմանը, թէեւ վերջին մաժոր եռահնչիւնը անմար յոյսի գաղափարն է նշանաւորում։*

Ընդհանուր առմամբ պէտք է նշենք, որ Պախի 77-րդ կանտատում օգտագործուած են փոլիֆոնիկ եւ հոմոֆոնիկ ոճերի առանձնայատուկ արտայայտչաձեւերը։ Եթէ առաջին մասը (Opening Chorus) *փոլիֆոնիկ ամենացայտուն նմուշներից է, ապա վերջին մասը* (Final Choral) *առանձնանում է հոմոֆոն մտածողութեամբ եւ գրելաոճով։*

Օրինակ 12

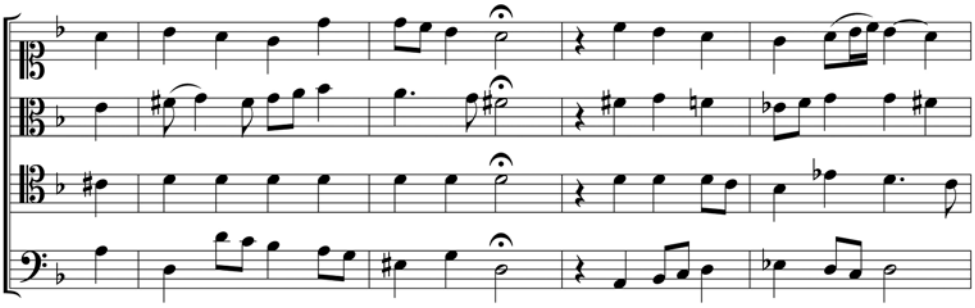

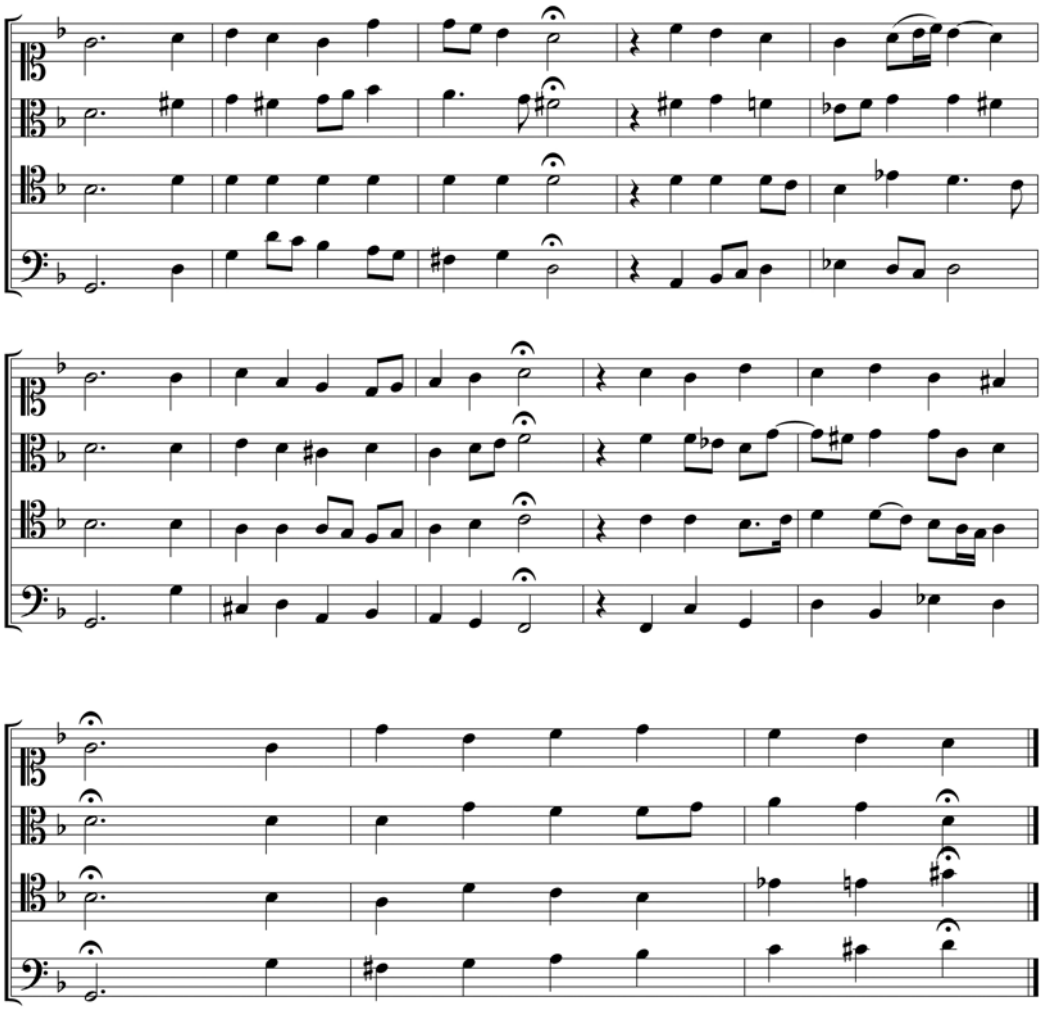

ՏԱԹԵՎԻԿ ԱՐԹԻՆԵԱՆ

(*Շար.* 3)

ՏՕՆԱԿԱՆ

ՄԱՅԻՍ 28-Ի ՆՇՈՒՄԸ ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Կիրակի, 25 Մայիս 2014-ին, Անթիլիասի Մայրավանքի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ մատուցուած Սուրբ եւ Անմահ Պատարագի աւարտին տեղի ունեցաւ գոհաբանական մաղթանք՝ Հայաստանի Հանրապետութեան, ինչպէս նաեւ հոգեհանգիստ՝ 1918 Մայիս 28-ին Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան կերտման ի խնդիր իրենց արիւնը թափած նահատակներու հոգիներուն համար։ Գոհաբանական մաղթանքին ու հոգեհանգիստին նախագահեց՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս։

Սուրբ եւ Անմահ Պատարագէն ետք Վեհարանի դահլիճէն ներս Մայիս 28-ի առիթով տեղի ունեցաւ գեղարուեստական յայտագիր՝ Դպրեվանքի ժառանգաւորներուն կողմէ։ Ապա յանուն միաբանութեան ուղերձ կարդաց Հոգչ. Տ. Շնորհք Արդ. Աչըգեանը։ Հայր Սուրբը չեչտեց Մայիս 28-ի կարեւորութիւնը հայ ժողովուրդի ազատագրական պայքարին մէջ եւ այս առիթով միաբանութեան անունով շնորհաւորեց Վեհափառ Հայրապետի անուանակոչութիւնը, անոր մաղթելով հարուստ իրագործումներով լեցուն երկար գահակալութիւն։

Հանդիսութեան եզրափակիչ խօսքը կատարեց Վեհափառ Հայրապետը։ Ան ըսաւ, թէ «Մայիս 28-ը սովորական թուական մը չէ, ան կը խորհրդանշէ հայ ժողովուրդի ազատութեան տենչը, իր անկախութիւնը պաշտպանելու հաւաքական կամքը, ազատօրէն ապրելու իր վճռակամութիւնը։ Այսպէս եղած է հայ ժողովուրդը իր ողջ պատմութեան ընթացքին։ Այս ոգիով, հաւատքով ու կամքով ան կեցուածք ճշդած է իր պատմութեան բոլոր Բէլերուն ու Ցազկերտներուն դէմ»։ ***Շարունակելով իր պատգամը, Վեհափառը ըսաւ, որ*** «ազատ ու անկախ ապրիլը ոեւէ անհատի ու ազգի աստուածատուր իրաւունքն է։ Մարդկային իրաւունքները ըստ էութեան աստուածատուր իրաւունքներ են. ոեւէ անհատ կամ ազգ իրաւունք չունի խլելու ուրիշին իրաւունքը եւ բռնաբարելու ուրիշին անկախութիւնն ու ազատութիւնը։ Այս գիտակցութեամբ մեր ժողովուրդը իր հաւաքական "ոչ"ը ըսած է իր անկախութիւնը բռնաբարող բոլոր ուժերուն դէմ»։

Անդրադառնալով ներկայ Հայաստանին, Արամ Ա. Կաթողիկոս ըսաւ. «Շնորհիւ մեր ժողովուրդի ամուր միասնականութեան ու վճռակամութեան, մենք վերահաստատեցինք մեր հայրենիքի անկախութիւնը։ Այսօր Հայաստանը իր անկախութիւնը առաւել ամրապնդելու ընթացքի մէջ է։ Ճիշդ է, Հայաստանէն ներս թերութիւններ կան, փտածութիւնը կը շարունակուի, արտագաղթը կանգ չէ առած. ժողովուրդի կենսամակարդակը տակաւին կը մնայ ոչ գոհացուցիչ։ Այս բացասական ու երեւոյթներուն դիմաց բնականաբար չենք կրնար անտարբեր մնալ։ Անհրաժեշտ է որ այս մտահոգիչ երեւոյթները վերանան մեր բոլորին հաւաքական աշխատանքով։ Հայրենիքի հզօրացումը իւրաքանչիւր հայու ու ամբողջ հայութեան առաջնահերթ պարտաւորութիւնը պէտք է դառնայ ու հայրենիքը կը հզօրանայ հայրենաշինութեան նուիրական գործին մեր բոլորի մասնակցութեամբ»։ ***Նորին Սրբութիւնը իր խօսքը եզրակացուց ըսելով՝*** «Մայիս 28-ը յուշարար մըն է մեր բոլորին՝ մեր հայրենիքի անկախութիւնը որպէս ազգային սրբութիւն պահելու ու պահպանելու»։

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՄԱՍՆԱԿՑԵՑԱԻ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ 100-ԱՄԵԱԿԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻՆ

Չորեքշաբթի, 28 Մայիս 2014-ին, Երեւանի մէջ, նախագահութեամբ Հ.Հ. Նախագահ՝ Սերժ Սարգիսեանին, տեղի ունեցաւ Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակի պետական յանձնաժողովի Դ. նիստը։ Ժողովին ներկայ եղան երկու Վեհափառ Հայրապետները։

Արամ Ա. Կաթողիկոս իր խօսքին մէջ յիշեցուց, որ երեք տարիներ առաջ ինք որպէս 100-ամեակի ուղղեցոյց առաջարկած էր հետեւեալը. «Յիշել, Յիշեցնել եւ Պահանջել»։ *Վեհափառ Հայրապետը գոհունակութեամբ ողջունեց յանձնաժողովը, որ «Յիշել եւ Պահանջել» կարգախօսը որպէս ուղղեցոյց որդեգրած էր։*

Ան շեշտեց, թէ «Ճանաչումէն անդին պէտք է անցնիլ եւ շեշտը դնել պահանջատիրութեան վրայ։ Պահանջատիրութեան առաջին քայլը Հայաստանի ու Սփիւռքի հզօրացումն է եւ միասնականութեամբ մեր ժողովուրդի իրաւունքներու հետա–

պնդումը»։ *Ապա Վեհափառ Հայրապետը յիշեցուց, որ* 100-*ամեակը վերջակէտ պէտք չէ դառնայ, այլ՝ սկզբնակէտը մարտավարական ու ռազմավարական նոր մօտեցումներու, որոնք ըլլան համահունչ ներկայ աշխարհի աշխարհաքաղաքական պայմաններուն ու շահերուն։*

Վեհափառը նաեւ շեշտեց, որ մեր դատը անհրաժեշտ է իրաւական մակարդակի վրայ դնել եւ գայն հետապնդել միջազգային օրէնքի տուեալներուն լոյսին տակ։

Ժողովի աւարտին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոս եւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս ներկայ գտնուեցան Հ.Հ. Նախագահ Սերժ Սարգիսեանի կազմակերպած ճաշկերոյթին։

Յայտնենք, որ նոյն առաւօտուն երկու Վեհափառ Հայրապետները հանդիպում մը ունեցան Հ.Հ. Նախագահին հետ։

ԵՐԿՈՒ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԷՋ ԿԸ ՆԱԽԱԳԱՀԵՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՂԹԱՆՔԻ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ

Չորեքշաբթի, 28 Մայիս 2014-ին, երկու Վեհափառ Հայրապետները՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս եւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ՝ Սերժ Սարգիսեանի հետ մասնակից դարձան Սարդարապատի Մայիս 28-ի տօնակատարութեան եւ ծաղկեպսակ զետեղեցին Հայաստանի առաջին հանրապետութեան կերտման իրենց արիւնը թափած հայորդիներու յիշատակին եւ ապա հոգեհանգըստեան արարողութիւն կատարեցին։

Արարողութենէն ետք տեղի ունեցած հանդիսութեան ընթացքին, երկու Վեհափառ Հայրապետները իրենց պատգամը ուղղեցին։ Հանդիսութիւնը փակուեցաւ Հանրապետութեան Նախագահին խօսքով։

Կէսօրէ ետք, Սուրբ Էջմիածնի մէջ, երկու Վեհափառ Հայրապետներու նախագահութեամբ տեղի ունեցաւ հանրապետական մաղթանք, ուր Վեհափառ Հայրա-

պետները իրենց խօսքը ուղղեցին ներկայ ժողովուրդին՝ կոչ ուղղելով անոնց մասնակից դառնալու Հայաստանի անկախութեան ամրապնդման նուիրական աշխատանքին։

Նոյն գիշեր, երկու Վեհափառ Հայրապետները Հայաստանի Հանրապետութեան Վարչապետ՝ Յովիկ Աբրահամեանին ճաշի հիւրը դարձան։

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՍԱՍԱՐԿԱՒԱԳՆԵՐՈՒ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԷՋ

Կիրակի, 25 Մայիս 2014-ին, յընթացս Սուրբ եւ Անմահ Պատարագին, Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ հանդիսապետութեամբ Ն.Ս.Օ. Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին Կիսասարկաւագներու ձեռնադրութիւն կատարուեցաւ։

Ձեռնադրութիւնը կատարեց Գերաշնորհ Տ. Տիրայր Արք. Փանոսեան։ Արարողութենէն ետք, իր քարոզին մէջ Սրբազան Հայրը նորընծաներուն յիշեցուց եկեղեցւոյ ծառայելու հրամայականը։ Ան ըսաւ, որ ծառայութեան ձեւերը կրնան տարբեր ըլլալ, սակայն ծառայութիւնը իր էութեամբ ու նպատակով նոյնն է։

Կիսասարկաւագ ձեռնադրուեցան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքի Ա. Ընծայարանի եւ Դ. Ժառանգաւորացի տասներկու սաները՝ Աւետիս Ասայեան, Նարեկ Յովհաննէսեան, Յովհաննէս Սելլումեան, Նորայր Տալգլճեան, Յակոբ Անտրեան, Դանիէլ Գէորգեան, Ասատուր Եղիայեան, Տիգրան Զապոնեան, Եսայի Մանուկեան, Պետրոս Տէր Կարապետեան, Մկրտիչ Քիւրիւմեան եւ Գրիգոր Ֆենէրճեան։

Յայտնենք, որ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքը կը շարունակէ նոյն ոգիով ու տեսիլքով իր առաքելութիւնը՝ հայ ժողովուրդի ու եկեղեցւոյ ծառայութեան լծուող մշակներ կազմաւորելով։

ԼՈՒՐԵՐ ԴՊՐԵՎԱՆՔԷՆ

ՄԻՕՐԵԱՅ ՍԵՄԻՆԱՐ ԴՊՐԵՎԱՆՔԷՆ ՆԵՐՍ

Շաբաթ, 10 Մայիս 2014-ի առաւօտեան, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքէն ներս, տեսչութեան կազմակերպութեամբ, տեղի ունեցաւ միօրեայ սեմինար, նուիրուած՝ միջազգային օրէնքի (International Law) *եւ մարդկային իրաւանց հարցերու* (Human Rights)*։ Սեմինարը վարեց՝ Տիար Գէորգ Յակոբճեան, որ իր համալսարանական բարձրագոյն ուսման եւ փորձառութեան լոյսին տակ փորձեց ընդհանուր կերպով ներկայացնել վերոյիշեալ նիւթերը։*

Դասախօսը իր առաջին նիւթով ներկայացուց մարդկային իրաւունքներու ենթահողն ու կարեւորութիւնը, մասնաւորաբար շեշտելով անոնց էականութիւնը մերօրեայ կեանքէն ներս։ Այս ուղղութեամբ խօսելով, մասնաւորաբար շեշտեց թէ՝ «Միջազգային օրէնքը պետութիւններու միջ-յարաբերական օրէնքն է։ Սակայն այս մէկը չի՛ նշանակեր, որ անհատներ ենթակայ չեն այդ օրէնքներուն»։

Ապա իր երկրորդ նիւթով՝ միջազգային օրէնքէն մեկնելով, արծարծեց այնպիսի այժմէական հարցեր, որոնց սխալ հասկացողութիւնն ու կիրառումը կրնան խաթարել մեր ազգային ու եկեղեցական դիմագիծը։

Դպրեվանեցիները միայն հարցադրումներով չբաւարարուեցան, այլ՝ իրենց գործօն մասնակցութիւնը բերին խմբակներ կազմելով եւ զանազան հարցեր քննարկելով ու վերլուծելով։

ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉԸ ԱՄՄԱՆԻ ՄԷՋ ՄԱՍՆԱԿՑԵՑԱԻ ՖՐԱՆՍԻՍ ՊԱՊԻ ԴԻՄԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

Շաբաթ, 24 Մայիս 2014-ին, Ամմանի մէջ (Յորդանան), Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչը՝ Գերշ. Տ. Նարեկ Արք. Ալեքսէզեան (Վարիչ Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու եւ Դրան Եպիսկոպոս) մասնակցեցաւ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Պետ՝ Ն.Ս. Ֆրանսիս Սրբազան Քահանայապետի դիմաւորութեան։

Յայտնենք, թէ Վեհափառ Հայրապետը Յորդանանի Ապտալլահ Թագաւորէն հրաւէր ստացած էր Պապին Յորդանան այցելութեան անձամբ մասնակցելու։

Երուսաղէմէն ժամանած եկեղեցական ներկայացուցիչներուն մէջ էր Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք՝ Ն.Ա.Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան։

Թագաւորական պալատին մէջ, Ապտալլահ Թագաւոր բարի գալուստ մաղթեց Սրբազան Քահանայապետին եւ զայն որպէս «խաղաղութեան առաքեալ» ողջունեց։ Ֆրանսիս Պապ իր այցելութիւնը որպէս ուխտագնացութիւն ընորոշեց եւ բարձրօրէն գնահատեց Յորդանանի համակեցութեան եւ համերաշխութեան ճիգերը։

Յաջորդ մի քանի օրերուն Սրբազան Քահանայապետը Բեթղեհէմի եւ Երուսաղէմի մէջ պիտի գտնուի։

ՆԱՐԵԿ ՍՐԲԱԶԱՆ ԺԸՆԵՒԻ ՄԷՋ ԱՏԵՆԱՊԵՏԵՑ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԻՆ

Երկուշաբթի, 26 Մայիս 2014-ին, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ժընեւի կեդրոնատեղիին մէջ, Գերշ. Տ. Նարեկ Արք. Ալեքսէզեան (Վարիչ Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու) ատենապետեց Եկեղեցական Ընտանիքներու Ընդհանուր Քարտուղարներու ժողովին։

Յայտնենք, թէ տարին երկու անգամ քրիստոնէական եկեղեցական գլխաւոր ընտանիքներու աւելի քան երեսուն ընդհանուր քարտուղարներ ժողով կը գումարեն, եկեղեցիներն ու մարդկային ընկերութիւնը տագնապեցնող հարցեր կը քննարկեն եւ անոնց լուծումներ բերող համապատասխան գործակցութիւն կը մշակեն։

Նարեկ Սրբազան, նաեւ հանդիպումներ ունեցաւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ընդհ. Քարտուղարին եւ կարգ մը այլ պատասխանատուներուն հետ։

ՄԻՋ-ԿՐՕՆԱԿԱՆ

«ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՊԷՏՔ ՉԷ ԲԵՒԵՌԱՅՈՒՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԷ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ»

Երկուշաբթի, 5 Մայիս 2014-ի առաւօտուն, Պահրէյնի մէջ պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ Պահրէյնի թագաւոր՝ Համատ Պըն Իսա Ալ-Խալիֆայի կողմէ կազմակերպուած միջ-կրօնական միջազգային համագումարին: Վեհափառ Հայրապետը հրաւիրուած էր յիշեալ համագումարին որպէս գլխաւոր դասախօս, նիւթ ունենալով *«Կրօնը, Մշակոյթը ու Քաղաքակրթութիւնը՝ ի սպաս մարդկութեան»*:

Իր դասախօսութեան սկիզբը Վեհափառ Հայրապետը ողջունեց Պահրէյնի թագաւորին այս նախաձեռնութիւնը, կրօններու, մշակոյթներու ու քաղաքակրթութիւններու երկխօսութիւնը նկատելով հրամայական՝ մարդկութեան ապագային համար:

Ներկայ համաշխարհային կացութեան վրայ արագ ակնարկ մը նետելով, Վե-

հափառը ըսաւ, թէ մարդկութիւնը կ'ընթանայ դէպի հակամարտութիւն, մարդկային իրաւանց բռնաբարում եւ բեւեռացում։ Եւ աւելին՝ բարոյական ու հոգեւոր արժէքներ նահանջի մէջ են։ Մարդ-Աստուած եւ մարդ-ընութիւն յարաբերութիւնը սկսած է դառնալ մարդակեդրոն, հիմնուած մարդկային ժամանակաւոր շահերու վրայ։ Այս կացութիւնը կրնայ վտանգել մարդկութեան ապագան, շեշտեց Վեհափառը։ Ապա այս հպանցիկ յիշեցումներէն յետոյ, Վեհափառ Հայրապետը իր դասախօսութիւնը բաժնեց վեց գլխաւոր բաժիններու.-

ա) Առաջին բաժինը Վեհափառ Հայրապետը սկսաւ հարց տալով՝ թէ **զանազանութիւնը կը հեռացնէ՞ թէ ոչ կը միացնէ։** *Այս հարցումին պատասխանը, ըսաւ Վեհափառը,* «Աստուածաշունչը յստակ կերպով կու տայ։ Զանազանութիւնը Աստուած ստեղծեց. սակայն Աստուծոյ կողմէ ստեղծուած զանազանութիւնը սերտ գոյակցութեամբ ու ներդաշնակութեամբ կը յատկանշուի։ Մարդն է որ զանազանութիւնը կը շահագործէ իր շահուն համար, այս ձեւով մերժելով Աստուծոյ կամքը։ Այս օրերուն, դժբախտաբար, ցեղային, կրօնական, համայնքային, գաղափարական կամ քաղաքական տարբերութիւնները փոխանակ օգտագործուելու որպէս հարստացուցիչ ազդակ, կը շահագործուին միակողմանի ու սխալ նպատակներու»։

բ) Երկրորդ բաժինը եւս Վեհափառ Հայրապետը սկսաւ հարցումով մը՝ **զանազանութիւնը վախի՞ թէ ոչ յոյսի ազդակ է։** *Հիմնուելով աստուածաշնչական տուեալներու ու աստուածաբանական մտածողութեան վրայ, Վեհափառ Հայրապետը շեշտեց, թէ* «ընտանիքը, համայնքը կամ ընկերութիւնը հիմնուած են զանազանութեան վրայ։ Զանազանութիւնը աստուածատուր պարգեւ մը ըլլալով, ան երբեք չի կրնար դառնալ վախի կամ բաժանման աղբիւր, այլ հրաւէր մը՝ միասին ըլլալու, միասին մտածելու, միասին աշխատելու, ի խնդիր ընկերութեան զարգացման»։

գ) Մեկնելով վերոյիշեալ հաստատումներէն, Վեհափառը երրորդ կէտին մէջ չեշտեց, թէ **փոխադարձ ճանաչումը կենսական է:** «Զկայ ճշմարիտ ինքնաճանաչում՝ առանց փոխադարձ ճանաչման: Երբ ուրիշը բացակայ է մեր կեանքին մէջ, երբ ուրիշը կ'անտեսուի կամ կ'արհամարհուի, այս կացութիւնը մարդը կը տանի դէպի ինքնակեդրոն մտածողութիւն ու ինքնանպատակ կեանք: Այլ խօսքով՝ ուրիշը կը դառնայ թշնամի: Եւ այս մօտեցումը կը յառաջացնէ ցեղապաշտութիւն, ատելութիւն եւ ծայրահեղականութիւն: Հետեւաբար, պէտք է զիրար լաւ ճանչնանք, որովհետեւ յաճախ ատելութիւնը կը յառաջանայ յստակ ու ամբողջական փոխադարձ ճանաչողութեան պակասէն»:

դ) **Զիրար ճանչնալ կ'ենթադրէ զիրար հասկնալ:** Ներկայ աշխարհը իր տեղեկատուական ու հաղորդակցական այնքան զարգացած միջոցներով մեզի լայն կարելիութիւնը կ'ընծայէ զիրար աւելի լաւ ճանչնալու. ճանչնալու մեր աւանդութիւնները, արժէքները եւ մտահոգութիւնները: Սակայն ճանաչումը մեզ պէտք է առաջնորդէ դէպի հասկացողութիւն: Յաճախ մենք կը դառնանք մեր դաւանած արժէքներուն ու կատարած ուսուցումներուն գերին: Ինքնահաստատումը կենսական է. եւ ինքնահաստատման ամուր գետինը թէ՛ ինքնաճանաչումն է եւ թէ՛ ուրիշին արժէքներուն, ինքնութեան ու մտահոգութեան ճանաչումը: Արդարեւ, զիրար ճանչնալ կը նշանակէ զիրար յարգել ու ընդունիլ:

ե) **Զիրար ճանչնալ կը նշանակէ զիրար հանդուրժել:** Քրիստոնէական հասկացողութեամբ չարը բարիին բացակայութիւնն է. ինչպէս նաեւ՝ անհանդուրժողութիւնը բարիին բացակայութիւնն է: Որպէսզի կարենանք յաղթահարել անհանդուրժողութիւնը, պէտք է ուրիշը ճանչնալէն անդին՝ յարգենք անոր ինքնութիւնը: Իրաւունք չունինք մեր արժէքները ուրիշին վրայ պարտադրելու: Ընկերութիւնը կը յառաջդիմէ ու կը ծաղկի երբ տարբեր արժէքներ ու աւանդութիւններ ներդաշնակ երկխօսութեան մէջ ըլլան եւ ոչ թէ հակամարտութեան:

զ) **Հանդուրժողութիւն կ'ենթադրէ խաղաղ գոյակցութիւն:** Ներկայ համաշխարհայնացած աշխարհը կրօններ, մշակոյթներ ու քաղաքակրթութիւններ մօտեցուցած է. անոնք այսօր որպէս դրացիներ կ'ապրին: Սակայն, որպէս դրացի ապրիլ կը նշանակէ զիրար ճանչնալ, յարգել ու գոյակցիլ: Յաճախ մենք ոչ միայն մեր դրացիները ճանչնալու ճիգ չենք կատարեր, այլ նաեւ անոնց նկատմամբ կ'ունենանք վերապահութիւն ու նոյնիսկ՝ ատելութիւն: Հո՛ս է հարցը: Ուրիշը, ըլլայ ան մեզմէ հեռու մէկը կամ մեր անմիջական դրացին, պէտք չէ նկատուի անհանդուրժելի մեր կողմէ: Երբ ինձմէ տարբերը ինծի համար կը դառնայ անհանդուրժելի, այս մտայնութիւնը դուռ կը բանայ բեւեռացումի ու տագնապի: Նման պարագաներ ու կացութիւններ ներկայ աշխարհին մէջ սկսած են դառնալ յաճախակի:

Իր եզրափակիչ խօսքին մէջ, Վեհափառ Հայրապետը դարձեալ յիշեցուց, որ «մարդկութեան տարբերութիւնները աստուածատուր են: Մարդը կոչուած է հաւատարիմ ըլլալու Աստուծոյ պարգեւին ու կամքին՝ ներդաշնակ համակեցութիւն մը ստեղծելով իրարու հետ»:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՃԱՇԻ ՀԻՒՐԸ ԵՂԱՒ ՊԱՀՐԷՅՆԻ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ

Պահրէյնի միջազգային համագումարի բացման առաջին օրը, պետութեան կողմէ յատուկ հրաւիրեալներ, շուրջ տասնրհինգ անձնաւորութիւններ, ճաշի հիւրը եղան Պահրէյնի թագաւոր Համատ Պըն Իսա Ալ-Խալիֆային։ Վեհափառ Հայրապետը, ընկերակցութեամբ Սեպուհ Սրբազանին, ներկայ գտնուեցաւ յիշեալ ճաշկերոյթին։

Պահրէյն ժամանման առաջին գիշերը, Վեհափառ Հայրապետը հանդիպում ունեցաւ Պահրէյնի փոքրաթիւ հայ համայնքին հետ։ Հանդիպման ներկայ էին նաեւ Սէուտական Արաբիայէն ժամանած հայորդիներ։

Ի պատիւ Վեհափառ Հայրապետին տրուած ճաշկերոյթին, խօսք առին Թեհրանի Հայոց Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Սեպուհ Արքեպիսկոպոս եւ Քուէյթի եւ Պահրէյնի ու շրջակայից Կաթողիկոսական Փոխանորդ՝ Գերպ. Տ. Մասիս Ծայրագոյն Վարդապետ։ Իր եզրափակիչ հայրական խօսքին մէջ Վեհափառը գնահատեց Պահրէյնի եւ Սէուտական Արաբիոյ մէջ հաստատուած մեր ժողովուրդի գաւակներուն կապուածութիւնը մեր եկեղեցւոյ։ Ան թելադրեց հաւատարիմ մնալ միշտ մեր արժէքներուն ու աւանդութիւններուն, եւ մասնակից դառնալ մեր ժողովուրդի պահանջատիրական պայքարին։

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԸ ԳՈՐԾՕՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԲԵՐԵՆ ՊԱՀՐԷՅՆԻ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻՆ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին ընկերակցող Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատուիրակութեան անդամները գործօն մասնակցութիւն կը բերեն Պահրէյնի միջազգային համագումարին։

Տիկին Թենի Սիմոնեան, Կաթողիկոսարանի միջ-եկեղեցական յարաբերութեանց յանձնախումբի փոխ-ատենապետուհին եւ Զուիցերիոյ Վորչեսթրը համալսարանի կրօններու պատմութեան դասախօսուհի, դասախօսութիւն մը տուաւ միջ-կրօնական դաստիարակութեան նուիրուած նիստին։ Ան շեշտեց ներկայ բազմակրօն ընկերութեան մէջ դաստիարակչական նոր մօտեցումներ ու մեթոտներ որդեգրելու անհրաժեշտութիւնը։

Սեպուհ Արք. Սարգիսեան մասնակցեցաւ մամլոյ ասուլիսին եւ խօսք առնելով ընդգծեց միջ-կրօնական երկխօսութեան առաջնահերթ տեղ տալու հրամայականը։

Յայտնենք, որ Տիկին Սիմոնեան նաեւ կարեւոր նպաստ բերաւ համագումարի եզրափակիչ յայտարարութեան խմբագրութեան։

«ԵՐԿԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՐԿ Է ՎԵՐԱԾԵԼ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ»

Անկախ իր տուած դասախօսութենէն, Արամ Ա. Կաթողիկոս նաեւ հրաւիրուեցաւ խօսք առնելու Պահրէյնի մէջ այս օրերուն տեղի ունեցող միջազգային միջ-կրօնական համագումարին, նախագահութեամբ Պահրէյնի թագաւորին։

Վեհափառ Հայրապետը շեշտելէ յետոյ երկխօսութեան հրամայականը ներկայ աշխարհին մէջ, կարեւորութեամբ շեշտեց հետեւեալ կէտերը.-

ա) Երկխօսութիւնը պէտք է մտաւորական աշխարհէն փոխադրել ամէնօրեայ կեանքին։ Կ'ապրինք բազմակրօն ու բազմամշակութային ընկերութեան մէջ։ Զենք կրնար կղզիացած մնալ. անհրաժեշտ է միասին ըլլալ, միասին մտածել ու գործել՝ պահելով մեր իւրայատուկ արժէքները, մեր ինքնութիւնը։

բ) Անհրաժեշտ է երկխօսութիւնը վերածել գործակցութեան։ Ներկայ աշխարհին մէջ ընդհանրական մտահոգութիւններ ու մարտահրաւէրներ կը դիմագրաւենք։ Արդ, հարկ է մտածել ազդու միջոցներու դիմելու մասին, լուծումներ որոնելու մեզ շրջապատող հարցերուն։

գ) Երկխօսութիւնը պէտք է վերածել մտածելակերպի ու գործելակերպի մնայուն ընթացքի զարգացնելով երկխօսութեան մշակոյթ մը։

Համագումարին մասնակցեցան երեք հարիւր հոգի, զանազան կրօններէ ու երկիրներէ։

ՊԱՀՐԷՅՆԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Անցնող օրերուն, Պահրէյնի մէջ տեղի ունեցած միջազգային միջ-կրօնական համագումարը, իր աշխատանքներու աւարտին կատարեց յայտարարութիւն մը։

Յիշեալ յայտարարութեան մէջ շեշտուեցաւ.-

- Միջ-կրօնական յարաբերութեան ու գործակցութեան անհրաժեշտութիւնը։

- Մշակոյթներու ու քաղաքակրթութիւններու երկխօսութիւնը քաջալերելու Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան կոչին գօրակցութիւնը։

- Մարդկային ընկերութեան մէջ գոյութիւն ունեցող զանազանութեանց պահպանումը ու միաժամանակ հասարակաց տուեալներու եւ ազդակներու շեշտաւորումը։

- Կրօնը քաղաքական շահարկումներէ հեռու պահելու հրամայականը։

- Ահաբեկչութեան ու բոլոր տեսակի բռնութեանց դատապարտումը։

- Մարդկային իրաւանց պաշտպանութիւնը եւ արդարութեան վրայ հիմնուած խաղաղութեան հաստատումը։

- Միջ-կրօնական երկխօսութեան գործընթացի շարունակումը։

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՅՑԵԼԵՑ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԱՏՈՒՆԸ ՊԱՀՐԷՅՆԻ ՄԷՋ

Հինգշաբթի, 8 Մայիս 2014-ի երեկոյեան, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս, ընկերակցութեամբ Սեպուհ Արք. Սարգիսեանի եւ Մեսրոպ Վրդ. Սարգիսեանի, այցելեց Պահրէյնի լիբանանեան դեսպանատունը։

Հանդիպումէն յետոյ դեսպանը պաշտօնական ընդունելութիւն մը տուաւ, որուն ներկայ եղան նաեւ լիբանանեան այլ համայնքներու պատկանող հոգեւորական եւ աշխարհական անձնաւորութիւններ։

Յայտնենք, որ Պահրէյնի միջազգային համագումարը լայն արձագանգ գտաւ տեղական մամուլին մէջ։ Նաեւ յայտնենք, որ ժողովական աշխատանքներուն առընթեր, Վեհափառը հանդիպումներ ունեցաւ շարք մը պատասխանատու անձնաւորութիւններու հետ. այսպէս՝ Հնդիկ-Մալապար եկեղեցւոյ Կաթողիկոսին, Անտիոքի յոյն ուղղափառ Պատրիարքին, Լիբանանի Հանրապետութեան Միւֆթիին, Սէուտական Արաբիոյ ներկայացուցիչին եւ այլ բարձրաստիճան պատասխանատուներուն հետ։

Համագումարի վերջին նիստին, այլ մասնակիցներու շարքին, Վեհափառ Հայրապետին անունով խօսք առաւ Սեպուհ Սրբազան, գնահատելով Պահրէյնի պետութիւնը, այս կարեւոր նախաձեռնութեան համար։

ԼՈՒՐԵՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՄԱՐԱՆԷՆ

ՔԷՍԱՊԻ ՀԱՐՑՈՎ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՍՏԱՑԱԻ ՆԱՄԱԿ ՄԱԿ-Ի ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՐՑԵՐՈՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒԷՆ

Երկուկաշբի, 4 Մայիս 2014-ին, Արամ Ա. Կաթողիկոս, Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան գաղթականներու հարցերու ընդհանուր պատասխանատու՝ Վալերի Ամոսէն ստացաւ նամակ մը, որուն մէջ ան շնորհակալութիւն կը յայտնէ Վեհափառ Հայրապետին հետ իր ունեցած հանդիպման, ու անոր կատարած ցուցմունքներուն համար եւ կը վստահեցնէ, թէ մօտէն կը հետեւի Քէսապի գաղթականներուն հարցին, շարունակելով այդ ուղղութեամբ անհրաժեշտ օժանդակութիւնը:

Յայտնենք, որ Քէսապի հարցը իր քաղաքական, մարդասիրական ու ազգային երեսներով կը շարունակէ մնալ Նորին Սրբութեան ու Ազգային Կեդրոնական Կարչութեան մտահոգութեան ու աշխատանքներուն առաջնահերթ առարկան:

Այս առաւօտ, Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Շահան Արք. Սարգիսեան, ընկերակցութեամբ երկու միաբան հայրերու ուղղուեցաւ Լաթաքիա, Քէսապի գաղթականներուն հետ տեսնուելու եւ հանդիպումներ ունենալու պատասխանատու մարմիններուն հետ:

Վեհափառ Հայրապետը իր խոր գոհունակութիւնը կը յայտնէ Քէսապի տագնապի գծով մեր ժողովուրդի զաւակներուն ցուցաբերած ազգային միասնականութեան ու զօրակցութեան համար: Վեհափառ Հայրապետին սպասումն է, որ մեր ժողովուրդի զօրակցութիւնը Քէսապի ու ամբողջ սուրիահայութեան շարունակուի գործնական արտայայտութիւններով յատկապէս՝ նիւթական օժանդակութեամբ թիկունք կանգնելով սուրիահայութեան կարիքներուն եւ ընդհանրապէս վերակագնումի աշխատանքներուն:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԵՒ ԵԱԶԻՃԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՏՈՒՊԱՅԻ ՄԷՋ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս եւ յոյն ուղղափառ եկեղեցւոյ հոգեւոր պետ՝ Եազիճի Պատրիարք հանդիպում մը ունեցան Տուպայի մէջ: Հանդիպման ներկայ եղաւ Արաբական Միացեալ Էմիրութեանց եւ Քաթարի Թեմի Կաթողիկոսական Փոխանորդ՝ Հոգշ. Տ. Մեսրոպ Վրդ. Սարգիսեան:

Եղբայրական սիրոյ մթնոլորտի մէջ կայացած այս հանդիպման ընթացքին քննարկուեցան Սուրիոյ, յատկապէս Հալէպի եւ Քէսապի կացութեան, ինչպէս նաեւ Լիբանանի նախագահական ընտրութեան առնչուած հարցեր: Երկու հոգեւոր պետերը նաեւ շեշտեցին հայ եւ յոյն ուղղափառ համայնքներու գործակցութիւնը առաւել եւս ամրապնդելու կա-

ռեւորութիւնը՝ բոլոր երկիրներուն մէջ: Յայտնենք, որ Ապու Տապիի մէջ հայ համայնքի կողքին նաեւ յոյն ուղղափառ համայնքը լծուած է եկեղեցաշինութեան աշխատանքի:

Վեհափառ Հայրապետը եւ Եազիճի Պատրիարք կարեւորութեամբ ընդգծեցին Էմիրութիւններու մէջ երկու համայնքներուն միջեւ սերտ յարաբերութիւն ու գործակցութիւն ստեղծելու կարեւորութիւնը:

Յայտնենք, որ Վեհափառ Հայրապետը եւ Պատրիարք Սրբազանը Պահրէյնի մէջ մասնակցած էին միջ-կրօնական միջազգային համագումարին, եւ այդ առիթով ալ ունեցած էին հանդիպումներ ու խորհրդակցութիւններ:

ՄԵՂՐԻԿ ԵՊՍ. ԲԱՐԻՔԵԱՆ Կ'ԸՆՏՐՈՒԻ ԳԱՆԱՏԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ

Գանատայի Հայոց Թեմի Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովը կայացաւ Մոնթրէալի մէջ, 9-10 Մայիսին: Վերջին նիստին, տեղի ունեցաւ Առաջնորդական ընտրութիւն: Գանատայի Թեմի Առաջնորդ ընտրուեցաւ Գերշ. Տ. Մեղրիկ Եպս. Բարիքեան:

Երեսփոխանական Ժողովի դիւանը տեղեակ պահեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետը ընտրութեան արդիւնքի մասին՝ խնդրելով Մեղրիկ Սրբազանի ընտրութեան վաւերացումը: Վեհափառ Հայրապետը իր 13 Մայիս 2014 թուակիր պաշտօնագրով վաւերացուց կատարուած ընտրութիւնը:

Յայտնենք, թէ Գերշ. Տ. Խաժակ Արք. Յակոբեան շուրջ տասնըհինգ տարիներէ ի վեր կը ծառայէր Գանատայի Թեմէն ներս, որպէս Կաթողիկոսական Փոխանորդ ու ապա որպէս Առաջնորդ:

Մեղրիկ Սրբազան 2002-էն ի վեր կը ծառայէր Թեմէն ներս, որպէս Հոգեւոր

Հովիւ Թորոնթոյի: Նախքան այդ, Սրբազանը զանազան պաշտօններ վարած է Կաթողիկոսարանէն ու Դպրեվանքէն ներս. եղած է Դպրեվանքի հսկիչ, դըպրապետ եւ լուսարարապետ Մայր Տաճարի, Տեսուչ Թռչնոց Բոյնի եւ խմբավար Շնորհալի երգչախումբին: Վեհափառ Հայրապետին տնօրինութեամբ, ան ուսանած է Պոսէյի (Զուիցերիա) աստուածաբանական հիմնարկէն ներս, ինչպէս նաեւ, երաժշտական յատուկ դասընթացքներու հետեւած՝ Նիւ Եորքի մէջ:

ԱՐՄԵՆՕՖԱՍ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԱԹԷՆՔԻ ՄԷՋ

9-11 Մայիս 2014-ին, Աթէնքի մէջ կայացաւ ԱՐՄԵՆՕՖԱՍ-ի յանձնախումբի տարեկան հանդիպումը, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ու Զուիցերիական եկեղեցիներու ներկայացուցիչները: Հիմնարկութիւնը շարունակութիւնն է զուիցերիացի ժողովուրդին կատարած այն մարդասիրական աշխատանքներուն, որոնք սկիզբ առին Հայոց Ցեղասպանութեան հետ: Նշենք, թէ ԱՐՄԵՆՕՖԱՍ-ի յանձնախումբը տարին

անգամ մը կը հանդիպի Անթիլիասի, Յունաստանի կամ Զուիցերիոյ մէջ:

Եռօրեայ հանդիպման օրակարգին նիւթ դարձան Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակի ծրագիրներուն, Յունաստանի հայոց ծերանոցին ու վարժարաններուն, ինչպէս նաեւ, Սուրիոյ հայութեան յատկացուելիք օժանդակութիւնները: Քննարկուեցաւ նաեւ յառաջիկայ տարի Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակին առթիւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի եւ Զուիցերիոյ Աւետարանական եկեղեցիներու հովանաւորութեամբ կազմակերպուելիք ձեռնարկներու ծրագիրը:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԸՆԴՈՒՆԵՑ ՌԱԿ-Ի ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ

Ուրբաթ, 23 Մայիս 2014-ին, Վեհափառ Հայրապետը իր գրասենեակին մէջ ընդունեց Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը, գլխաւորութեամբ Ատենապետ՝ Տիար Մայք Խարապեանի եւ ՌԱԿ Լիբանանի Շրջանային Վարչութիւնը:

Աւելի քան ժամ մը տեւող հանդիպումը, առիթ մը եղաւ քննարկելու յատկապէս Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակին առնչուած ծրագիրներն ու աշխատանքները, ինչպէս նաեւ Հայաստան-Սփիւռք գործակցութեան հեռանկարները: Թ՛է Վեհափառ Հայրապետը եւ թ՛է ՌԱԿ-ի Կեդրոնական Վարչութիւնը կարեւորութեամբ շեշտեցին մեր ժողովուրդին միասնականութիւնը ամուր պահելու եւ 100-ամեակը համազգային մակարդակով արժեւորելու հրամայականը:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄՈՒՖԹԻՆ ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Շաբաթ, 24 Մայիս 2014-ի առաւօտուն, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս իր գրասենեակին մէջ ընդունեց այցելութիւնը Լիբանանի Հանրապետութեան Մուֆթի Դոկտ. Մոհամմէտ Ռաշիտ Քապպանիի: Մուֆթիին կ՚ընկերանային իրեն օգնական կրօնաւորներ:

Վեհափառ Հայրապետին եւ Հանրապետութեան Մուֆթիին հանդիպումը անցաւ սիրալիր մթնոլորտի մէջ: Արծարծուեցան շարք մը հարցեր՝ առնչուած Լիբանանի այժմու կացութեան եւ ընդհանրապէս քրիստոնեայ-իսլամ երկխօսութեան ու համակեցութեան: Թէ՛ Վեհափառ Հայրապետը եւ թէ՛ Հանրապետութեան Մուֆթին յատուկ կերպով ընդգծեցին քրիստոնեայ-իսլամ գոյակցութիւնը ամրապնդելու եւ հանրապետութեան նոր նախագահի ընտրութիւնը շուտով կայացնելու անհրաժեշտութիւնը: Անոնք նաեւ անդրադարձան ընդհանրապէս կրօններու երկխօսութեան ու մասնաւորաբար քրիստոնեայ-իսլամ գործակցութեան, միասնաբար դիմագ-

բաւելու ներկայ աշխարհին տագնապները:

Յայտնենք, որ Վեհափառ Հայրապետը եւ Հանրապետութեան Մուֆթին վերջերս ներկայ գտնուեցան Պահրէյնի միջազգային միջ-կրօնական համագումարին, ուր Վեհափառ Հայրապետը հրաւիրուած էր որպէս գլխաւոր դասախօս:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԸՆԴՈՒՆԵՑ ԻՐԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԸ

Երկուշաբթի, 26 Մայիս 2014-ին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս ընդունեց այցելութիւնը Լիբանանի մօտ Իրանի դեսպան՝ Դոկտ. Ղատանֆար Ռուքն Ապատիի: Դեսպանը Անթիլիաս այցելած էր շուրջ հինգ տարուան Լիբանանի մէջ իր դիւանագիտական ծառայութեան աւարտին, հրաժեշտ առնելու Վեհափառ Հայրապետէն:

Հանդիպումը առիթ մը հանդիսացաւ ընդհանուր վերարժեւորումի ենթարկելու Լիբանանի եւ շրջանի դիմագրաւած մարտահրաւէրները: Դեսպանը իր գնահատանքը յայտնեց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ու Արամ Ա. Կաթողիկոսի դրական դերին, յատկապէս քրիստոնեայ-իսլամ գործակցութեան ծիրէն ներս: Դեսպանը նաեւ ողջունեց Լիբանանի հայութեան հաւասարակշռուած մօտեցումները Լիբանանի յուզող հարցերուն նկատմամբ:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԿՆԵՑԱՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Երկուշաբթի, 26 Մայիս 2014-ին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս մեկնեցաւ Երեւան եռօրեայ այցելութեամբ: Վեհափառ Հայրապետը եւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս պիտի մասնակցին Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակի ժողովին, Հայաստան Համահայկական Հիմնադրամի տարեկան հանդիպումին, ինչպէս նաեւ, պիտի նախագահեն հայ եկեղեցւոյ ծիսական ու սրբադասման յանձնախումբերու նիստերուն:

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ «ԽԱՉԻԿ ՊԱՊԻԿԵԱՆ» ՄԻՋ-ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՍԱՆ ԻՐԵՆՑ ԱՒԱՐՏԻՆ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետին հայրական քաջալերանքով եւ օրհնութեամբ, հինգերորդ տարին ըլլալով, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Կրթական եւ Հայագիտական Հարցերու Գրասենեակի կազմակերպած «Խաչիկ Պապիկեան» միջ-դպրոցական մրցումները հասան իրենց աւարտին՝ Շաբաթ, 17 Մայիս 2014-ի կէսօրէ ետք տեղի ունեցած մենակատարութեան երկրորդ հանգրուանի մրցումով:

Շաբաթ, 8 Մարտ 2014-ին, մենակատարութեան Ա. հանգրուանի մրցումով սկսած «Խաչիկ Պապիկեան» մրցաշարքերու առաջին հանդիպումին նախ յաջորդեցին հայ լեզուի եւ գրականութեան, ապա՝ Հայոց պատմութեան, հայ մշակոյթի եւ կրօնագիտական նիւթերու գրաւոր մրցումները, որոնց իրենց մասնակցութիւնը բերին 15 միջնակարգ եւ 11 երկրորդական լիբանանահայ վարժարաններ՝ զիրենք ներկայացնող 99 աշակերտ-աշակերտուհիներով (60 միջ-

նակարգ եւ 39 երկրորդական): Հինգ շաբաթավերջերու վրայ երկարած վերոնշեալ հանդիպումներուն, այս տարի ալ մրցակցութիւնը եղաւ սուր, որովհետեւ մրցումներուն մասնակից դպրոցները պատրաստուած էին յաւելեալ լրջութեամբ՝ առաւելագոյն թիւով յաջողութիւն արձանագրելու տեսլականէն առաջնորդուած:

Երկրորդականի ուսանողութեան հայ լեզուի եւ գրականութեան գրաւոր մրցումը այս տարի եւս տեղի ունեցաւ երկու հանգրուանով: Առաջին հանդիպումին մասնակիցները պատասխանեցին լեզուական, գրականագիտական, վերլուծական եւ շարադրական բազմաճիւղ հարցարանին, իսկ երկրորդ փուլին, ճշդուած միջինէն աւելի բարձր նիշ ապահոված աշակերտ-աշակերտուհիները փորձեցին լաւագոյնս արտայայտել իրենց շարադրական եւ գրողական շնորհները: Նոյնպէս, երկու հանգրուանով տեղի ունեցաւ այս տարի առաջին անգամ նկատի առնուած մենակատարութեան մրցանքը, որուն, ինչպէս նաեւ գրաւոր մրցումներուն ստեղծած խանդավառութիւնն ու լուրջ պատրաստութիւնը եկան ապացուցելու, որ հակառակ նոր ժամանակներու արհեստագիտական հրապուրիչ նորութիւններուն եւ զանազան մարտահրաւէրներուն, լիբանանահայ աշակերտը կառչած կը մնայ իր լեզուին, գրականութեան, պատմութեան եւ մշակութային գանձերուն:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ԱՆՈՒՆՈՎ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԿԸ ՄԱՍՆԱԿՑԻ ԱՍՈՐԻՈՑ ՆՈՐԸՆՏԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ԴԱՄԱՍԿՈՍԻ ՄԷՋ

Հինգշաբթի, 29 Մայիս 2014-ին, Դամասկոսի մէջ Ասորի Ուղղափառ եկեղեցւոյ մայր տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ Ասորի եկեղեցւոյ նորընտիր հոգեւոր պետ՝ Մար Իգնատիոս Աֆրամ Բ. Պատրիարքի գահակալութիւնը:

Յանուն Վեհափառ Հայրապետին, արարողութեան ներկայ գտնուեցաւ միաբան հայրերէ եւ ազգայիններէ բաղկացած պատուիրակութիւն մը՝ գլխաւորութեամբ Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Շահան Արք. Սարգիսեանի:

Պատուիրակութիւնը Պատրիարքին փոխանցեց Վեհափառին շնորհաւորութիւնը ու ապա ներկայ գտնուեցաւ պաշտօնական ճաշկերոյթին:

ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՔԱՐՈԶ
Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՄԻԱԲԱՆՆԵՐՈՒՆ ԿՈՂՄԷ

ԿԻՐԱԿԻ 4 ՄԱՅԻՍ 2014։ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՏՐԱՆ (ԿԱՆԱՉ ԿԻՒՐԱԿԷ)։

Կաթողիկոսարանիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագեց եւ քարոզեց՝ Գերպ. Տ. Փառէն Ծ. Վրդ. Վարդանեան։

ԿԻՐԱԿԻ 11 ՄԱՅԻՍ 2014։ ԻԱ. ՕՐ ՅԻՆԱՆՑ (ԿԱՐՄԻՐ ԿԻՒՐԱԿԷ)։

Կաթողիկոսարանիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագեց եւ քարոզեց՝ Գերպ. Տ. Յուսիկ Ծ. Վրդ. Մարտիրոսեան։

ԿԻՐԱԿԻ 18 ՄԱՅԻՍ 2014։ Ե. ԻԹ. ՕՐ ՅԻՆԱՆՑ (ՏՕՆ ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱՉԻՆ)։

Կաթողիկոսարանիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագեց եւ քարոզեց՝ Գերպ. Տ. Վաղինակ Ծ. Վրդ. Մելոյեան։

ԿԻՐԱԿԻ 25 ՄԱՅԻՍ 2014։ Զ. ԼԶ. ՕՐ ՅԻՆԱՆՑ։

Կաթողիկոսարանիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագեց՝ Հոգշ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Տօնոյեան։ Յընթացս Ս. Պատարագին, տեղի ունեցաւ կիսասարկաւագաց ձեռնադրութիւն։ Ձեռնադրութիւնը կատարեց եւ քարոզեց՝ Գերշ. Տ. Տիրայր Արք. Փանոսեան։